

T.C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

ESKİ UYGUR TÜRKÇESİNDE ÜNLEMLER

YAZAR
SERAP KARAMEŞE

Yüksek Lisans Tezi

DANIŞMAN
DOÇ. DR. HÜSEYİN YILDIZ

ORDU-2023

TEZ KABUL SAYFASI

Serap Karameşe tarafından hazırlanan “**Eski Uygur Türkçesinde Ünlemler**” başlıklı bu çalışma, **16.08.2023** tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından **YÜKSEK LİSANS tezi** olarak kabul edilmiştir.

Başkan	Doç. Dr. Hüseyin YILDIZ Ordu Üniversitesi / Fen- Edebiyat Fakültesi	İmza
Üye	Doç. Dr. Abdulkadir ÖZTÜRK Ordu Üniversitesi / Fen- Edebiyat Fakültesi	İmza
Üye	Doç. Dr. Muhammed Emin YILDIZLI İstanbul Üniversitesi / Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü	İmza

ETİK BEYANI

Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Serap KARAMEŞE

ÖZET

ORDU ÜNİVERSİTESİ TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

ESKİ UYGUR TÜRKÇESİNDE ÜNLEMLER

SERAP KARAMEŞE

Türk dil tarihinde Eski Uygurlardan günümüze kadar ulaşan eserlerin dili önem arz etmektedir. Bu eserler üzerine yapılan metin çalışmaları kadar, dil çalışmalarının da genel Türk diline katkıda bulunduğu açıktır. Eski Uygur Türkçesinde ayrıntılı olarak ele alınmamış konulardan biri de ünlemlerdir. Eski Uygur metinlerinden hareketle bir derlem oluşturularak ünlemler tespit edilmiş ve bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Bu tezde Eski Uygur Türkçesi derleminde tespit edilen (y)A, Ay, ya, ay-a, muna, awu/auu gibi ünlemler seslenme/çağrı, duygu, gösterme, soru, cevap/onay, kelime biçiminde ünlemler olmak üzere beş kategoride ele alınarak, bunlar üzerinden tespit ve değerlendirmeler ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Eski Uygur Türkçesi, sözcük türleri, ünlemler, sınıflandırma

ABSTRACT

ORDU UNIVERSITY DEPARTMENT OF TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE

INTERJECTIONS IN OLD UYGUR TURKISH

SERAP KARAMEŞE

In the history of Turkish language, the language of the works that have survived from the Old Uighurs to the present day is important. It is clear that language studies contribute to the general Turkish language as much as textual studies on these works. One of the topics that have not been discussed in detail in Old Uyghur Turkish is interjections. By creating a corpus based on Old Uyghur texts, interjections were identified and subjected to a classification. In this thesis, interjections such as *(y)A*, *Ay*, *ya*, *ay*, *ay-a*, *muna*, *awu/auu*, which were identified in the Old Uyghur Turkish corpus, were analyzed in five categories: call/call, emotion, demonstration, question, answer/confirmation, interjections in the form of words.

Keywords: Old Uyghur Turkish, word types, interjections, classification

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans eğitimin boyunca benden bilgi ve birikimini esirgemeyen, gerek tez konumun seçiminde ve bu sürecin işleyişinde her zaman yanımda olan, tezimde kullanacağım kaynaklar için bana kütüphanesini açan, akademik kariyeri ve hoşgörüsüyle örnek aldığım kıymetli danışmanım Doç. Dr. Hüseyin YILDIZ'a teşekkürü bir borç bilir; saygılarımı sunarım.

Çalışmamda beni destekleyen her zaman her koşulda yanımda olan sevgili yüksek lisans arkadaşım Gül KAYMAK'a ve desteklerini daima hissettiren bütün arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Benden maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen daima yanımda olan sevgili aileme özellikle bu süreçte benimle birlikte yürüyen sevgili kardeşim Mehtap KARAMEŞE'ye teşekkürlerimi sunuyorum.

Serap KARAMEŞE

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL SAYFASI.....	ii
ETİK BEYANI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	vi
TEŞEKKÜR.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar DİZİNİ	xvi
1. GİRİŞ	1
1.1. Eski Uygurlar, Eski Uygur Türkçesi ve Eski Uygur Literatürü.....	1
1.2. Derlem.....	3
1.3. Terminoloji ve Literatür.....	6
1.3.1. Dilbilgisi çalışmalarında ünlem terimi.....	6
1.3.2. Kelime bilgisi çalışmalarında ünlem terimi	16
1.3.3. Söz dizimi çalışmalarında ünlem terimi.....	19
1.3.4. Dilbilimi sözlüklerinde ‘ünlem’ terimi	20
1.3.5. Tezde Kullanılan Sınıflandırma Sistemi	22
1.4. Yöntem.....	23
1.5. Kapsam ve Sınırlılık.....	24
1.6. Araştırma Soruları.....	24
2. VERİ	25
2.1. SESLENME VE ÇAĞRI ÜNLEMLERİ	25
2.1.1. (y)A Ünlemi	25
2.1.1.1. Kelime + (y)A	26
2.1.1.1.1. Ad + (y)A ünlemi	27
2.1.1.1.2. Ad + 1tk. iy. + (y)A ünlemi.....	28
2.1.1.1.3. Ad + çok + 1.tk. iy. + (y)A ünlemi.....	30
2.1.1.1.4. Ad + çok + (y)A ünlemi	31
2.1.1.1.5. Özel ad + (y)A ünlemi.....	32
2.1.1.1.6. Ay + ad + (y)A	37
2.1.1.1.7. Ay + ad + çok + 1tk. iy. + (y)A.....	38
2.1.1.1.8. Ay + ad + çok + (y)A ünlemi	38
2.1.1.1.9. ay-a + ad + (y)A	39
2.1.1.2. Kelime grubu + (y)A Ünlemi.....	39

2.1.1.2.1.	Ad tamlaması + (y)A.....	39
2.1.1.2.2.	Sıfat tamlaması + (y)A.....	49
2.1.1.2.3.	Ay + kelime grubu + (y)A.....	56
2.1.1.2.4.	ya + kelime grubu + (y)A.....	57
	Ad + çok + 1.tk.iy + (y)A.....	57
	Ay + belirtisiz ad tamlaması + (y)A.....	59
	Ay + belirtiliad tamlaması + (y)A	59
	ya + belirtisiz ad tamlaması + (y)A.....	59
2.1.2.	Ay Ünlemi.....	59
2.1.2.1.	Ay + Kelime.....	60
2.1.2.1.1.	Ay + ad + 1.tk. iy.	60
2.1.2.1.2.	Ay + ad + çok.....	61
2.1.2.1.3.	Ay + ad + çok + 1.tk. iy.	62
2.1.2.1.4.	Ay + ad + küçültme.....	62
2.1.2.1.5.	Ay + özel ad	63
2.1.2.1.6.	Ay + ad + (y)A.....	63
2.1.2.1.7.	Ay + ad + çok +1tk. iy. + (y)A.....	63
2.1.2.1.8.	Ay + ad + çok + (y)A ünlemi.....	64
2.1.2.2.	Ay + zamir	64
2.1.2.3.	Ay + kelime grubu	65
2.1.2.3.1.	Ay + ad tamlaması	65
2.1.2.3.2.	Ay + sıfat tamlaması	65
2.1.2.3.3.	Ay + ad tamlaması + (y)A.....	67
2.1.3.	ay-a Ünlemi.....	68
2.1.3.1.	ay-a + kelime.....	69
2.1.3.1.1.	ay-a + ad.....	69
2.1.3.1.2.	ay-a + ad + çok + 1.tk. iy.	69
2.1.3.1.3.	ay-a + ad + 1.tk. iy.	70
2.1.3.1.4.	ay-a + ad + (y)A.....	70
2.1.3.1.5.	ay-a + kelime grubu	71
2.1.4.	ya Ünlemi.....	71
2.1.4.1.	ya + kelime.....	71
2.1.4.1.1.	ya + ad + 1.tk. iy.	72
2.1.4.1.2.	ya + özel ad	72
2.1.4.2.	ya + ikileme.....	72
2.1.4.3.	ya + birleşik fiil	73

2.1.4.4.	ya + kelime grubu.....	73
2.2.	GÖSTERME ÜNLEMLERİ	74
2.2.1.	muna ünlemi ve türevleri	74
2.2.1.1.	muna ünlemi.....	74
2.2.1.1.1.	muna + kelime.....	75
2.2.1.1.2.	muna + kelime grubu	75
2.2.1.1.2.1.	muna + sıfat tamlaması	75
2.2.1.1.2.2.	muna + ad tamlaması	76
2.2.1.2.	amtı muna.....	76
2.2.1.2.1.	amtı muna + kelime.....	76
2.2.1.2.2.	amtı muna + kelime grubu	77
2.2.1.2.3.	amtı muna + cümle.....	77
2.2.1.3.	muna amtı.....	77
2.2.1.3.1.	muna amtı + kelime.....	77
2.2.1.3.2.	muna amtı +cümle.....	78
2.2.1.4.	munaçı ünlemi	78
2.2.2.	amtı ünlemi ve türevleri	79
2.2.2.1.	amtı ünlemi.....	79
2.2.2.1.1.	amtı + kelime	79
2.2.2.1.2.	amtı + kelime grubu	80
2.2.2.1.2.1.	amtı + sıfat tamlaması	80
2.2.2.1.2.2.	amtı + ad tamlaması	80
2.2.2.1.3.	amtı + cümle.....	81
2.2.2.2.	amtıkıya.....	81
2.2.2.3.	amtı muna.....	81
2.2.2.3.1.	amtı muna + kelime.....	82
2.2.2.3.2.	amtı muna + kelime grubu	82
2.2.2.3.3.	amtı muna + cümle.....	82
2.2.2.4.	muna amtı.....	82
2.2.2.4.1.	muna amtı + kelime.....	83
2.2.2.4.2.	muna amtı + cümle.....	83
2.2.2.5.	una amtı.....	84
2.2.2.5.1.	una amtı + kelime grubu	84
2.2.2.5.1.1.	una amtı + sıfat tamlaması	84
2.2.2.5.2.	una amtı + cümle.....	85
2.2.2.6.	una amtı bo.....	85

2.2.2.7.	amtı kim	85
2.2.3.	una ünlemi ve türevleri.....	85
2.2.3.1.	una	85
2.2.3.1.1.	una + kelime grubu.....	86
2.2.3.1.2.	una + cümle.....	86
2.2.3.2.	una amtı.....	86
2.2.3.2.1.	una amtı + kelime grubu	87
2.2.3.2.1.1.	una amtı + sıfat tamlaması	87
2.2.3.2.2.	una amtı + cümle.....	87
2.2.3.3.	una amtı bo.....	87
2.2.3.4.	una bo.....	88
2.2.3.5.	unaçakıya	88
2.2.4.	bo ünlemi ve türevleri	89
2.2.4.1.	bo ünlemi.....	89
2.2.4.2.	una bo.....	89
2.2.4.3.	una amtı bo.....	90
2.3.	DUYGU ÜNLEMLERİ	90
2.3.1.	(y)A ünlemi.....	90
2.3.2.	Ay ünlemi.....	91
2.3.2.1.	Ay + İkileme	91
2.3.2.1.1.	muş Ay müş Ay.....	91
2.3.2.1.2.	Ay emgek Ay emgek.....	92
2.3.2.2.	Ay + cümle.....	92
2.3.3.	ay-a ünlemi.....	92
2.3.4.	awu ünlemi.....	93
2.3.5.	esiz/äsiz ünlemi	93
2.3.6.	ıta ünlemi.....	94
2.3.7.	äsirkänçig ünlemi	94
2.4.	SORU - CEVAP /ONAY ÜNLEMLERİ	95
2.4.1.	ävät ünlemi	95
2.4.2.	çın ünlemi.....	95
2.4.3.	amin ünlemi.....	95
2.4.4.	ançama ünlemi	96
2.4.4.1.	ançama + kelime	96
2.4.4.2.	ançama + kelime grubu	96
2.4.5.	älä /älänlär ünlemi	97

2.5. ÜNLEM İFADE EDEN ADLAR	98
2.5.1. Tekrarlı Biçimde Olan Ünlemler	98
2.5.1.1. edgü edgü	98
2.5.1.1.1. edgü edgü + kelime	98
2.5.1.1.1.1. edgü edgü + ad	99
2.5.1.1.1.2. edgü edgü + özel ad.....	99
2.5.1.1.1.3. edgü edgü + kelime grubu.....	99
2.5.1.1.3.1. edgü edgü + sıfat tamlaması.....	99
2.5.1.1.3.2. edgü edgü + ad tamlaması.....	100
2.5.1.2. sadhu sadhu	101
2.5.1.3. yig yig ünlemi	101
2.5.2. İkileme ve Üçleme Biçiminde Olan Ünlemler	101
2.5.2.1. edgü lıgso ünlemi	101
2.5.2.2. sadu ädgü legso	102
2.5.3. Yalın Biçimde Olan Ünlemler	102
2.5.3.1. sadhu	102
2.5.3.2. em-a-ho ünlemi	102
3. DEĞERLENDİRMELER VE SONUÇ	104
Kaynakça.....	116

KISALTMALAR DİZİNİ

- 1.tk. : 1. teklik kişi
- AB : Eski Uygurca Altun Yaruk Sudurdan 'Aç Bars' Öyküsü (Gülcalı 2013)
- ADF : Eski Uygurca Altı Dişli Fil Hikayesi (Elmalı 2019)
- AY-Ç : Altun Yaruktan İki Parça (Çağatay 1945)
- AY-II : Altun Yaruk (II. kitap) Türkçe ve Moğolca Çevirilerinin Karşılaştırmalı SözVarlığı (Tümenbayar 2019)
- AY-III : Altun Yaruk III. Kitap 5. Bölüm (Ölmez 1991)
- AY-IV : Altun Yaruk Sudur IV. Tegzinç (Tokyürek 2018)
- AY-IX : Uygurca Altun Yaruk Sudur IX. Tegzinç (Uçar 2013)
- AY-V : Altun Yaruk Sudur V. Kitap (Uçar 2009)
- AY-VI : Altun Yaruk Sudur VI. Kitap Karşılaştırmalı Metin Yayını (Ayazlı 2012)
- AY-VII : Altun Yaruk Sudur VII. Kitap (Çetin 2020)
- AY-VIII : Altun Yaruk Sudur VIII. Kitap (Çetin 2020)
- AY-X : Altun Yaruk Sudur X. Kitap (Gülcalı 2021)
- B.li ad tam. : Belirtili ad tamlaması
- B.siz ad tam. : Belirtili ad tamlaması
- BGE : Eine altuigurische Gedichtsammlung von buddhistischen Grundsätzen und Ermahnungen (Zieme 2020)
- Bkz. : bakınız
- BO : Eski Türkçe Bayagut Oğlu Otaçı Beg Hikayesi (Berbercan 2013)
- BÖ : Tibet Budizmine Ait Eski Uygurca Bahşı Ödgisi (Ölmez 1998)
- BTT-III : Berliner Turfantexte III (Tezcan 1934)
- BTT-XVIII : Berliner Turfantexte XVIII (Zieme 1996)
- BTT-XXV : Berliner Turfantexte XXV (Wilkens 2016)

- BTT-XXXVII : Berliner Turfantexte XXXVII (Wilkens 2007)
- BUD2 : Budist Eski Uygurca Edebiyatından İki Metin (Uzunkaya 2020)
- BUDM : Budizm'in Mahāyāna Ekolüne İlişkin Eski Uygurca Belgeler (Uzunkaya 2010)
- Col.Zie. : Collecting of the Buddhist scriptures Notes on Old Uigur "annals" (Zieme 2013)
- ÇB : Eski Uygur Türkçesiyle Çaştani Bey Masalı (Mert 2014)
- çok. : çokluk eki
- D : Daśakarmapathāvadānamālā Giriş-metin-çeviri-notlar-dizin-tıpkıbasım (Elmalı 2016)
- DTS : Drevnetyurkskiy Slovar (Nadalyaev 1969)
- EDPT : An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth (Clauson 1972)
- ETS : Eski Türkçe Sözlük (Bayat-Çınar 2020)
- ETŞ : Eski Türk Şiiri (Arat 1991)
- ETVT : Eski Türk Vergi Terimleri (Özyetgin 2004)
- EUDÇ : Eski Uygurca Dört Çatik (Demirci 2014)
- EUTS : Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü (Caferoğlu 2015)
- HA : Handwörterbuch des Altuigurischen Altuigrisch-Deutsch-Türkisch (Wilkens 2021)
- IB : Irk Bitig (Tezcan 2019)
- İKP : İyi ve Kötü Prens Öyküsü (Hamilton 2011)
- İy. : iyelik eki
- KTUN : Köñül Tözin Ukıtdaçı Nom ve Salt Bilinç Öğretisi (Yiğitoğlu 2011)
- M : Maytrısimit (Tekin 2019)
- MOT : Manuscritis Ouïgours Du IX-X Siecle De Touen-Houang (Hamilton 1986)
- Niu Ruji : Nestorian Inscriptions from China (Malek 2006)

- S. tam. : Sıfat tamlaması
- SD : Uygurca Sadāprarudita ve Dharmodgata Bodhisattva Hikayesi (Özönder 1987)
- TT II : Turkische Turfan-Texte II (Bang- Gabain 1929)
- UAY : Uygurca Altun Yaruk (Kaya 2021)
- UDDM :Eski Uygurca Din Dışı Metinlerin Karşılaştırmalı Söz Varlığı (Ayazlı 2016)
- UDış :Uygurca Dışastvustık (Giriş-Metin-Çeviri-Dizin ve Tıpkıbasım) (Kaljanova 2005)
- UÖK : Uygurca Ölüler Kitabı Üzerine Bir Çeviri Denemesi (Aris 2018)
- UVDS : Eski Uygurca Tantrik Bir Metin Uşnişa Vijaya Dharni Sutra (İsi 2021)
- UVS : Eski Uygurca Dil Bilgisi Vibakti-Samaz (Elmalı 2017)
- Üİ : Üç İtigsizler (B. Özönder 1998)
- XUA-IV : Xuanzangs Leben Und Werk (Röhborn 1991)
- XUA-X : Hsüan Tsang Biyografisi X. Bölüm (Tezcan 1975)

TABLolar DİZİNİ

Tablo 2.1. Eski Uygur Türkçesinde tespit edilen ünlemler ve sınıflandırılma biçimleri:	25
Tablo 2.1.1.2 (y)A ünleminin kelimelerle kullanımına dair sıklık, yapı ve veri tablosu	57
Tablo 2.1.1.3. (y)A ünleminin kelime gruplarıyla kullanımına dair sıklık, yapı ve veri tablosu.....	58
Tablo 2.1.2.4 Ay ünleminin kelimelerle kullanımına dair sıklık, yapı ve veri tablosu ...	68
Tablo 2.1.2.5. Ay ünleminin kelime gruplarıyla kullanımına dair sıklık, yapı ve veri tablosu.....	68
Tablo 2.1.4.6 ya ünleminin kelimeler ve kelime gruplarıyla kullanımına dair sıklık, yapı ve veri tablosu.....	74
Tablo 2.2.7. Gösterme Ünlemleri	74
Tablo 3.8. Eski Uygur Türkçesinde Ünlemlerin Sınıflandırılması.....	104
Tablo3.9. Eski Uygur Türkçesindeki (y)A Ünleminin Yapı Bakımından Kelimeyle Birlikte Kullanımları.....	105
Tablo 3.10. Eski Uygur Türkçesindeki (y)A Ünleminin Yapı Bakımından Kelime Grubuyla Birlikte Kullanımları (I).....	105
Tablo 3.11. Eski Uygur Türkçesindeki Ay Ünleminin Yapı Bakımından Kelimeyle Birlikte Kullanımları.....	106
Tablo 3.12. Eski Uygur Türkçesindeki Ay Ünleminin Yapı Bakımından Kelime Grubuyla Birlikte Kullanımları (II)	107
Tablo3.13. Eski Uygur Türkçesindeki ay-a Ünleminin Yapı Bakımından Kelime ve Kelime Grubuyla Birlikte Kullanımları	107
Tablo 3.14. Eski Uygur Türkçesindeki ya Ünleminin Yapı Bakımından Kelime ve Kelime Grubuyla Birlikte Kullanımları	108
Tablo3.15. Gösterme Ünlemlerinin Sınıflandırılması	108
Tablo 3.16. Eski Uygur Türkçesi derleminde tespit edilen ünlemlerin kelime, kelime grubu ve cümleyle kullanımları	111
Tablo 3.17. Eski Uygur Türkçesi metin derleminde ünlemlerin kelimeyle kullanımları	112
Tablo 3.18. Eski Uygur Türkçesi metin derleminde ünlemlerin kelime grupları ile kullanımı	113
Tablo 3. 19. Tespit edilen ünlemlerin sıklığı:.....	115

1. GİRİŞ

Türk dilinde ayrıntılı olarak fazla incelenmeyen konulardan biri de ünlemlerdir. Türk dilinin başlangıcından bugüne kadar her dönemde izlerine rastlanan ünlemler üzerinde dönem çalışmalarına da kapsamlı olarak literatürde rastlanmaz. Bu tezde öncelikle Türklerin ilk yazılı eserlerinin olduğu Eski Türkçe hakkında bilgiler verilerek Eski Uygur Türkçesinin Eski Türkçedeki yeri üzerinde durulacak; sonra da Eski Uygur Türkçesindeki metinler üzerinden bir derlem oluşturulup, bu derlemden hareketle ünlemler tespit edilecektir. Tespit edilen ünlemler işlev ve anlam bakımından da ayrıca sınıflandırılacak, bu sınıflandırmadan hareketle de analiz ve yorumlar yapılacaktır.

1.1. Eski Uygurlar, Eski Uygur Türkçesi ve Eski Uygur Literatürü¹

Eski Uygur Türkleri, Orta Asya bozkırlarında siyasi ve askerî hâkimiyeti ele geçirdikleri VIII. yüzyıldan önce, çeşitli boyların içerisinde yaşamışlar; IX. yüzyıldan XIII. yüzyıla kadar Orhon, Kansu ve Hoço Uygur devletlerini kurmuşlar; sonra da Moğol istilasının etkisiyle bölgedeki hâkimiyetlerini yitirmişlerdir. Bu süre zarfında Manihaizm ve Budizm inanç sistemlerine giren Eski Uygurlar bu minvalde çok sayıda yazılı eser de bırakmışlardır. Eski Uygurların oluşturduğu bu literatürden hareketle bir Eski Uygur Türkçesi gelişmiş ve bu Türkçe ana hatlarıyla iki ana ağız grubu olarak varlığını XIII. yüzyılın sonuna kadar sürdürmüştür. Köktürkçedeki *n* sesini *n'* ye çeviren Eski Uygur Türkçesinin metinleri, *n* ağızını; *y*' ye çeviren metinler ise *y* ağızını oluşturmaktadırlar. Mani metinleriyle Köktürk harfli yazmalar çoğunlukla *n* ağızını, Budist metinler ise *y* ağızını temsil ederler.

Köktürkçe ile Eski Uygur Türkçesi metinleri kıyaslandığında bu temel özelliklerden başka Eski Uygur Türkçesi metinlerinde yardımcı ses olarak kullanılan ve ekler içinde bulunan *ı* ünlüsünün genişlediği ve kelime içi ve kelime sonunda ki *b* sesinin *w* olduğu (*ebir-* <*ewir-*, *sebin-* <*sewin-*) görülmektedir.

***

Eski Uygurlardan kalan eserler Maniheist, Budist, Hristiyan ve Müslüman çevreye ait metinler olmak üzere dört gruba ayrılmaktadır.

---

¹ Bu bölüm yazılırken Ercilasun (2017), Eraslan (2012) ve Gabain'den (1988) yararlanılmıştır.

Manici çevreden kalma sekiz şiir bulunmaktadır. Bu şiirlerden ikisinin şairi *Aprın Çor Tigin* olup “Maniye Övgü” ve “Sevgili” başlıklı iki şiiri bilinmektedir. Manici çevreye ait nesirler ise sayı ve hacim bakımından çok değillerdir. Küçük boyutlu yazmalar halinde özenle yazılmış, bazıları minyatürlerle süslenmiş, çoğu dini metinler ve dualardan oluşan bu eserlerden: “İrk Bitig” 930 yılında Köktürk harfleriyle kaleme alınmış olup Mani muhitinde yazılmış bir fal kitabıdır. Bir diğer eser olan “Huastuanift” Turfan’da bulunan Mani dinine ait uzunca bir tövbe duasıdır. Tarım havzasında bulunan “İki Yıldızt Nom” adlı eser ise Manihaizm’in felsefesini anlatmaktadır.

Budist çevrede yazılmış manzum metinler de mevcut olup adı günümüze kadar ulaşan Budist Uygur şairleri şunlardır: Pratyāşiri, Çısuva Tutung, An-tsang Hanlin Keyşi Ki-Ki, Şingku Şeli Tutung, Asıg Tutung, Çinaşiri. Budist çevreden kalma nesirler ise dört gruba ayrılmaktadır. Bunlar; *Vinayalar*, *Sutralar*, *Abidarmalar* ve *diğer nesirler* şeklindedir. *Vinayalar*; Burkancı rahip ve rahibelerin hayatını, günlük yaşamlarını düzenleyen kuralları içine almaktadır. *Sutralar*; ders kitabı niteliğinde burkanların verdiği veya vermiş olduğu düşünülen vaazların bir araya toplanması ile oluşmaktadır. *Beş Balıklı Şingku Seli Tutuñ* tarafından Çince den Eski Uygurcaya çevrilen *Altun Yaruk* isimli sudur, Eski Uygurcaya çevrilen sudurların en hacimlisidir. *Altun Yaruk*; Budizmin esaslarını, felsefesini ve Buda’nın menkıbelerini anlatan bir eserdir. *Sekiz Yükmek (Sekiz Tomar)* isimli sudur Budizm’e ait dini, ahlaki inanışlarla ilgili bazı pratik bilgileri bulundurur. *Kuanşi İm Pusar* (Ses İşiten İlah); “Asil Dinin Nilüfer Çiçeği” adlı sudurun bir bölümüdür. *Kuanşi İm* isimli bir Buda’nın canlı varlıkların sıkışık anlarında Hızır gibi yetişerek onlara yardım etmesi ve Nirvana yolunu göstermesi anlatılmaktadır. *İnsadi Sudur*; rahiplerin karşılıklı olarak birbirlerine günahlarını anlatması ile ilgilidir. *Yitiken Sudur*; büyü kitabı, *Kşanti Kılğuluk Nom Bitig* günah çıkarma kitabıdır. *Prens Kalyanamkara ve Papamkara Hikâyesi* (Edgü Ögü Tigin ile Ayıg Ögü Tigin) İyi Düşünceli Şehzade ile Kötü Düşünceli Şehzade Kansu vilayetindeki Bin Buda mağaralarında bulunmuştur. Bu eser, iyi yürekli bir şehzadenin bütün canlılara yardım etmek ve canlıların birbirlerini öldürmelerine engel olmak üzere çok değerli bir mücevheri ele geçirmek için çıktığı maceralı yolculuğu anlatmaktadır. *Aç Bars ve Dantipali Beğ* Hikâyelerinde fedakârlık anlatılmaktadır. *Maytrisimit*; Maytreya Burkan’ın menkıbevi hayatını konu edinen tiyatro niteliğinde bir eserdir. *Abidarmalar*; burkancılığın metafizik yönünü anlatan eserlerdir. *Abidarim Kunlig Koşavarti Şastir*, Çince den tercüme edilmiş hacimli bir eserdir.

Küentso (Hüen-Tsang) Biyografisi, Küentso adlı bir Çinli Burkan rahibinin 630-645 yılları arasında Türkistan üzerinden Hindistan'a yaptığı seyahati ve Çin'deki hayatını anlatmaktadır.

***

Eski Türk yazıtlarının keşfedilmesi, çözülmesi ve işlenmesinden sonra 20. yüzyılın başlarında Avrupa'nın pek çok ülkesinden bilim insanları, Doğu Türkistan'a özellikle Turfan bölgesine keşif gezileri düzenlemişler; bu gezilerden de sandıklar dolusu Uygur belge ve kitaplarını Berlin, Paris, Londra, Leningrad gibi Avrupa şehirlerine getirmişlerdir. Daha sonra getirilen kitap ve belgeler ilim insanları tarafından incelenerek bilim dünyasına tanıtılmıştır. İncelenen kitap ve belgeler Eski Uygur edebiyatının oluşumunu sağlayan metinlerdir. Eski Uygur metinlerinin keşfinden sonra öncelikle metin neşri çalışmaları başlamış, sonra da bu metinler üzerinden dil incelemelerine geçilmiştir. Bugün elimizde artık Eski Uygur Türkçesinin gramerine ve söz varlığına yönelik çalışmalar mevcuttur.

1.2. Derlem

Tezin derleminde bulunan metinleri muhteva yönünden; Manici çevreden kalan metinler, Budist çevreden kalan metinler, Hristiyan çevreden kalan metinler ve din dışı metinler şeklinde sıralayabiliriz.

1. Arat, R. R. (1991). *Eski Türk Şiiri*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
2. Aris, G. (2018). *Uygurca Ölümler Kitabı Üzerine Bir Çeviri Denemesi*. (Yüksek lisans tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
3. Ayazlı, Ö. (2012). *Altun Yaruk Sudur VI. Kitap Karşılaştırmalı Metin Yayını*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
4. Ayazlı, Ö. (2016). *Eski Uygurca Din Dışı Metinlerin Karşılaştırmalı Söz Varlığı*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
5. Bang, W., Gabain. A. V. (1929). *Türkische Turfan-Texte II Manichaica*. Verlag der Akademie der Wissenschaften.
6. Çağatay, S. (1945). *Altun Yarıktan İki Parça*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
7. Çetin, E. (2020). *Altun Yaruk VII. Kitap*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
8. Çetin, E. (2020). *Altun Yaruk VIII. Kitap*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

9. Gülcalı, Z. (2013). *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudurdan 'Aç Bars' Öyküsü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
10. Gülcalı, Z. (2021). *Altun Yaruk Sudur X. Kitap*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
11. Mert, A. (2014). *Eski Uygur Türkçesiyle Çaştanı Bey Masalı (Giriş-Metin-Çeviri- Notlar-Dizin-Tıpkıbasım)*. (yüksek lisans tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyalbilimler Enstitüsü, Samsun.
12. Keskin, B. (2022, 30 Kasım). Eski Uygur Mezar Kitabeleri. Erişim: 22 Ağustos 2023, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/eski-uygur-mezar-kitabeleri>
13. Ölmez, M. (1991). *Altun Yaruk III. Kitap 5. Bölüm*. Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi:1.
14. Ölmez, M. (1998). *Tibet Budizmine Ait Eski Uygurca Bahşı Ödğisi*. Bahşı Ödğisi Klaus Röhrborn Armağanı.
15. Özönder, S. B. (1987). *Uygurca Sadāprarudita ve Dharmodgata Bodhisattva Hikayesi*. (doktora tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
16. Özönder, S. B. (1990). *Abidarim kınlig koşavarti şaştirakı çünkürtü yürüglerning kingürüsü'nden Üç İtigsizler Giriş-Metin-Tercüme-Notlar-İndeks*. Tengrim Türklük Bilgisi Araştırmaları Dizisi.
17. Özyetgin, A, M.(2004). *Eski Türk Vergi Terimleri*. Köksav Yayınevi.
18. Röhrborn, K. (1991). *Die Alttürkische Xuanzang-Biographie IV*. Harrassowitz Verlag.
19. Tekin, Ş. (2019). *Maytrisimit Burkancuların Mehdisi Maitreya ile Buluşma Uygurca İptidai Bir Dram*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
20. Tekin, T. (2019). *Irk Bitig*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
21. Tezcan, S. (1974). *Das Uigurische Insadi-Sutra Berliner Turfantexte III*. Academie Verlac.
22. Tezcan, S. (1975). *Hsüan Tsang Biyografisi X. Bölüm*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi.
23. Tokyürek, H. (2018). *Altun Yaruk Sudur IV. Tegzinç (Karşılaştırmalı Metin Yayımlı)*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

24. Tümenbayar, Z. (2019). *Altun Yaruk'un (II.kitap) Türkçe ve Moğolca Çevirilerinin Karşılaştırmalı Söz Varlığı*. (Yüksek lisans tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
25. Uçar, E. (2009). *Altun Yaruk V.Kitap Berlin Koleksiyonundaki Fragmanların Transliterasyonu ve Transkripsyonu Açıklamalar ve Dizin*. (Doktora Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
26. Uçar, E. (2013). *Uygurca Altun Yaruk Sudur IX. Tegzinç (Diplomatik Neşir Usulüyle Yayını Tercüme-Açıklamalar ve Dizin*. Dinozor Kitabevi.
27. Uzunkaya, U. (2020). *Budist Uygur Edebiyatından İki Metin* . Kesit Yayınları.
28. Uzunkaya, U. (2020). *Budizm'in Mahayana Ekolüne İlişkin Eski Uygurca Belgeler*. Kesit Yayınları.
29. Wilkens, J. (2007). *Das Buch von der Südentilgung Teil 1 Edition des alttürkisch- buddhistischen Kšanti Kılğuluk Nom Bitig Berliner TurfanTexte XXV (1)*. Brepols.
30. Wilkens, J. (2016). *Buddhistische Erzählungen Aus Dem Alten Zentralasien Edition Der Altugurischen Daśakarmapathāvadānamālā Berliner Turfantexte XXXVII*. Brepols.
31. Yiğitoğlu, Ö. (2011). *Köñül Tözin Ukatdaçı Nom ve Salt-Bilinç Öğretisi*. (Doktora Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
32. Zieme, P. (1996). *Altun Yarug Sudur. Vorworte und das Erste Buch Edition und Übersetzung der Alttürkischen Version des Goldglanzsūtra (Suvarṇaprabhāsottamasūtra). Berliner Turfantexte XVIII*. Brepols.
33. Zieme, P. (2013). *Collecting of the Buddhist scriptures Notes on Old Uigur "annals"*. The International Research Institute for Advanced BuddhismSoka University.
34. Zieme, P. (2020). Eine altuigurische Gedichtsammlung von buddhistischen Grundsätzen und Ermahnungen. *International Journal of Old Uyghur Studies*, 2/2, 2020: 79-120.

1.3. Terminoloji ve Literatür

Ünlem terimi Türkçenin hemen hemen bütün dil bilgisi kitaplarında kullanılmaktadır. Önceleri bu terim “çağırma, bağırma, seslenme” anlamındaki *nida* terimiyle karşılanırken daha sonra “ses” anlamındaki *ün* adından türeyen “yüksek sesle bağırma, yüksek sesle çağırma, seslenmek” anlamındaki *ünle-* eyleminden hareketle oluşturulmuştur. Bu işlevlerin yanında ünlem için çeşitli duyguları yansıtmak da ön plana çıkmaktadır (Boz vd. 2019, s. 169).

Ünlem, Türk Dil Kurumu'nun Güncel Türkçe Sözlük'ünde “türlü duyguları anlatan veya bir doğa sesini yansıtan kelime, nida: Ah! oh! şak, çat vb.” (<https://sozluk.gov.tr/>) olarak tanımlanmıştır. Araştırmacıların ünlemler için yaptıkları tanımların da çeşitlilik gösterdiğini belirtmek gerekir. Ünlem terimiyle ilgili görüşleri dört kategoride ele almak çalışmanın daha iyi kavranması için yeterli olacaktır.

1.3.1. Dilbilgisi çalışmalarında ünlem terimi

Bu bölümde 14'ü Türkiye Türkçesine, 7'si Eski Türkçeye özgü olmak üzere 21 dilbilgisi çalışmasında ünlem tanım ve tasnifi incelenmiştir.

Muharrem Ergin “Türk Dil Bilgisi” isimli eserinde, ünlemleri edatların içinde değerlendirmiş ve ünlem edatlarını şu şekilde tanımlamıştır. *Bunlar his ve heyecanları, sevinç, keder, ıstırap, nefret, hayıflanma, coşkunluk vs. gibi ruh hâllerini; tabiat seslerini, seslenmeleri; tasdik, red, sorma, gösterme gibi durumları ifade etmek için kullanılan kelimelerdir* (Ergin, 2013, s. 349). Edatları üçe ayıran Ergin ünlem edatlarını ise kendi içinde beş grupta göstermektedir (Ergin, 2013, s. 349-352):

- Ünlem edatları
  - **Ünlemler:** *Tek başlarına ve söz arasında başlı başına kullanılan ve ifade taşıyan edatlardır.*
  - **Seslenme edatları:** *a, ay, ey, hey, yahu, bre, ya*
  - **Sorma edatları:** *hani, acep, acaba, niçin*
  - **Gösterme edatları:** *işte*
  - **Cevap edatları:** *evet, hayır, yok, değil, peki, hay hay*

Ünlemler ve seslenme edatlarını asıl ünlem edatları; sorma, gösterme ve cevap edatlarını ise ikinci derecede ünlem edatları olarak belirtir.

Ergin'in kitabında kelime grupları içerisinde ünlem gruplarında değerlendirildiği görülmektedir (Ergin, 2013, s. 390).

Ey bu topraklar için toprağa düşmüş asker.

Allahın kulu.

Tahir Nejat Gencan'ın "Dil Bilgisi" isimli kitabında *bir coşkunun etkisiyle içten kopup gelen; sevinç, korku, üzüntü, acı, şaşma... duygularını canlı canlı anlatmaya yarayan sözcüklerdir* şeklinde tanımlanan ünlemleri kesin olmamakla birlikte² şu şekilde tasnif etmiştir (Gencan, 1971, s. 393):

– Ünlemler

– **Çağrı ünlemleri:** *Kendisine söylenenleri (ikinci kişileri), çağırmak, uyarmak, onlara bir şey somak için kullanılan ünlemlerdir.*

– **Dokunaklı duygusal ünlemler**

- Pekıştirici
- Belirteç görevliler
- Bağlaçlılık

Gencan'ın kesin olmayan bu tasnifinin ardından ünlemleri birer birer örneklerle açıklayarak ünlemlerin tümce değerinde kullanımlarına (*Yazık! Afacan! Yaramaz!*), ünlem değerinde ki sözcüklere (*Dur! Kıpırdama*), yansımalara (*Gümbür! Diye karşiki ev çöktü*), eytişlere (hitaplara) (*Ordular! İlk hedefiniz Akdeniz ileri*) ve yakıştırmaca söylere³ (*ağaç mağaç, arı marı*) de örnekler vermektedir.

Günay Karaağaç "Türkçenin Dil Bilgisi" isimli kitabında ünlem edatlarını açıklamış ve ünlem edatlarını edatların içerisinde değerlendirmiştir. Karaağaç ünlem edatlarını üç gruba ayırmaktadır (Karaağaç, 2012, s. 437-438):

– Ünlem edatları

- **Seslenme edatları:** *aaa, abov, aferin, ay...*
- **Soru edatları:** *acaba, acep, nasıl, neden...*
- **Cevap edatları:** *evet, ha, hay hay, peki, tabii*

---

² Kesin olmayarak ifadesi Gencan'a aittir. Gencan ünlemlere dair örnekler vermiş ancak hangi gruba girdiğini belirtmemiştir (Gencan 1971, s. 393).

³ Söy kelimesi Gencan'a özgü bir kullanım olup "Duygularımızla anlaşılabilen; görülen, işitilen, dokunulan yön. Tek ve birleşik seslerden var olan ime söy (lafız)" şeklinde açıklanır.

Tahsin Banguoğlu'nun "Türkçe'nin Grameri" isimli eserinde bir *duyuşu, bir dileği canlı bir şekilde ve bazen tek başına anlatmaya ve bir kimseye seslenmeye yarayan kelimeler* şeklinde tanımlanan ünlemlerin tasnifi şöyle yapılmaktadır (Banguoğlu, 1936, s. 396):

- Ünlemler
  - **Asıl ünlemler:** Açıklık dereceleri yüksek seslerden, daha çok açık düz sesliler ve yarım sesliler, gırtlak seslilerinden yapılmış tek veya çift heceli kelimelerdir. *a, ha, ah, hay, hayhay, vahvah, eyvah, hişt, pişt...*
  - **Duyuş ünlemleri:** *Doğrudan doğruya konuşanın duyularını ve kendine ait dileklerini açıklamaya yarar. a, ah, vay, of, vahvah*
  - **Soruşturma ünlemleri:** *ey, hey, hay, ya, ha, hi, hayhay*
- **Ünlem olan başka kelimeler**
  - **Ünlemleşen isimler:** *Arkadaş! ,Çocuk! Zavallı! ,mükemmel! İşte! Aman!*
  - **Ünlemleşen fiiller:** *anlarsın a! ödemeliyiz ya! Yeseniz e! dur! Bak!*
  - **Birleşik ünlemler:** *vay canına, allah aşkına! Mazlumun ahı, puf böreği*

Zeynep Korkmaz "Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi" isimli kitabında ünlemleri; *anlamli ve görevli kelimeler başlığı altında değerlendirmektedir. Korkmaz, ünlemlerin tanımını şu şekilde yapmaktadır. Ünlem; söz içinde konuşanın acıma, beğenme, sevinç, korku, çaresizlik, şaşkınlık, üzüntü, dua, hayret, pişmanlık, kıskançlık, özlem, gibi çok çeşitli duygu ve heyecanlarını etkili ve kısa bir biçimde anlatmaya; karşısındakilere seslenmeye, çağırma, cevap vermeye ve tabiattaki sesleri taklit yolu ile kelimeler türetmeye yarayan bir söz türüdür. Korkmaz'ın ünlem tasnifi ise şu şekildedir (Korkmaz, 2009, s. 1139-1192):*

- Ünlemler
  - **Kökenleri bakımından ünlemler:** *aferin! (Far. aferin), Allah Allah!(Ar.), aman!(Ar. amān), bravo!(İt. Bravo)*
  - **Ses ve kelime yapısı bakımından ünlemler:** *aboo, ay, hay, çat çat, ohaa, güm güm*
  - **Nitelik ve görevleri bakımından**
    - **İçe dönük ünlemler**
      - Acı duyma, acıma: *oy oy oy, vah vah vah, yazık*
      - Alay etme, küçümseme: *ah, hih eh, vıış, yaa*
      - Beğenme, takdir: *aferin, bravo, hey gidi, peh peh*
      - Sevgi, sefkat, sevinç, mutluluk: *ah işte, oh, oh be*
      - Beğenmeme: *himm, pöh, yuh*

- Bıkkınlık, usanma, can sıkıntısı, karamsarlık, memnuniyetsizlik: *aman be, uff,*
- Hatırlama, hatırlatma, hayret, ihtimal, tahmin, imrenme, merak: *aaa, haa, hu, hım, hay Allah*
- Özlem, istek, arzu, ısrar, itiraz: *hey gidi hey, keşke hay Allah*
- Kızgınlık, sitem, öfke: *aa, hayda, hele*
- Korku, heyecan, uyarı, çekinme: *aha, aman, ay, eyvah hey, hop*
- Abartma, haykırma, övünme: *ohhooo, ehheeyt, eee*
- Şaşkınlık Duygusu: *aboo, aa, aha, Allah Allah*
- Pişmanlık, özür bildirme, rica, yalvarma, rahatlama, sakinleştirme: *Allah aşkına, oo, yahu, hele*
- Süreklilik: *bre, ha babam, habire*
- Karşı çıkma, tehdit: *hele, vay, ya*
- Telaş: *eyvah, hay Allah*
- Yöneltme, tehdit: *be, e, hadi, yallah*
- Üzüntü: *hay Allah, hey hat*
- Pekiştirme: *aha, da, ha, işte*
- **Dışa dönük ünlemler**
  - Seslenme (hitap)ünlemleri**: *ay, ey, haydi, yahu*
  - Gösterme ünlemleri**: *Geliyoruz. İşte orası... Aha orada*
  - Sorma ünlemleri**: *Acaba, acep*
- **Ses yansımali (ses taklidi) ünlemler**: *miyav, cikcik, şar, küüt*
- **Ünlem gibi kullanılan kelimeler**: *Aman ne güzel! İyi ki getirmişsin.*

Haydar Ediskun “Türk Dil Bilgisi” isimli kitabında ünlemleri; *bir heyecanın etkisiyle ağızımızdan çıkarak duygularımızı canlı bir biçimde anlatmaya yarayan kelimeler şeklinde tanımlayarak şu şekilde sınıflandırır (Ediskun, 1999, s. 322):*

- Ünlemler
  - Asıl ünlemler**: *Birini çağırmada kullanılan ya da konuşanın taşkın duygularını anlatan ünlemlerdir. Hey! Ey! Hu! Haydi!*
  - Ünlem olarak kullanılan kimi isimler, sıfatlar ve fiillerin emir kipleri**: *dehşet! Arkadaşlar! Var ol!*
  - Yansımalar**: *paldır küldür, hav hav, fiş fiş*

Hanifi Vural ve Tuncay Böler’in “Ses ve Şekil Bilgisi” isimli kitaplarında ünlem terimi; *sevinme, kızma, acıma, beğenme, şaşma, üzülme gibi duyguları anlatmaya; karşıda*

bulunan kimselere seslenmeye, cevap vermeye, onları göstermeye, çağırmaya, onaylamaya, redde veya bir takım tabiat seslerini, anlatmaya yarayan kelimeler şeklinde tanımlanmıştır. Çalışmada ayrıca yapı bakımından tek (tüh, yazık, eyvah), iki (Allah Allah, aman aman) ve üç (vay vay vay, ay ay ay) kelimededen oluşan ünlemlerin bulunduğunu aslen ünlem görevinde olmayan isim, sıfat, zarf ve çekimli fiillerin çeşitli anlam özelliklerine göre kimi zaman ünlem olabildiği belirtilmiştir (Vural ve Böler, 2015, s. 260).

Ünlem kavramını net bir şekilde tanımlamayan ama kökeni ve işlevleri bakımından açıklamalar yapan Kerim Demirci “Kelime Bilgisi El Kitabı” isimli çalışmasında ünlemleri şu şekilde tasnif etmiştir (Demirci, 2015, s. 148-149):

- Ünlemler
  - **Doğal ünlemler:** *ya, ey, hey, hişt, şişt...*
  - **Yansıma ünlemler:** *çat, off, güüm...*
  - **Sonradan ünlem olan unsurlar:** *dur! Yat! kalk! Aman Allahım!...*

Ergun Koca ve Ayşen Koca “Uygulamalı Türkiye Türkçesi Şekil Bilgisi” isimli ortak kitaplarında ünlemin tanımını *öfke, hayret, sevinç, kızma, nefret, korku, acıma, şaşkınlık gibi ansızın beliren duyguları; seslenme, kabul etme, cevaplama, işaret etme gibi durumları karşılayan sözcükler* şeklinde yapmaktadırlar. Kitaplarında ünlemler ise şu şekilde tasnif edilmektedir (Koca, 2021: 502-508):

- Ünlemler
  - **Yapılarına göre ünlemler**
    - **Asıl ünlemler:** *Doğrudan doğruya ünlem olan konuşanın heyecanını, çeşitli duygularını dış dünyaya dökmesine yarayan sözcüklerdir.*
Ey Türkeli, ey vatanım sen her yerde ulusun!
Ses verin bre ağalar!
    - **Ünlem yerinde kullanılan sözler:** *Basit ve birleşik yapılarda kimi adlar (yalın durumlarıyla) , ön adlar, belirteçler ve eylemlerin emir çekimli şekilleri ve bunların oluşturdukları bazı sözcük öbekleri ünlem olarak kullanılır.*
Maşallah! Şu güzelliğe bak, Ruhsar...
Aferin İsmail, söyle, daha bağırarak söyle!

- **Anlamlarına göre ünlemler**

- **Seslenme, çağrı ünlemleri:** *Muhatabı çağırmaya, teşvike, tasdike, redde, yarayan yahut onun alakasını celbetmek, düşüncesini sormak ve ona bir şey göstermek için kullanılan sözcüklerdir. Evet, hayır, yok, değil, a, ay, ey, hey...*
- **Duygu bildiren ünlemler:** *Şiddetli duyguları acıları sevinçleri, dokunaklı duyguları bildiren ünlemlerdir. Ay, vay, ah, vah, eyvah...*

Jean Deny “Türk Dilbilgisi” adlı eserinde ünlemler başlığı altında herhangi bir tanım vermeksizin iki tür ünlem edatı bulunduğunu belirtmekte olup bunları Çağrılı ünlemler ve dokunaklı ünlemler olarak nitelendirmektedir (Deny, 2012, s. 630-650):

- **Ünlem Edatları**

- Çağrılı ünlemler: *Çağırılmaya yarayan ünlem edatları şeklinde tanımlanır.*
- Dokunaklı ünlemler: *Ay parmağım, Ay şurada biri var*

Ahmet Cevat Emre ise ünlem kavramıyla ilgili herhangi bir tanımlama yapmadığı “Türk Dilbilgisi” adlı kitabında ünlemlerin üçe ayrıldığını belirtmektedir (Emre, 1943, s. 553-563):

- Ünlemler

- **Sona ulanan ünlemler:** *Söyler a! Çocuk da insan. O da bizimle gelmeliydi ya! Döverim ha! Uslu otur, yoksa dayak yersin ha!*
- **Başta ulanan ünlemler:** *A kardeşim! Niçin böyle söylüyorsun? E! sonu ne olacak? Ayol, nerelerdesin?*
- **Başlı başına varlığı olanlar:** *Vah talihsiz genç! Oh! Dünya varmış*

Turgay Sebzecioğlu “Dilbilim Kavramlarıyla Türkçe Dil Bilgisi” isimli kitabında ünlemleri *duygusal, istemli veya istem dışı tepkileri alıcının algısını çekecek biçimde yansıtmaya yarayan sözcük türü* şeklinde açıklamaktadır. Sebzecioğlu ünlemleri kesin ayrımlarla sınıflandırmanın çoğu zaman mümkün olmadığını ancak yapılan sınıflandırmalardan hareketle üçlü bir bölümlenme yapılabileceğini bildirerek şu tasnifi yapar (Sebzecioğlu, 2021, s. 408):

- Ünlemler

- **Asıl ünlemler:** *a, ha, ah, eh, vay...*

- **Ünlem olarak kullanılan sözcükler ya da dilsel birimler:** *Tanırım!*
- **Yansımalar:** tak *tak*

Çalışmasının devamında Sebzecioğlu ünlemleri dört kategoride ayrıca ele almaktadır (Sebzecioğlu, 2021, s. 411-414):

- Ünlemler
  - **Anlambilimsel ölçüt açısından ünlemler:** Ünlemler dilbilgisel özelliklerinden çok anlambilimsel ve edibilimsel boyutlarıyla karşımıza çıkar. Farklı duyguların dile getirilmesinde önemli bir role sahiptirler.
Of, yine mi sınıfta kaldım! (üzgünlük),
Aferin Ali! Şimdi babanın gözüne girebileceksin. (övgü)
Aynı ünlem farklı bağlamda farklı duyguları yansıtabilir.
Oooh, yaşamak gerçekten güzel. (sevinç)

Oooh, canıma değsin. (tepkili sevinç)

Oooh, çok yorulduğum bu acılardan. (üzüntü)

İkileme şeklinde kullanılabilir.
Vah vah, o derin kuyuya mı düşmüş?
Of of, kömür gibi yanıyor bu acının ateşi yüreğimde.
  - **İşlevsel ölçüt açısından ünlemler:** Ünlemlerin duyguların belirgin hale gelmesindeki aracılığı bir işlev olarak değerlendirilebilir. Seslenme göreviyle de dikkat çekmek amacıyla kullanılabilir.
Hey, oradakiler beni göremiyormusunuz?
Şışt, sessiz olun! Canavar her an için derin uykusundan uyanabilir.
  - **Biçimbilimsel ölçüt açısından ünlemler:** Ünlemler ad çekim eklerini alarak ad gibi kullanılabilirler; ancak bu tür durumlarda, alıcının dikkatini duygu iletisine odaklamaya yarayan işlevlerini yitirirler. *Ahımı alma, ne ahlar çektim.*
fış+kır-, hış+ırda- burdaki eklerin geldiği tabanlar ünlemdir.
  - **Dağılımsal ölçüt açısından ünlemler:** Cümle içerisinde farklı yerlerde konumlanabilirler. Cümlenin başında, ortasında, sonunda olabilirler.
Ah, bahar gelince kursa bir başlayabilsem
Bahar gelince, kursa bir başlayabilsem ah!
Ünlemlerin ad öbeği biçimindeki kullanımları çok fazla olmadığı gibi her ünlemin de ad öbeği içerisinde yaygın bir kullanımı yoktur.

Onun ahı(özne) yerde kalmazmış
Bu mutlu günde onun ahını(nesne) çekemeyiz
Hiç yerde kalmayan meğer onun ahıymış(yüklem)

Aslı Göksel ve Celia Kerslake'nin "Turkish: A Comprehensive Grammar" adlı kitaplarında ünlemler şu şekilde açıklanmıştır: Bunlar konuşmayı başlatmak veya konuşmacının tutumunu ifade etmek için kullanılan kelimelerdir (*ay, ah, vay, hay aman allah, allah allah*). Türkçede birkaç ünlemin çekim eki olarak isim olarak kullanıldığı örneklerde vardır(*ahlarımdan, iç çekişlerimden*) (Göksel ve Kerslake, 2010, s. 51)

"Türk Gramerinin Sorunları-II" cildinde Şükrü Haluk Akalın'ın ve Hamza Zülfikar'ın ünlemlerle ilgili yazıları mevcuttur. Şükrü Haluk Akalın'ın "Türkiye Türkçesinde Ünlem (Terim ve Tanım, Tasnif, Ünlem Olan Kelimeler, Söz Dizimi ile İlgili Sorunlar)" isimli yazısında Akalın ünlemlerin tanımı tasnifi ile ilgili bilgiler vererek bunlarla ilgili sorunlar üzerine sorular sormuştur (Akalın, 1999, s. 477-491). Hamza Zülfikar'ın ise "Ünlemler ve Ses Yansımaları Kelimeler" yazısında Zülfikar ses yansımaları kelimelerin ünlemler bahsi içinde yer verilmemesini belirtir (Zülfikar, 1999, s. 493-495).

****

Marcel Erdal'ın "A Grammar of Old Turkic" isimli kitabında Eski Türkçede bulunan ünlemlere dair bilgiler mevcuttur. Erdal çalışmasında (*y*)A, *ay, ay-a, äsiz, muna* gibi ünlemlere dair çeşitli açıklamalarda bulunmuştur (Erdal, 2004, s. 351-356).

Kemal Eraslan, "Eski Uygur Türkçesi Grameri" isimli kitabında ünlemlere edatlar başlığı altında yer vermekte olup ünlem edatlarının tanımını şu şekilde yapmaktadır: *Çeşitli duyguları, seslenmeleri, çeşitli beyan şekillerini ifade eden edatlar*. Eserde ünlem edatlarının tasnifi de aşağıdaki gibi yapılmaktadır (Eraslan, 2012, s. 273-277):

- Edat
  - Kökenlerine göre edatlar
  - Yapılarına göre edatlar
  - İşlevlerine göre edatlar
    - Ünlem edatları

Seslenme edatları: *ulug küçlög t(e)ñri-e! (ey ulu güçlü tanrı!)*

Gösterme edatları: *Una amtı bu kut kolunçug söz-lemiş-niñ uç kıtıg yok yig buyanın evirtür men (ETŞ,16,105-106) “İşte şimdi bu niyazı bildirmiş olmanın ucu-bacağı olmayan iyiliği ile meşgul oluyorum.*

- Bağlanma edatları
- Çekim edatları

Bunun yanı sıra Eraslan ünlem gruplarına da değinmiştir. Eraslan’a göre ünlem grupları; *ay* edatı (*ay içilerim-e biz kamağun amtı isig özümüzke ertinü ilinmiş yapşınmış biz*) , +a / +e eki (*alku iligler beglerniñ kut t(e)ñrisi-y-a, taķı siz bo yirtünçüde tirig esen erür siz.*) ve edat / eksiz ünlem grubu (*anı üçün burķan kütin tileteçi tözünler, inçe kaltı yirke tüşmiş kişi kayu yirte tüşser*) şeklinde oluşmaktadır (Eraslan, 2012, s. 505).

Talat Tekin “Orhon Türkçesi Grameri” isimli eserinde ünlem tanımına yer vermemiş olup ünlemleri şu şekilde sınıflandırmıştır (Tekin, 2016, s. 149-151).

- Ünlemler
  - **Seslenme ünlemi:** Orhon yazıtlarında tek ünlem a/ä seslenme ünlemidir. Bu ünlemin yenisey yazıtlarında sık kullanıldığı hatta äsiz ve äsizim ile ünlem olarak kullanılan açığ ve buñ sözcüklerinede eklenir.
  - **Acınma ünlemi:** äsiz, äsiz ä, äsizim, äsizim ä, yata/yıta, ıg, ıyu, kı, yıtu
  - **Ünlem görevinde adlar:** *açığ,bağır,buñ,könig,okuz,yabız*

Necmettin Hacıeminoğlu’nun “Karahanlı Türkçesi Grameri” adlı eserinde edatlar başlığı içerisinde ünlemler değerlendirilmiştir. Hacıeminoğlu edatlar için yaptığı sınıflandırmada ünlemleri şu şekilde sınıflandırmıştır (Hacıeminoğlu, 2008, s. 284-303):

- Edatlar
  - **Çağırma-hitap edatları:** İsimlerden veya unvanlardan önce gelerek hitab belirtir. aç “hey” , ala “yavaş” , av “hayır” , ay/ey/i/y/i “ey” , ayâ/eyâ “ey” , emet/yemet “evet” , evet/ewet “evet/peki” ,ile “evet” ,uva “efendim” , yâ “ey” , yah “evet/peki”

- **Ünlemler:** takdir, temenni, dua, hayret, teessür, pişmanlık vb. duyguları ifade eden edatlar olup her türlü duygu ve heyecanı ifade etmek için kullanılan sözlere dir. awa awa “*vah vah*” , dirig/diriga “*yazık yazık*” , esiz/ısız “*yazık*” , öp öp, vâ “*vay*”
- **Gösterme edatları:** sıfat ve zamirlerden farklı olarak isimleri, şahısları veya eşyayı değil, hareketleri işaret suretiyle gösteren sözlere dir. çak “*işte/tam*” , uş “*işte*”

Serkan Şen’in “Eski Uygur Türkçesi Dersleri” isimli kitabında ünlemler kendisine seslenilen varlığı gösteren sözcüğün önüne *ya*, *ay* veya *aya*; sonuna ise *a* ve *e* getirilmek suretiyle kullanılan kelimeler olarak tanımlamıştır (Şen, 2014, s. 65). Şen’in kitabında ünlem tasnifine yer verilmemiştir.

A.Von Gabain’in “Eski Türkçenin Grameri” isimli eserinde cümlenin başında veya vurgulanan kelimelerin sonunda yer alan ünlemleri Eski Türkçesinde tanıdığını belirtir. Ayrıca *a/ya/ay/äy* ünlemleri ile ilgili birkaç örnek verir (Gabain, 1988, s. 104).

Tuğçe Coşkun Seber “Eski Türkçede Seslenme İfadeleri Semantik Bir İnceleme” isimli yüksek lisans tezinde seslenme ifadelerini şu şekilde sınıflandırmıştır:

- Seslenme ifadeleri
  - **Dilbilgisel seslenme:**
    - İyelik ekli seslenme yapıları: *Kentü bodunum tēdim udu keliñ tēdim* “*„Kendi halkım” dedim. „Gelin (bana katılın)” dedim. (UY, ŞU D2, 55)*
    - İkinci kişi zamirleri / ikinci kişi ve iyelik ekleri ile seslenme: *Yalawaç barıpan kelmediñiz begimiz e “Elçi (olarak) gelmediniz beyimiz” (YY, Uybat I, 112)*
    - Emir Kipi ile Seslenme: *Amrak oglum ne üçün buşuşlug keltiñiz “Sevgili oğlum, niçin üzüntüye kapıldınız?” (KP, 12)*
  - **Sözcüksel seslenme:**
    - Ünlemler ile seslenme: *Yüz yaşayın a Teñrim çök “Yüz (yıl) yağayın! (Ey) Tanrım! Amin!” (YY, Tuba II, 126)*
    - Sıfatlar ile seslenme: *Amrak oglım ne üçün buşuşlug keltiñiz “Sevgili oğlum, niçin üzüntüye kapıldınız?” (KP, 12)*

- Birleşik fiiller ile seslenme: *Ol ödün kaçı kan yarlıg yarlıgkadı kim taluyka barayın tésér kirinler “O zaman, babası han buyurdu: Kimler okyanusa gideyim derlerse gelsinler...” (KP, 21)*
- **Edimbilimsel seslenme:** *türük amtı bodun begler bödke körügme begler gü yañıltaçı siz “şimdiki Türk halkı (ve) beyleri, bu zamandaki (hâlihazırdaki) itaatkâr beyler sizler mi yanılacaksınız? (OY, KT G11, 50)*

1.3.2. Kelime bilgisi çalışmalarında ünlem terimi

Bu bölümde 6’sı Türkiye Türkçesine 1’i Eski Oğuz Türkçesine yönelik olmak üzere 7 kelime bilgisi kitabında ünlem tanım ve tasnifi incelenmiştir.

Kamil Tiken “Eski Türkiye Türkçesinde Edatlar, Bağlaçlar, Ünlemler ve Zarf-Fiiller” adlı eserinde ünlemleri; *duygu, hitap ve tabiat sesini taklit veya duyguların yorumlanarak ses halinde ifadesi suretiyle meydana gelen kelimeler* (ah, ay, belî, eyâ, billa) olarak tanımlar (Tiken, 2020, s. 129).

H. İbrahim Delice “Sözcük Türleri” adlı kitabında ünlemlere “ünlem edatı” başlığı altında yer vermiş ve ünlem edatlarını şöyle tanımlamıştır. *Hem asıl hem uydu olarak kullanılabilen duygulanma, seslenme, yansıma ve onama-onanma sözleridir* (Delice, 2012, s. 173-193). Delice’nin tasnifi şu şekildedir:

- Ünlem Edatı
- **Duygu ifadesi olan ünlemler:** *Amanın Murat yetiş, beni vurdular! Ah zavallı, daha yavru.*
- **Seslenme ünlemleri:** *Aman birader! Üç sene önce bu bende idi. Bravo hanım kızım.*
- **Yansıma ünlemler:** *ayağımda terlikler, pijamamla, ta evine kadar koşuyorum. Tak tak kapı. Sofradan garip sesler geliyordu: Tırk, tırk...*
- **Onama ve onanma ünlemleri:** *Evet, fevkalade! Bu işe bir müddet daha devam edelim. He! Ne varış? diye telaşla yaklaştı.*

Necati Demir ünlemleri; *his, heyecan, sevinme, üzülme, nefret, kızma, keder, hayıflanma, coşkunluk... gibi duyguları belirten; yüksek sesle hitabet, tabiat sesleri, kabullenme, onaylama, sorma, gösterme gibi anlatım şekillerini ifade eden sözcükler*

şeklinde tanımladığı ünlemleri Sözcük Türleri adlı eserinde şu şekilde tasnif etmiştir (Demir, 2018, s. 81):

- Ünlemler
  - **Görevlerine göre ünlemler**
    - **Sevinç, üzüntü, kızgınlık, korku ve şaşkınlık bildiren ünlemler:**
ah, vah, hah, vay, cart, öfküt
    - **Seslenme Ünlemleri:***a, ey, hey, ya hiştbre, ulan..*
    - **Sorma ünlemleri:***neden, niçin, nasıl, acep, acaba...*
    - **Cevap ünlemleri:***evet, hayır, yok değil, peki, hayhay..*
    - **Gösterme ünlemleri:***aha, daha, ta, nah, işte*
    - **Ünlem olarak kullanılan sözcükler:***Hasan Usta!, Arkadaş! Dostum!..*
  - **Yapılarına göre ünlemler**
    - **Basit ünlemler:***ah, vah, ay, bravo, küt*
    - **Türemiş Ünlemler:***arkadaş, yeter, işte*
    - **Birleşik Ünlemler:***nasıl(ne asıl), niçin(ne için), hav hav, cıvı cıvı, vah vah...*

Ahmet Turan Doğan “Türkiye Türkçesinde Edatlar” isimli kitabında ünlemleri “ünlem edatları” olarak değerlendirmekte olup ünlem edatlarının tanımını ve tasnifini şöyle yapmaktadır. *Ünlem edatları, his ve heyecanları, sevinç, keder, ıstırap, nefret, hayıflanma, coşkunculuk vs. gibi ruh hallerini; tabiat seslerini, seslenmeleri; tasdik, ret, sorma, gösterme gibi beyan şekillerini ifade eden edatlardır* (Doğan, 2021, s. 205-213):

- Ünlem Edatları
  - **Kökenleri Bakımından Ünlem Edatları:***aaa, ee, ah, oh, öf pat, çat, tıkr* vb. ünlemleri doğal ünlemler; dildeki herhangi bir biçimbirimi duygu veya seslenmeyi ifade edecek şekilde kullanmayla oluşan *arkadaş, kardeş, yazık, dikkat* gibi ünlem edatlarını ise doğal olmayan ünlem edatları olarak ayırır. Bu ayırmadan sonra doğal olmayan ünlemler ele alınmalı ve kökenleri bakımından Türkçe, Arapça, Farsça vb. biçimde bir değerlendirmelidir.
  - **Yapıları bakımından ünlem edatları:** Basit, türemiş ve birleşik yapıları görülür. Basit ünlem edatlarının büyük bir bölümünü doğal ünlem edatlarının tekli kullanımları oluşturmaktadır. *Aha, ay, ey, oh, oha vb.* Doğal olmayan ünlem edatlarında basit ve türemiş olabilirler. Basit yapıda

olanlar; *amca, bacı, evlat, kız...* türemiş yapıda olanlar; *babalık, çapkın, güzellik, üstat...* doğal ünlem edatları türemiş yapıda olamazlar ama ikili, üçlü kullanımla birleşik yapıda olabilirler; *eyvah, yahu...* Doğal olmayan ünlem edatlarında birleşik yapıda olanları vardır. *Beybaba, delikanlı, kahretsın...*

– İfade Özellikleri bakımından ünlem edatları

- **Duygu ifade eden ünlemler:** Genellikle doğal ünlem edatlarından oluşmaktadır. İnsanoğlunun çeşitli durumlar ve olaylar karşısında çeşitli duyguları yansıtır biçimde kullandığı edatlardır. *Aferin oğlum, dedi, iyi çaldın ömrüne bereket, dağı taşı inlettin aferin!*
- **Seslenme ifade eden ünlemler:** Karşımızdakini harekete geçirmek, dikkatini çekmek, onaylamak, reddetmek gibi durumlar için kullanılan ünlem edatlarıdır. *Beyefendi lütfen sakın olun biz size yardım etmek için buradayız.*
- **Doğa seslerinin taklidi olan ünlem edatları:** *Burnumda kokusu simidin... Çıtır, çıtır... ağızımda tadı simidin... Üzerinde tütün ,tütünüün üzerinde kömür, fokur da fokur, fokur da fokur.*

– Pekiştirme edatları

- **Kökenleri bakımından pekiştirme edatları**
- **Yapıları ve kullanımları bakımından pekiştirme edatları**
- **Dilbilgisel anlamları bakımından pekiştirme edatları**

Erdoğan Boz'un "Türkiye TürkçesiIII Sözcük Türleri" adlı çalışmasında ünlemleri; *konuşucunun korku, sevinç, acıma, şaşkınlık vb. her türlü duygu ve heyecanını etkili ve kısa bir biçimde anlatan; çağrı, seslenme, buyruk, yasaklama vb. belirten; tek başına tümce olabilen ve (söylemde bağımsız olarak kullanılabilmeyle birlikte) kısmen bağımlı sözcükler sınıfına giren sözcük veya sözcükler* şeklinde değerlendirmekte olup şu şekilde gruplandırmaktadır (Boz vd. 2019, s. 169):

– Ünlemler

– Birincil Ünlemler

- **İçe dönük ünlemler:** *şaşıрма, acı, acıma, sevinç ve coşku bildiren ünlemler*
- **Dışa dönük ünlemler:** *insanın dış dünyada kendi dışındaki kimselerle hayvanlar ve nesnelere olan iletişim ilişkisini, seslenme, gösterme, sorma, onaylama, cevap verme yollarıyla ortaya koyan ünlem türleridir.*

-**Ünlemlilik (İkincil Ünlemler):** *adlar, sıfatlar, adıllar, belirteçler, çekimli eylemler asıl işlevinin dışında farklı bağlamlarda ünlem olarak kullanılabilirler.*

Doğan Aksan'ın yönetip yayına hazırladığı “Sözcük Türleri” adlı eserde ünlemlerin tanımı: *Kimi zaman sevinme, kızma, korku, acıma, şaşma gibi, ansızın beliren duyguları, kimi zaman da birtakım doğa seslerini yansıtmaya yarayan sözcükler* şeklindedir. Eserde Türkiye Türkçesinde ünlemlerin doğrudan “doğruya ünlem olarak kullanılan sözcükler” , “ünlem olmuş sözcükler” ve “yansıma sözcükler” şeklinde ayrıldığı belirtilmiş olup ünlemler herhangi bir sınıflandırmaya tabi tutmadan örneklerle birlikte verilmektedir (Aksan vd.1983, s. 182-184).

Necmettin Hacıeminoğlu'nun “Türk Dilinde Edatlar” isimli eserinde ünlemleri edatların içerisinde değerlendirmiş ve ünlemleri şöyle tanımlamıştır; *takdir, temenni, dua, hayret, teessür, pişmanlık, vb. duyguları ifade eden edatlar* (Hacıeminoğlu, 1974, s. 293):

– Edatlar

–**Soru Edatları:** *kayda 'nerede' , kaysı 'hangi/hangisi' ,acep*

–**Çağırma-hitap edatları:** *a/e , ay/ey/iy/i 'ey' ,*

–**Cevap edatları:** *av, beli, amet/yemet, he, peki, ilel,yah, uva, evet/ewet, hayır*

–**Ünlemler** *esiz/isiz 'yazık' , ha/hah 'tamam/nihayet' ,*

–**Gösterme edatları:** *aha, çak, ha, munu, na/nah, taa, uş, uşda/uşta/işte*

1.3.3. Söz dizimi çalışmalarında ünlem terimi

Karahan'ın “Türkçe Söz Dizimi” kitabında ve Özkan / Sevinçlinin “Türkiye Türkçesinde Söz Dizimi” kitabında ünlemler ünlem grubu olarak değerlendirilmektedir. Ünlem gruplarını bir ünlem ve bir isim unsurundan meydana gelen kelime grubu olarak tanımlamaktadırlar (Karahan, 2016, s. 70), (Özkan ve Sevinçli, 2013, s. 99).

Zuhal Kültüral'in “Türkiye Türkçesi Cümle Bilgisi” isimli eserinde ünlemler ünlem grubu olarak değerlendirilmiştir. Kültüral ünlem grubunu şu şekilde tanımlamaktadır. Bir seslenme edatı ile bir isimden meydana gelen kelime grubu (Kültüral, 2018, s. 18).

Turgut Baydar “Türkiye Türkçesinde Kelime Grupları” isimli kitabında ünlem grupları bir seslenme ünlemi ile bir isim unsurundan meydana gelen ünlem grupları *a, ey, bre,*

hayhat ve *hey* ünlemleri ile kurulur. Ünlem başta isim unsuru sonda olur (Baydar, 2020, s. 114).

Hürriyet Gökdayı “Türkçede Öbekler” isimli eserinde ünlem grubunu bir ünlem ve sonra gelen addan oluşur şeklinde tanımlamıştır (Gökdayı, 2018, s. 79).

Abdurrahman Özkan vd. yazmış olduğu “Türkiye Türkçesi Söz Dizimi” isimli eserde ünlem grubu şu şekilde tanımlanmaktadır: Bir ünlem ile bir isim unsurundan meydana gelen kelime grubuna denir. Bunlar eksiz birleşme olduklarından grubun oluşmasını sağlayan unsurlar ek almazlar. Be kardeşim, hey Allahım... (Özkan vd. 2020, s. 100).

Erdoğan Boz vd. hazırlamış oldukları “Türkiye Türkçesi IV Sözdizimi” adlı eserde ünlem öbeği bir ünlem ve devamında bir addan oluşan söz öbeği olarak açıklanmıştır (Boz vd. 2020, s. 105).

1.3.4. Dilbilimi sözlüklerinde ‘ünlem’ terimi

Berke Vardar “Açıklamalı Dilbilimleri Sözlüğünde” ünlem *konusucunun duygusal bir tepkisini dile getiren, korku, sevinç, şaşkınlık, acıma anlatan, çağrı, buyruk, yasaklama vb. belirten ve tek başına tümce oluşturabilen sözcük* şeklinde tanımlanmaktadır (Vardar, 2002, s. 206).

Ahmet Topaloğlu’nun “Karşılaştırmalı Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğünde” ünlemin tanımı; *genellikle tek başına anlamı olmayan, seslenmeleri; korku, sevinç, şaşkınlık, acıma, gibi duyguları; yasaklama, onay, gösterme gibi hususları ifade eden kelime türü*” şeklinde gösterilmiştir (Topaloğlu, 2019, s. 133).

Günay Karağaç “Dilbilimi Terimleri Sözlüğünde” isimli eserinde ünlem terimini: *Değişik ortamlarda çıkarılan insan seslerinden ibarettirler ve değişik duyguları anlatmaya yararlar. Birçoğu, anlatım gücünü kendi ses yapılarından alırlar; fakat aralarında belirli bir duyguyu seslenme yoluyla anlatmak yanında kendilerine özgü bir anlama sahip olanlarda vardır* şeklinde açıklamakta ve ünlemleri seslenme edatları (aaa, ah, aha, işte...), soru edatları (nasıl, ne, nerede, neden...) ve cevap edatları (evet, peki, âlâ...) şeklinde üçe ayırmaktadır (Karağaç, 2018, s. 827-829).

Zeynep Korkmaz’ın “Gramer Terimleri Sözlüğünde” ünlemler; *Konuşanın korku, sevinç, acıma, şaşkınlık gibi her türlü duygu ve heyecanını etkili ve kısa bir biçimde anlatmaya, seslenmeye, çağırmaya yarayan kelime veya kelimeler: al, e!, ah!, ay!, ey!,*

ya!, hah!, o!, vah!, eh!, hay hay!, vay!, of!, ufl!, pöh!, tu!, aman!, haydi!, bravo!
(Korkmaz, 1992, s.158).

Yapılan tanımlar ve tasnifler neticesinde ünlemler ile ilgili genel özellikler şu şekilde sıralanabilir;

- ❖ Ünlemler konuşma esnasında kendilerine mahsus tonları vurguları ve uzatmalarıyla diğer sözcüklerden ayrılırlar (Koca ve Koca, 2021, s. 505).
- ❖ Ünlemlerin vurgulu hecesinin son ünsüzü bazen ikizleşir. Yazzık! Bravvo! (Boz vd. 2019, s. 174).
- ❖ Kimi ünlemlerin onları kullanan kimseler veya sözün yöneltildiği kimseler dikkate alındığında genellikle bir cinsiyete özgü kullanıldığı gözlemlenmektedir (Boz vd. 2019, s.173).
- ❖ Ünlemler anlamı olmayan görevli sözcüklerdir. Çoğu tek özcüklük dil unsurudur (Demir, 2018, s. 81).
- ❖ Ünlemler hem boğumlu hem boğumuz seslerden oluşabilir(Delice, 2012, s.173)
- ❖ Ünlemlerin kullanıldığı tümceye ünlem tümcesi denir ve sonuna ünlem imi konur (Demir, 2018, s. 81) (Aksan vd. 1983, s. 183) birden fazla harf kullanılarak gösterilir (Boz vd. 2019, s. 172).
- ❖ Ünlemlerin tümcedeki yeri sabit değildir. Cümlenin başında, ortasında ve sonunda olabilirler (Aksan vd. 1983, s. 183) (Demir, 2018, s. 81) (Boz vd. 2019, s. 174) (Koca, 2021:507).

Oh! Hava biraz serinledi.

Fazla konuşuyorsun be!

Ah deme ki düşman oh demesin

- ❖ Ünlemlerin tümü tek başlarına ya da yinelenmiş olarak kullanıldıklarında duygusal bir nitelik taşırlar. Herhangi bir duyguyu ya da tümcedeki soru kavramını pekiştirirler (Aksan vd. 1983, s. 183)
- ❖ Ünlemler ikileme biçiminde kullanılırlar (Aksan vd. 1983, s. 183) hay hay! Vah vah! (Boz vd. 2019, s. 173) (Boz vd. 2019, s. 174).
- ❖ Ünlemlerin tamlama biçiminde kullanımı pek azdır. Benim ahım. Onun ahı (Aksan vd. 1983, s. 183).
- ❖ Ünlemler tümce içinde seyrekte olsa özne, tümleç ve yüklem oluşlarına rastlanmaktadır (Aksan vd. 1983, s. 183) (Koca, 2021: 507).

❖ Tonlama değiştirilerek aynı ünlem farklı duyguları ifade etmek için kullanılır (Boz vd. 2019,s.174).

Aman! Ne şirin bir ev böyle (beğenme)

Aman! Bıktım senin nazından.

❖ Ünlemler esas itibarıyla özel bir manası bulunmayan fakat her türlü duygu ve heyecanı etkili ve kısa bir biçimde ifade etmek için kullanılan sözcüklere denir. İçinde bulunduğu cümleye bakarak bir anlam yüklenir (Koca, 2021: 505).

❖ Bir başka özellik ise dillerin doğuşunda ünlemlerin etkisinin olduğudur. İnsanların olaylar karşısında ruh ve bedenle ilgili duygularının etkisiyle çıkardıkları ünlemlerin sonradan kelimelere dönüşmüş olduğu ileri sürülen bir görüşür (Koca, 2021:505).

❖ Ünlemler cümle içerisinde başta olabileceği gibi bazen sondada da olabilir. Hatta cümleyi iki durak halinde kesebilir. Bunun sebebi cümlenin anlamını değiştirmektir Ünlem cümlenin içinde de geçebilir (Özel, 1983, s. 182).

❖ Ünlemler kuvvetli vurgulu sözcüklere denir. Tek heceli ünlemlerde vurgunun kuvveti, önce yüksektir fakat sonra azalır. İki hecelilerde vurgu sondadır. Ünlemler vurgulamadaki değişikliğe göre çok farklı anlamlar ifade edebilirler. *Aman ne şirin bir ev böyle!* (Doğru2019:173) (Koca, 2021, s. 507).

❖ Ünlemler tek başlarına kullanıldığı gibi ünlem grubu şeklinde kullanılabilir. Bir ünlem ile bir ad unsuruyla kurulan sözcük grubu olarak adlandırılırlar ve eksiz birleşirler. Ad unsuru sözcük grubu olabilir. Cümle dışı unsur olarak cümlenin herhangi bir yerinde bulunabilir. Grubun vurgusu ünlem üzerindedir. *Ey türk gençliği! A beyim!* (Koca, 2021, s. 507).

1.3.5. Tezde Kullanılan Sınıflandırma Sistemi

Ünlem terimi Türkçenin hemen hemen bütün dil bilgisi kitaplarında kullanılmaktadır. Önceleri bu terim “çağırma, bağırma, seslenme” anlamındaki *nida* terimiyle karşılanırken daha sonra “ses” anlamındaki *ün* adından türeyen “yüksek sesle bağırma, yüksek sesle çağırma, seslenmek” anlamındaki *ünle-* eyleminden hareketle oluşturulmuştur. Bu işlevlerin yanında ünlem için çeşitli duyguları yansıtmak da ön plana çıkmaktadır (Doğru 2019:2019).

Eski Uygur Türkçesi dönemine ait olan metinlerde ünlemler taranmış ve tespit edilen ünlemler örneklerle birlikte bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Bu sınıflandırmayı

yaparken Ayşen Koca ve Ergun Kocanın “Uygulamalı Türkiye Türkçesi Şekil Bilgisi” isimli kitabından alınan ünlem tasnifinden yararlanılmıştır.

– Ünlemler

– **Yapılarına göre ünlemler**

- **Asıl ünlemler:** *Doğrudan doğruya ünlem olan konuşanın heyecanını, çeşitli duygularını dış dünyaya dökmesine yarayan sözcüklerdir.*

Ey Türkeli, ey vatanım sen her yerde ulusun!

*Ses verin **bre** ağalar!*

- **Ünlem yerinde kullanılan sözler:** *Basit ve birleşik yapılarda kimi adlar (yalın durumlarıyla) , ön adlar, belirteçler ve eylemlerin emir çekimli şekilleri ve bunların oluşturdukları bazı sözcük öbekleri ünlem olarak kullanılır.*

***Maşallah!** Şu güzelliğe bak, Ruhsar...*

***Aferin** İsmail, söyle, daha bağırarak söyle!*

– **Anlamlarına göre ünlemler**

- **Seslenme, çağrı ünlemleri:** *Muhatabı çağırmaya, teşvike, tasdike, redde, yarayan yahut onun alakasını celbetmek, düşüncesini sormak ve ona bir şey göstermek için kullanılan sözcüklerdir. Evet, hayır, yok, değil, a, ay, ey, hey...*
- **Duygu bildiren ünlemler:** *Şiddetli duyguları acıları sevinçleri, dokunaklı duyguları bildiren ünlemlerdir. Ay, vay, ah, vah, eyvah...*

1.4. Yöntem

1. Çalışmada öncelikle dört sözlük incelenmiş; Ahmet Caferoğlu'nun *Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Jens Wilkens'in *Handwörterbuch des Altuigurischen*, Sir Gerard Clauson'un *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish* başlıklı eseri ile V. M. Nadelyaev ve arkadaşlarının hazırladığı *Drevnetyurkskiy Slovar* isimli çalışmaları taranmıştır. Bu sözlüklerde ünlem ifade eden kelimeler tespit edilerek bir liste oluşturulmuştur.

2. Eski Uygur Türkçesi metinleriyle ilgili olarak bir derlem oluşturulmuş ve sözlüklerden oluşan listedeki ünlemlere derlemde hareketle örnek cümleler aranmıştır.

3. Sözlüklerden ve tespit edilen örnek cümlelerden hareketle tezin veri kısmı oluşturulmuştur.

4. Veri kısmı, tespit edilen 33 farklı ünleme göre alt başlıklara ayrılmış, daha sonra her ünlem maddesinin kendi iç gruplandırması oluşturulmuştur.
5. Veri kısmındaki gruplandırmalara göre tespit ve değerlendirmeler yapılmış, ilgili kısımlara notlar düşülmüştür.
6. Tezin giriş ve sonuç kısımları hazırlanarak tez tamamlanmıştır.

1.5. Kapsam ve Sınırlılık

Bu çalışma Eski Uygur Türkçesindeki ünlemleri kapsamakta ve bu dönem metinleriyle sınırlandırılmaktadır. Eski Uygur Türkçesi dönemine ait sözlüklerde ünlem ifade eden kelimeler tespit edilmiş ve ardından bu kelimeler kendi oluşturduğumuz Eski Uygur Türkçesi derleminde taranarak örnek cümleler alınmıştır.

1.6. Araştırma Soruları

Bu çalışmada cevap aranan araştırma soruları şunlardır:

- Eski Uygur Türkçesi metinlerinde hangi ünlemler kullanılmıştır?
- Eski Uygur Türkçesi metinlerinde kullanılan ünlemlerin sıklığı nedir?
- Eski Uygur Türkçesi metinlerindeki ünlemler nasıl sınıflandırılabilir?
- Eski Uygur Türkçesi metinlerindeki ünlemlerin farklı yapılarla kullanımı mümkün müdür?
- Eski Uygur Türkçesi metinlerindeki ünlemlerin söz dizimi bakımından kullanımı nasıldır?

2. VERİ

Eski Uygur Türkçesi metin derleminde 33 ünlem tespit edilmiş olup tespit edilen bu ünlemler şu şekilde bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur:

Tablo 2.1. Eski Uygur Türkçesinde tespit edilen ünlemler ve sınıflandırılma biçimleri:

Seslenme/Çağrı Ünlemleri	(y)A, Ay, ay-a, ya
Gösterme Ünlemleri	muna, amti muna, muna amti, munaçı, amti, amtkıya, amti kim, una, una amti, una bo, unaçakıya, una amti bo
Duygu Ünlemleri	(y)A, Ay, ay-a, awu, esiz/isiz, ita, äsirkänçig
Soru-Cevap/Onay Ünlemleri	äwät, çın, amin, ançama, älä/älänlär
Ünlem İfade Eden Kelimeler	edgü edgü, em-a-ho, sadhu, sadhu sadhu, sadu ädgü ligso, yig yig, edgü ligso

2.1. SESLENME VE ÇAĞRI ÜNLEMLERİ

Bu grupta seslenme ifadesi şeklinde kullanılan dört ünlem bulunmakta olup bu ünlemler örnekleriyle birlikte aşağıdaki gibi sınıflandırılmıştır.

2.1.1. (y)A Ünlemi

(y)A ünleminin kullanımına bakıldığında, iyelik eklerinden sonra yönelme hali ekinin kullanımıyla biçim bakımından bir ortaklığa sahip olduğu görülmektedir (Eski Uygur Türkçesinde yönelme hali ekinin kullanımları için Gabain⁴, Eraslan⁵, Şen⁶ ve Ölmez'in⁷

⁴ A.von Gabain Eski Türkçenin Grameri isimli kitabında yaklaşma halini şu şekilde açıklamaktadır. +ka, +kä. Nadiren: +a, +ä; ünlülerden sonra +ya, +yä (krş.: HY'deki Eski Moğolca +a, +e; +ya, +ye yaklaşma hali eki). Son şekil bilhassa, iyelik eklerine, son sesi k olan isimlere ve kitabelerde bazı yer bildiren isimlere gelir. *adək+a* (MI₅, 13); *suwsamak+a* (TTIIA₃₇); *ög+ä* (TTI₂₁₆); *aç+a* (TTIIA₃₇); *bıy+ a başı* (RN6) “bin başı” ; IE₁₄); *biri+yä* (IE₁₄) “güneye” ; *kırı+ya* (RN₁₁) “batıya” Yaygın olarak: *bäg+kä*, *ata+ka*, *oğul+ka* (Gabain 1988, s.63).

⁵ + **ka** / + **ke** , + **ğa** / + **ge**: Yönelme hali ekinin eski şekli + **ka** / + **ke**'dir + **ğa** / + **ge** şekli Uygurcada ortaya çıkmıştır. Ek ünsüzü kalın sırada farkedildiği halde, ince sırada tefriki zordur, çünkü Uygur alfabesinde /g/ ve /k/ sesleri aynı işaretle gösterilmektedir. Ek ünsüz uyumuna tam olarak bağlanmış değildir; aşağıdaki listede de bu husus açıkça görülmektedir: +**ğa**: r'den sonra, +**ge**: n'den sonra, +**ka**: ç, ğ, k, m, n, r, s, ş, t, v, z'den sonra, +**ke**: g, k, m, r, ş, t, z'den sonra. 3. şahıs iyelik eklerinden sonra yönelme hali eki zamir n'siyle birleşerek +**na** / + **ne** olur (Eraslan, 2012, s. 142). +**a**/ +**e**: A.Von Gabain'in bildirdiğine göre ek, yazıtlarda ve sonu /k/ ile biten kelimelerden sonra +**a**/ +**e**, ünlüyle biten kelimelerden sonra +**ya**/+ **ye** şeklindedir. Eski Moğolcada da yönelme hali eki bu şekildedir. öge<ög+e “anneye” , biriye<biri+ye “güneye” , kırıya<kırı+ya “batıya” (Eraslan, 2012, s. 143).

⁶ Ekin aslı + **kA** (+ka/+ke)'dir. +**ga** / +**ge** türevi geç dönemde ortaya çıkmıştır (Şen, 2014, s.62).

çalışmalarına bakılabilir. Ancak anakronik bir yanılgıya düşmemek için (y)A ünleminin cümle içi kullanımlarına bakmak ve ilgili cümlelerde yaklaşma, yönelme vb. işlevlerin bulunmadığını görmek yeterli olacaktır). Ayrıca Marcel Erdal'ın (y)A ünlemiyle ilgili görüşleri için Erdal⁸ çalışmasına bakılabilir.

a Interjektion (proklitisch) || ünlem (sonraki kelimeyle söylenen sözcük) (s./bk. Mo. a) (HA1), **a:** Ünlem karşılığı olarak kullanılır: *Oğlum-a* “*Ey oğlum; tanrı-y-a Ey tanrı*, gibi (EUTS1), **a:** ünlem karşılığı olarak kullanılır: *oğlum-a* “*ey oğlum*” (ETS1) **a:** ünlem, seslenme durumu, *ey! ay!* gibi nidları verir =*ya edgün barmış a* (AY 3k.193-7) (EUTSV 29), **a:** Exclamation, usually vocative in character, occasionally expressing surprise, in the early period usually affixed to the word qualified, later, perhaps under foreign influence, placed before it. The attachment of *-a/-e* metri gratia at the end of lines in *KB* and other poems is a Pe. trick, and perhaps not native Turkish. S.i.a.m.l.g., but also in contiguous non- Turkish languages. Uyg. VIII it. Bud. *Tüzün oğlum-a* ‘my dear son’ UIII35,26; *anaçım-a* ‘my dear mother’ UIII 9,2(ii); *baxş-ı* ‘my teacher’ (EDPT2)

(y)A ünlemi Eski Uygur Türkçesi metin derleminde 192 yerde tespit edilmiş olup elde edilen veriler kullanım bakımından kendi içinde iki kategoride gruplandırılmıştır.

- Kelime + (y)A (73)
- Kelime grubu + (y)A (119)

2.1.1.1. Kelime + (y)A

Eski Uygur Türkçesi metin derlemimizde (y)A ünlemi kelimeyle birlikte 73 örnekte (1-73) tespit edilmiştir. Bu kullanımlarda (y)A ünleminin ad türünden kelimelerin sonuna eklenerek cümleye seslenme ifadesi kattığı görülmektedir. Ayrıca bu grupta (y)A ünleminin eklendiği kelimelerin önüne de ünlem gelen altı örnek (68, 69, 70, 71, 72, 73) bulunmaktadır.

---

⁷ Yaklaşma ve bulunma durumu +kA: Teklik 1. kişi: *meniñ körkümke tapıg udug kılzunlar* “benim güzelliğime saygı göstereyim” (AYS, 520,10). Teklik 3. kişi: *narayan t(e)ñri kızına* “Narayan Tanrı kızına” (AYS VII,721). Çokluk 1. kişi: *biziniñ yene ordumuzka karşımuzka tegip* “bizim yine sarayımıza ulaşım” (AYS VI, 0463-0464). Çokluk 2. kişi: *arıg süzük bilge biliginizke* “saf temiz bilginize” (AYS, 653,17). Çokluk 3. kişi: *ç(a)hşap(u)dlıg edgülerke* “inançlı(lara) (ve) iyilere” (AYS VII, 609). (Ölmez, 2021, s. 233)

⁸ Erdal çalışmasında (y)A ünleminin vokatif bir kullanıma sahip olduğunu, Yenisey yazıtlarındaki kullanımında ise daha çok acıyı ifade etmek için kullanılan bir ünlem olduğunu belirtir. Ayrıca bu ekin küçük ünlü uyumuna uymadığını, ancak bunun sorun teşkil etmediğini çünkü bunun bir son ek olmadığını söylemektedir (Erdal, 2004, s. 351-356).

2.1.1.1.1. Ad + (y)A ünlemi

Derlemde (y)A ünlemi 12 örnekte (1-12) {ad + (y)A} yapısında kullanılmıştır. Bu yapıda (y)A ünleminin eklendiği kelimelerin ya kişiye özgü unvanlar bildiren *braman*, *bahşı*, *toyın* ya da *amrançığ*, *emgek*, *küvez*, *kadaş* ve *teñri* gibi kelimelerin sonuna geldiği görülmektedir.

Kişiye özgü unvanlar + (y)A ünlemi

Kişiye özgü unvanlarla birlikte (y)A ünleminin kullanıldığı yedi (1-7) örnek tespit edilmiştir. Bunlardan üçü *braman* (1, 2, 3), üçü *bahşı* (4, 5, 6) biri ise *toyın* (7) kelimeleriyle birlikte kullanılmıştır.

- (1) [AY-VIII/289] *edgü edgü bramana* || İyi iyi (seni kutlarım) **ey Brahman!**
- (2) [SD/20. 8-210. 4] *braman a mening öz et'özüm adın negü erser bir yme edgü tavar-ım yok erür* || **Ey Brahmana!** Benim kendi vücudumdan başka herhangi bir (tane) daha iyi malım yoktur.
- (3) [Üİ/ 16] *braman-a yir suv tigeninge tayaklığın turur* || **Ey brahmana**, yer su tekerleşine istinaden durur.
- (4) [D/4127-4133] *bahş(t)ya 'W [...]m(e)n k(e)ntü [...uzu]n turkar[u...] özüm ĞW[...]umaguluk [...]ku[tı]n [...]öz [...]* || **Ey...** üstad! ... ben kendim... sürekli... kendim... muktedir olamayacak... saadetiyle... kendi...
- (5) [D/3091-3092] *têtsisi inçe tęp ötünti t(e)ñri bahşıya nomlayu y(a)rılıkazun* || Öğrencisi saygıyla şöyle sordu: “**Ey, saygıdeğer hocam!** Açıklar mısınız?
- (6) [D/4111-4114] ... *braman bahşıya [...]togum ajun 'Y [...]D[...]tirtılarnıñ [...]ne asıgka kirgey [...]* || **Ey Brahman üstat!** ... varlık (biçimi) ... itikat hocalarının... ne faydası olacak?
- (7) [AY-X/561-566] *toyın a, öñrä ärtmiştür irak, sansız sakışsız kolusuz, asanke kalplar içindä, antag ymä üdlärtä, ärklig türklüg han boldum, antag ymä tuşlarta tegin boltum, han oğlu* || “**Ey rahip!** Düşünüyorum (ki), (çok) eskiden sayısız sonsuz devirler içinde bazen kudretli han oldum; bazen han oğlu prens oldum.

amrançığ + (y)A ünlemi

amrançığ kelimesiyle (y)A ünleminin kullanımına bir (8) yerde rastlanmaktadır.

- (8) [ETS/15-20] *alku kamağ özeliksiz burkanların aınlarka asıg kıtur tüzünlerini aşdçı öklıdteçi ögi anası atırdlıgsız yarlıkarsız amrançığ-a* || Bütün mevcut en üstün burkanların, başkalarına yardım eden asillerin arttıran, çoğaltan anası, annesi, ayrılık gözetmeden herkesi yargıyorsunuz, **ey sevgili.**

emgek + (y)A ünlemi

emgek kelimesiyle (y)A ünleminin kullanımına bir (9) yerde rastlanmaktadır.

- (9) [D/332] [*em*]geke || **Ey ıstırap!**

küvüz + (y)A ünlemi

küvüz kelimesiyle (y)A ünleminin kullanımına bir (10) yerde rastlanmaktadır.

- (10) [AY-X/352/354] *körklä kövşäk tokılıg, inimiz ärdiñ küvüz a, ögkä kañka sävitmiş ärdiñ kadaş a* || Güzel kardeşimiz idin **ey gururlu!** Anneme babama (kendini) sevdirmiş idin **ey kardeş(imiz)!**

kadaş + (y)A ünlemi

kadaş kelimesiyle (y)A ünleminin kullanımına bir (11) yerde rastlanmaktadır.

- (11) [AY-X/352/354] *körklä kövşäk tokılıg, inimiz ärdiñ küvüz a, ögkä kañka sävitmiş ärdiñ kadaş a* || Güzel kardeşimiz idin **ey gururlu!** Anneme babama (kendini) sevdirmiş idin **ey kardeş(imiz)!**

teñri + (y)A ünlemi

teñri kelimesiyle (y)A ünleminin kullanımına bir (12) yerde rastlanmaktadır.

- (12) [D/3686-3689] [...] [*ça*]ştanè èlig [...]K' inçe t[èp tèdi...] **t(e)ñriye**... || ...
Hükümdar Çaştana... şöyle dedi: “ **Ey Tanrı!**

2.1.1.1.2. Ad + 1tk. iy. + (y)A ünlemi

Derlemde (y)A ünlemi dokuz örnekte (13-21) {ad + 1tk. iy. + (y)A} yapısında kullanılmıştır. Bu yapıda (y)A ünleminin eklendiği kelimelerin ya akrabalık bildiren öğ,

kang, *ogul* ve *eçim* ya kişiye özgü unvanlarla *tözün* ya da *köñül* ve *teñri* kelimesinin sonuna eklenerek kullanıldığı görülmektedir.

Akrabalık adları + (y)A ünlemi

(y)A ünleminin akrabalık adlarıyla birlikte kullanıldığı beş örnek (13, 14, 15, 16, 17) bulunmaktadır. Bunlardan üçü *ogul* (13, 14, 15) biri *eçi* (16) kelimeleriyle bir diğeri ise *ög kang* (17) ikilemesiyle kullanılmıştır.

(13) [D/209] ... *kör o[ğl]ıma* ... || ... bak **Ey oğlum!**

(14) [EUDÇ/566] *kör o[ğl]ıma* || Bak **ey oğlum!**

(15) [XUA-X/562] *äşidgil oğlum-a* || İşit **ey oğlum!**

(16) [AY-X/102-105] *ikintisi tegin inçä tep tedi. äşidü y(a)rlıkazun eçim a kim mäniñ bu ätözümün esirkägüm idikälmäz* || İkinci prens şöyle dedi: Dinleyiniz **ey ağabeylerim**, benim bu vücudumu hiç esirgeyesim yok.

(17) [SD/307. 16-308. 1] *uķmış bolzun-lar ögüm kangım a uluğ bahşım amtı kapığ taş-ında // [erür]* || **Ey annem! Babam!** Anlamış olsunlar (ki) ulu hocam şimdi kapı dışındadır.

Kişiye özgü unvanlar + (y)A ünlemi

Kişiye özgü unvanlarla birlikte (y)A ünleminin kullanıldığı iki örnek (18, 19) tespit edilmiştir. Bu örneklerin ikisinin de *tözün* (18, 19) kelimesiyle birlikte kullanıldığı görülmektedir.

(18) [ÇB/292-293] *ne üçün tęp tésér ögil sakıngıl tözünüme* || Niçin dersen, bu hükümdarın önceki sözlerini düşün **ey asilim!**

(19) [AY-X/416-419] *tözünüm a s(ä)n nän buşma buşrulma* || **Ey azizim!** Sen hiç üzülme; [AB/409-410] *tözünüm a s(ä)n nän busma busrulma* || **Ey azizim!** Sen hiç üzülme.

köñül + (y)A

köñül kelimesiyle (y)A ünleminin kullanımına bir yerde (20) rastlanmaktadır.

(20) [D/4721] *köñülüme katınglan [...]* || **Ey kalbim** gayret göster.

t(ä)ñri + (y)A ünlemi

t(ä)ñri kelimesiyle (y)A ünleminin kullanımına bir yerde (21) rastlanmaktadır.

(21) [AY-X/1185-1188] *t(ä)ñrim ä, meni erinçkâyü y(a)rılıkap, ürüg uzatı körkitzün, ulug y(a)rılıkançuçı ätözin* || **Ey tanrım!** Bana merhamet edip yüce şefkatli vücudunuzu bana daima göstermenizi dilerim.

2.1.1.1.3. Ad + çok + 1.tk. iy. + (y)A ünlemi

Derlemde (y)A ünlemi altı örnekte (22, 23, 24, 25, 26, 27) {ad + çok + 1.tk. iy. + (y)A} yapısında kullanılmıştır. Bu yapıda (y)A ünleminin eklendiği kelimeler ya akrabalık adları *siñiller* ya kişiye özgü unvanlar *tözün* ve *toyın* gibi kelimelerin sonuna eklenerek kullanıldığı görülmektedir.

siñil + (y)A ünlemi

(y)A ünlemi akrabalık bildiren *siñillerim* kelimesiyle bir (22) yerde kullanılmıştır.

(22) [D/2253] [*ëşidinler kamag*] *siñillerime* || (Dinleyin) **ey, küçük kız kardeşlerim!**

Kişiye özgü unvanlar + (y)A ünlemi

Kişiye özgü unvanlarla birlikte (y)A ünleminin kullanıldığı beş örnek (23, 24, 25, 26, 27) tespit edilmiştir. Bunlardan dördü *tözün* (23, 24, 25, 26) biri ise *toyın* (27) kelimeleriyle birlikte kullanılmıştır.

(23) [D/2787-2788] [*tö]zünlerime amtı sizler [bo] igniñ tözi[n] [yılı]ızın üzgeli katı[glan]ıñlar...* || **Ey asillerim!** Şimdi sizler (bu) hastalığın kökünü kurutmak için çabalayın.

(24) [D/1490] *inçe bilinler tözünlerime* || **Ey, asillerim!** (Bunu) böyle bilin.

(25) [D/2827-2831] *körünler tözünlerime bo utun altınç ülüş bir yetmiş sansar ertingü umugsuz erip ayıg kalınç küçi artukrak küçlüg ermez mü* || Bakın, **ey asillerim!** Bu hayırsız Samsara (canlılar için) olağanüstü umutsuzluklara neden olup günahlarının gücü çok kuvvetli değil midir?

(26) [D/2854] *sözleyür m(e)n sizlerke tözünlerime* || **Ey, asillerim!** Sizlere (işte) bunları söylüyorum.

(27) [AY-X/13-17] *toyın[larım a körüg] säyür mü sizlär mäni[η] [ärtmiş üdlärtä] yorıyor (?) ärkäki [burhannıñ töz] ş(a)rırın tep [y(a)rılıkadı. || Ey keşişlerim! Görmek ister misiniz benim... geçmişteki... yürürkenki... asıl Buddha emanetini diye buyurdu.*

2.1.1.1.4. Ad + çok + (y)A ünlemi

Derlemde (y)A ünlemi altı örnekte (28-33) {ad + çok + (y)A} yapısında kullanılmıştır. Bu yapıda (y)A ünleminin kişiye özgü unvanlar *toyın* kelimesinin sonuna eklenerek kullanıldığı görülmektedir.

Kişiye özgü unvanlar + (y)A ünlemi

Kişiye özgü unvan *toyın* kelimesiyle birlikte (y)A ünleminin kullanıldığı altı (28, 29, 30, 31, 32, 33) örnek tespit edilmiştir.

(28) [UAY/643/16-19] *una amtı bi[l]ing toyınlar a.. et'özümün [tut]mış; [AY-X/881-882] una amtı biliñ toyınlar a ät'özümün [tit]miş || İşte şimdi biliniz **ey rahipler!***

(29) [D/2741-2743] [...]'T' ötrü tükel bilge [t(e)ñri burhan bo]larka inçe tēp y[(a)rılı]kadı {Y} [...] sizler **toyınlara**... || Daha sonra, tam bilge (tanrı Buda) onlara şöyle buyurdu: "... **Ey, siz rahipler**"

(30) [D/2623-2625] ... *bökünki kün sizler toyınlara [ka]magu barça şrav(a)st kentke pinvatka kirinler...* || **Ey, rahipler!** Bugün sizler hep birlikte pindapata için Sravasti (adlı) şehre girin.

(31) [D/1731-1732] ... *ne sakınur [si]zler toyınlara kim ol...* || **Ey, rahipler!** Ne düşünürsünüz?

(32) [D/1739-1743] ... *anın ötleür m(e)n sizlerni toyınlara ezüg sözlemekdin et'özünüzlerni artukrak küzentinler.. köni kærtü sözlemekte köñülünüzlerni yaratınlar* || Bundan dolayı, sizlere tavsiyem şudur **ey rahipler!** Yalan söylemekten kendinizi ziyadesiyle koruyun, doğru gerçek konuşmalarla gönüllerinizi süsleyin.

(33) [AY-X/877-880] *toyınlar a [uk]ıtu biltürü nomladım, ärtmiş üd[lä]rtä, adınlarka, asıg kılmak tıtag[ı]mın || **Ey rahipler!** Ben sizlere geçmiş zamanlarda başkalarına iyilik etme nedenlerimi anlatarak öğüt verdim.*

2.1.1.1.5. Özel ad + (y)A ünlemi

Derlemde (y)A ünlemi 34 örnekte (34-67) özel adların sonuna eklenerek kullanılmıştır.

Anant + (y)A ünlemi

Anant kelimesiyle (y)A ünleminin kullanıldığı dokuz örnek (34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42) tespit edilmiştir.

(34) [AY-VII/146-147] *ananta sizler kamagun inçe biliñler* || **Ey Anant**, sizler, hepiniz şöyle biliniz.

(35) [AY-VII/167-175] *ananta birök kim kayu tözünler oğlu tözünler kızı bo tört törlüg yaşın eligleriniñ akların turgu orunların eşitserler bilserler:: ötrü ol tözünler kız<ı> kop törlüg korkınç ayınçlartın ozar kutrulur* || **Ey Anant**, hangi asiller oğlu (Skr. kulaputra) ve asiller kızı (Skr. kulaputriya) bu dört şimşek hükümdarının adlarını, buldukları yerleri işitse (ve) bilse o asiller oğlu ve asiller kızı her tür korkudan kurtulur.

(36) [AY-X/65-68] *anant a öñrä ärtmiş üddä bo çambudivip uluşta m(a)harate atl(ı)g elig han bar ärti* || **Ey Ananda!** Geçmişte bu dünya ülkesinde Maharatha adlı (bir) hükümdar var idi.

(37) [AY-X/534-536] *anant a sizlär inçä biliñlär ök amtı bo şarir ol bodis(a)t(a)vnuñ şariri ärür* || **Ey Ananda!** Sizler öyle biliniz, işte bu kemik kalıntıları (Skr. sarıra) Bodhisattva'nın yadigârıdır.

(38) [KTUN/49-52] *anant a! şiravast balıkta yatñadate atl(ı)g kişi tam üzä közüngü körüp közüngüni kudu tutmakıntın öz başın körmämäk üzä başım yok bolmuş turur tep kal bolup öz başın tilägäli* || **Ey Ānanda**, Şiravast şehrinde Yajnadate adlı biri duvardaki aynayı görüp, aynayı aşağı doğru tuttuğu için başını görmediğinden “başım yok olmuş” deyip çılgına dönmüş.

(39) [KTUN/68-69] *anant a! ugrayu adıntın burhan bulsar ymä aña burhan bolur mu* || **Ey Ānanda**, özellikle başkasından Buddha bulsa, ona Buddha olur mu?

(40) [KTUN/65-66] *anant a! ol yañılmış tınl(ı)glar burhan tilämiş üdtä KÖDÜL tegli burhan yok boldı mu ärki täginmäz t(ä)ñrim yok bolmuşı yok tep BURHAN bulmuş* || **Ey Ānanda**, o farkına varmamış canlılar Buddha'yı aradıklarında bilinç adlı Buddha yok olmuş mudur?

(41) [KTUN/58-59] *anant a! bo kişi başın tapmış üdmış tä başın tapdı mu* || **Ey Ānanda**, bu kişi başını bulduğunda başını (gerçekten) bulmuş mudur?

(42) [KTUN/55-57] *anant a! bo yatñadate başın yoklamış üdtä baři yok boldı mu* || **Ey Ānanda**, bu Yajnadate başını kaybettiğinde (V) baři yok olmuş muydu?

şaripuşri + (y)A

şaripuşri kelimesiyle (y)A ünleminin kullanıldığı dokuz örnek (43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51) tespit edilmiştir.

(43) [BUD2/403-406] *[şar]iputreya kim s(ä)n ärtiņü... .. nom nomlaguka üç kata ötüğç[i]... .. ükşürü ötüntüņ, s(ä)n muntag öt[ün-]... [no]mlamasar* || **Ey Sariputra** öyle ki sen olağanüstü [arka] öğretiyi vaaz etmem için üç kez ricacı (oldun) defalarca arz ettin.

(44) [AY-II/2.24a.] *şaripuşri ya [.....] [kim qayu töz] ünler oğlı .. tözünler qızınę buyan edęü qılınçı üküş teginür erki mu* || **Ey şariputra**, asiller oğlu, asiller kızının iyi ameli çok ulaşır mı acaba?

(45) [AY-VII/10-15] *şaripuşriya s(e)n amtı inçe ukęil: inçip monta yaņırtı öğretindeçi bodis(a)t(a)vlarka boş[ęung]juluk tutęuluk öņre ertmiş üdki bodis(a)t(a)vlar boşgunmiş tutmiş tęg[me] bo ilinmeksiz atl(i)ę dar(a)ni nom kapığı* || **Ey şariputri**; sen şimdi şöylece anla ki yeni öğrenecek Bodhisatvaların öğrenerek uygulayacağı, geçmiş zamanlardaki Bodhisatvaların öğrenerek uyguladığı ... denen bağlanmama adlı dharani, öğreti(lerin) kapısı(dır).

(46) [AY-VII/34-36] *şaripuşriya s(e)n ötünmiş teg dar(a)ni têmeksav neņ buluņ yıņak orun ornağ ermez* || **Ey şariputri**, senin söylediğin gibi (bu) dharani denen söz(ler), hiç(bir) yön(de) (ve) mekân(da) değildir; hiç(bir) yer mekân(dan) bağımsız(da) değildir.

(47) [AY-VII/105-110] *şaripuşriya bo ilinmeksiz atl(i)ę d(a)r(a)ni pağakta birök kayu bodis(a)t(a)vlar uz ornanıp kōnisiņçe boşgunsarlar tuşsarlar : ötrü ol bodis(a)t(a)vlarığ bir kalp azu <yüz k(a)lp azu miņ k(a)lp azu> yüz miņ kalpka şegi kōni oņaru küsüşte şaşmaz teğsilmez* || **Ey şariputri**, bu bağlanmama adlı dharani şiiri öyle ki hangi Bodhisatva (bunu) (zihnine) sağlamca yerleştirip doğru bir biçimde öğrense ve ezberlese o Bodhisatvalar çok çok uzun zaman doğru arzudan şaşmazlar.

- (48) [AY-VII/77-79] *edgü edgü şariputiri ya :: antag ol k(a)ltı s(e)n ötünmiş teg* || **Ey Şariputri, iyi iyi** (kutlarım)! Öyledir, aynı senin dediğin gibidir.
- (49) [AY-VII/87-95] *şariputiri ya birök kim kayu yalañuklar bo d(a)r(a)ninomug eşidip boşgunsarlar tutsarlar okısarlar sözleserler kærtgünserler uksarlar: olar yme Montag ok ayagka çiltege teggeli tegimlig bolup bo ok avant tıtag üze üzeliksiz yęgtüşüg buldaçı bolurlar tęp y(a)rılıkadı* || **Ey Şariputri**, bunun yanında hangi insan bu dharaninin öğretisini işiterek öğrenip akılda tutsa okuyup söylese (ve) doğruluğuna iananıp (bütünüyle) anlasa onlar da aynı şekilde saygı gösterilmeye layık duruma gelerek işte bu nedenle mükemmel sonuca ulaşacaklardır.
- (50) [BUD2/420] [*şariputr*]/*eya m(ä)n öñ[r]e inçä temadim mü* || **Ey Sariputra**, ben önceden böyle söylemedim mi?
- (51) [D/3459-3462] ... *tözün ogulum şariputr(ë)ya tınl(i)glarınıñ kalmış [...]*tüşü k(a)lp ödün tursar y(i)me”T [...]alkınmaz. || **Ey asil oğlum Sariputra!** Canlıların yapmış (olduklarının) karşılığı, kalpa (uzunluğundaki) zaman (boyunca) dursa da... tükenmez.

Kavşiki + (y)A

Kavşiki kelimesiyle (y)A ünleminin kullanıldığı dört örnek (52, 53, 54, 55) tespit edilmiştir.

- (52) [UDIŞ./719-723] *ogrılar arasınta barmışda y(e)me .. suv korkınçıña tegmişde y(e)me .. öñ kürtük otrasınta boltukda utgurak bo sudur erdinig köñülkermiş k(e)rgek .. takı y(e)me, kauşika-ya t(e)ñri t(e)ñrisi* || Hırsızların arasına gittiği zaman da, sel felaketiyle karşılaştığında da, kar yığını ortasında kaldığında da muhakkak bu sutra incisini düşünmeleri gerek, **ey Kauşika!**
- (53) [ÇB/242-248] *kavşıkıya kutlug tınl(i)g ’eng [yég] üstü[n]ki t(e)ngrilerke y(i)me korkı[nç] öritg[üçi] alp kılguluk iş [ ] [ ] ’y’k erdinisi [ ] [ ] keyiklerin tegriglep kısıarı ars[lan] turmuş teg korkınçsız köngülin t[ ]* || Tanrı Zervan şöyle dedi: “**Ey Kauşika!** Kutlu canlı, en üstün Tanrılarda bile korku uyandıracak, gerçekleştirilmesi zor (olan) iş... cevheri... geyikleri çeviren aslanın durduğu gibi cesaretle ...”
- (54) [AY-III/15-17] *kavşiki-y-a birök kim kayu tınl(i)ğ-lar kayu kayu avant tıtag uğrınta tsuy ağır ayıg kılınçığ kılzar-lar* || **Ey Kausika!** Eğer kimi canlılar nice nice sebepten (iki) dolaylı kötü (iki) fena (iki) davranışı işleseler.

(55) [D/1998-2002] ... *t(e)nriler èligi **kausikèya** ertingü ulug türlüg iş işlep mènì burhan kutıña yakın kılın...* || **Ey**, Tanrılar hükümdarı **Kausika!** Sayılamayacak kadar çok çeşitli iş işleyip beni Buda saadetine yakınlaştırdın.

Somakitu + (y)A ünlemi

Somakitu kelimesiyle (y)A ünleminin kullanıldığı iki (56, 57) örnek tespit edilmiştir.

(56) [AY-X/1100-1106] *kim s(ä)n somaketu ya* || Ki sen **ey Somaketu**

(57) [AY-V0235–0237] *somakituya s(e)n inçe bilgil öñre üddeki ilig beg munı teg kut koldaçı ol yene amtı s(e)n boltuñ* || **Ey Soma-katu** (Skr. Ruciraketu)! Sen şöyle bil ki: Bu şekilde niyazda bulanana geçmiş zamandaki hükümdar, o artık şimdi sen oldun.

Subadra + (y)A ünlemi

Subadra kelimesiyle (y)A ünleminin kullanıldığı bir örnek (58) tespit edilmiştir.

(58) [D/1240-1242] *busuşsuz sakınçs(ı)z bolgıl hatunum subadra(y)a* || (Bu) cübbeden kaygılanmana gerek yok, **ey kadınım Subhadra!** ;[ADF/155-156] *busuşsuz sakınçs(ı)z bolgıl hatunum subadra(y)a* || (Bu) cübbeden kaygılanmana gerek yok, **ey kadınım Subhadra!**

Subiti + (y)A ünlemi

Subiti kelimesiyle (y)A ünleminin kullanıldığı bir (59) örnek tespit edilmiştir.

(59) [SD/13.13] *atı kötrülmiş yarlıkadı **subuñi y-a** ol sada //-pirau <ru>dita bodisatav erser amtı m(a)ha-mika süvari atl(i)ğ BURKAN uluş-ında esen erür* || Adı yükseltilmiş (bhagavan) buyurdu: **Ey Subhuti!** O Sadaprarudita Bodhisattva, şimdi Mahamahesvara adlı Buddhalar ülkesinde (Buddhaksetra) esendir.

Vaişir(a)van(è) + (y)A ünlemi

Vaişir(a)van(è) kelimesiyle (y)A ünleminin kullanıldığı bir (60) örnek tespit edilmiştir.

(60) [D/2574-2576] ... *yekler [begi] **vaişir(a)van(è)ya** bo [s]avka busuşsuz sakınç[sız bol]gıl.* || **Ey**, şeytanlar beyi **Vaisravam!** Bu sözünden dolayı kederlenme.

Vasundari + (y)A ünlemi

Vasundari kelimesinin (y)A ünlemiyle kullanıldığı bir örnek (61) tespit edilmiştir.

(61) [AY-VIII/806-812] *vasundariya birök kim kayu tnl(ı)glar bo nom éligi atl(ı)g nom erdini içinteki bir şlok bir padak nomug eşidip törüsinçe köni oñaru uksarlar etöz koğmışta kén astrayastriş t(e)ñri yérinte togarlar* || **Ey Vasundari** (Skr. mahaprthivi-devetaya) her kim bu öğreti mücevheri içinde bulunan öğreti dolu bir şiiri bir paragrafi dinleyip gereğince, doğru bir şekilde anlasa bedenini bıraktıktan sonra (öldüğünde) Astrayastiriř Tanrı yerinde doğar.

Yaşomaitr(è) + (y)A ünlemi

Yaşomaitr(è) kelimesiyle (y)A ünleminin kullanıldığı bir (62) örnek tespit edilmiştir.

(62) [D/3733-3735] *tözün yaşomaitr(è)ya bo ç(a)řtanè èlig beg sèziksiz bo tün ök alku yeklerig barça buluñ yınak saçgay.* || **Ey asil Yosamitra!** Bu Hükümdar Çastana, şüphesiz bu gece de bütün şeytanları her tarafa saçacak; [ÇB/281-284] *tözün yaşomaitr(è)ya bo ç(a)řtanè èlig beg sèziksiz bo tün ök alku yeklerig barça buluñ yınak saçgay.* || **Ey asil Yosamitra!** Bu Hükümdar Çastana, şüphesiz bu gece de bütün şeytanları her tarafa saçacak.

R(a)tıkr(è) + (y)A ünlemi

R(a)tıkr(è) kelimesiyle (y)A ünleminin kullanıldığı bir örnek (63) tespit edilmiştir.

(63) [D/3907-3908] [*bramanl*]arnıñ adrukı **r(a)tıkr(è)ye** || **Ey** brahmanların seçkini **Ratikara!**

H(a)riçandr(è) + (y)A ünlemi

H(a)riçandr(è) kelimesiyle (y)A ünleminin kullanıldığı bir örnek (64) tespit edilmiştir.

(64) [D/2385-2388] *ança sözlep yine ‘[...]Y töpün yatıp inçe tęp téd[i y(a)rılı] kançuçı köñül < l >üg èligler èlig[i] yavaş amrak begim h(a)riçandr(è)ya* || Böyle söyleyip yine... başıyla yatıp şöyle dedi: **Ey** merhametli, krallar kralı, şefkatli beyim **Hariscandra!**

Gavtam + (y)A ünlemi

Gavtam kelimesiyle (y)A ünleminin kullanıldığı bir örnek (65) tespit edilmiştir.

(65) [Üİ/14-15] ***gavtam-a yir kayuka tayaklığın inçip turur tip*** || **Ey Gautama**, yer neye istinaden bu şekilde durur?

Erži(arži) + (y)A ünlemi

Erži(arži) kelimesiyle (y)A ünleminin kullanıldığı bir örnek (66) tespit edilmiştir.

(66) [AY-X/1132-1133] ***Erži(arži) ya, örügin amılın kigürdäçi ärür siz*** || **Ey Rşi!** Bütün hislerinizi huzurlu (bir şekilde) yatıştırmışsınız.

Purnı + (y)A ünlemi

Purnıya kelimesiyle (y)A ünleminin kullanıldığı bir örnek (67) tespit edilmiştir.

(67) [M81/8-10] *sen **purnıya** yığılmış erüş öküş kuvrağka kiñürü sözleyü birgil* || Sen **ey Purna!** Toplanmış olan bu büyük cemaate ayrıntılı bir biçimde anlat!

2.1.1.1.6. Ay + ad + (y)A⁹

Derlemde (y)A ünlemi iki örnekte (68, 69) {Ay + ad + (y)A} yapısında kullanılmıştır. Bu yapıda Ay ünleminden sonra ve (y)A ünleminden önce ya kişiye özgü unvan *buyruk* ya da *er* ‘kişi’ kelimesinin kullanıldığı görülmektedir.

Ay + buyruk + (y)A

buyruk kelimesiyle (y)A ünleminin kullanımına bir yerde (68) rastlanmaktadır.

(68) [UAY624/6-7] ***ay buryuka amrak atayım m(a)has(a)tvı kanta ermiş...***;[AY-X/450-451] ***ay buryuk a amrak atayım m(a)has(a)tve kanta ärmiş*** || **Ey kumandan**, sevgili yavrum Mahasattva nasılmış? ;[AB/443-444] ***ay buyruk a amrak atayım m(a)has(a)tve kanta ärmiş*** || **Ey kumandan**, sevgili yavrum Mahasattva nasıl mı?

---

⁹ Bu grupta bulunan örneklerin hem önüne hemde sonuna ünlem aldığı görülmektedir. *ay buryuka* örneğinde görüldüğü gibi kelime önüne *ay* ünlemini alırken sonuna da (y)A ünlemini alarak kullanılmıştır. Örneklerin önlerine Ay ünlemini alması sebebiyle bu grupta yer alan örneklere Ay ünleminin içerisinde de yer verilecektir. Bkz.2.1.2.1.6.

Ay + er + (y)A

er kelimesiyle (y)A ünleminin kullanımına bir yerde (69) rastlanmaktadır.

(69) [SD/198. 8-199. 9] *ey er a sen negülük munı teg açığı ünün yığlayur sen tip* || **Ey er kişi!** Sen niçin böyle acılı sesle ağlarsın?

2.1.1.1.7. Ay + ad + çok + 1tk. iy. + (y)A

Derlemde (y)A ünlemi bir örnekte (70) {Ay + ad + çok + 1tk. iy. + (y)A} yapısında kullanılmıştır. Bu yapıda Ay ünleminden sonra ve (y)A ünleminden önce akrabalık bildiren *içi* ‘ağabey’ kelimesinin kullanıldığı görülmektedir.

Ay + içilerim + (y)A

Akrabalık bildiren *içi* kelimesinden önce Ay ünleminin sonra ise (y)A ünleminin kullanıldığı bir (70) örnek tespit edilmiştir.

(70) [UAY611/11-14] *ay içilerime .. biz kamagun amtı isig özümüzke et'özümüzke ertingü ilinmiş yapşınmış biz...* ; [AY-X/159-164] *ay eçilärim a, biz kamagun amtı isig özümüzkä ätözümüzkä ärtiñü ilinmiş yapşınmış biz* || **Ey ağabeylerim!** Biz hepimiz şimdi canımıza (ve) vücudumuza son derece bağlanmışız... ; [AB/152-157] *ay eçilärim a, biz kamagun amtı isig özümüzkä ät'özümüzkä ärtiñü ilinmiş yapşınmış biz...* || **Ey ağabeylerim!** Biz hepimiz şimdi canımıza vücudumuza son derece bağlanmışız... ; [AY-Ç/611-10] *ay içilerime, biz kamağun ämti isig özümüzke etüzümüzke ertingü ilinmiş yapşınmış biz* || **Ey ağabeylerim,** biz hepimiz hayatımıza vücudumuza fevkalade bağlanmışız.

2.1.1.1.8. Ay + ad + çok + (y)A ünlemi

Derlemde (y)A ünlemi bir örnekte (71) {Ay + ad + çok + (y)A} yapısında kullanılmıştır. Bu yapıda Ay ünleminden sonra ve (y)A ünleminden önce *yek* ‘şeytan’ kelimesinin kullanıldığı görülmektedir.

Ay + yek + (y)A

Bu grupta *yek* kelimesinden önce Ay ünleminin sonra ise (y)A ünleminin kullanıldığı bir (71) örnek tespit edilmiştir.

(71) [ÇB/92-95] *ay yeklere çinkirtü alp katıg erser sizler méni birlesüngüşgeli anuk turunglar.* || **Ey şeytanlar!** Gerçekten sert (ve) acımasız iseniz benimle savaşımaya hazır olun.

2.1.1.1.9. ay-a + ad + (y)A¹⁰

Derlemde (y)A ünlemi iki örnekte (72, 73) {ay-a + ad + çok + (y)A} yapısında kullanılmıştır. Bu yapıda ay-a ünleminden sonra ve (y)A ünleminden önce *emgek* ‘ıstırap’ kelimesinin kullanıldığı görülmektedir.

Ay-a + emgek + (y)A

Bu grupta *emgek* kelimesinden önce ay-a ünleminin, sonra ise (y)A ünleminin kullanıldığı iki (72, 73) örnek tespit edilmiştir.

(72) [D/3197-3198] ... *aya emgeke ança y(i)me yavlak ermez mü* || **Ey, ıstırap!** Ne kadar da kötü değil mi?

(73) [D/1403-1405] *aya em]geke* .. amtı neteg [kılayın ...] L’R ’Y[...]’ S’S kılayın || **(Ey, ıstırap!)** Şimdi (ben) ne (yapayım?)

2.1.1.2. Kelime grubu + (y)A Ünlemi

Derlemde (y)A ünlemi kelime grubuyla birlikte 119 yerde (74-192) tespit edilmiş olup kelime gruplarının hem önlerine hem de sonlarına ünlem eklendiği örneklerde görülmektedir. Kelime gruplarının sadece sonuna ünlem gelen 72 örneğin ad tamlaması (74-145) 40 örneğin (146-185) ise sıfat tamlamasıyla oluşturulduğu, yedi örneğin ise hem önüne hem sonuna ünlem olarak kullanıldığı oluşumlar mevcuttur.

2.1.1.2.1. Ad tamlaması + (y)A

(y)A ünleminin ad tamlaması formunda kelime grubuyla birlikte kullanıldığı 72 örnek tespit edilmiş olup bu örneklerin üçünün belirtili ad tamlaması (74, 75, 76), 65’inin belirtisiz ad tamlaması (77-141), üçünün karma ad tamlaması (142, 143, 144) birinin ise eksiltili ad tamlamasıyla (145) kullanıldığı görülmektedir.

---

¹⁰ Burada bulunan örneklerde ki kelimeler *aya emgeke* örneğinde olduğu gibi hem önüne hem sonuna ünlem eklenerek kullanılmışlardır. Örneklerin önlerine *aya* ünlemini alması sebebiyle bu grupta ki örneklere *aya* ünleminin içerisinde de yer verilecektir. Bkz. 2.1.3.1.4

Belirtili Ad Tamlaması + (y)A ünlemi

(y)A ünlemi *meniñ [emge]kim* ‘benim ıstırabım’ (74), *sudurlarnıñ eliği hanı* ‘sutraların kralı’ (75), *yal(a)ñuklarnıñ arslanı* ‘insanların arslanı’ (76) şeklinde belirtili ad tamlamalarıyla birlikte üç yerde tespit edilmiştir.

(74) [D/4246-4247] ... *b(e)k katıg bolgıla meniñ [emge]kime ...* || **Ey benim ıstırabım!**
Olabildiği kadar sert ol!

(75) [AY-X/1610-1615] *alku kamag sudurlarnıñ eliği hanı ya siziñä ögä yükünü teginür m(ä)n ädgülük bolzunlar* || **Ey bütün sutraların kralı!** Size övgüyle eğiliyorum, kutlu olsunlar!

(76) [D/1975-1978] *v(a)jirta y(i)me katıgrak seniñ köñülünin odgurak biltim yal(a)ñuklarnıñ arslanıya...* || **Ey insanların arslanı!** Elmastan bile daha sert (olan) gönlünü kesinlikle anladım.

Belirtisiz Ad Tamlaması + (y)A ünlemi

(y)A ünlemi 37 örnekte *tözünler oğlu* ‘asiller oğlu’ (77-113), beş örnekte *t(ä)ñrilär eligiya* ‘tanrılar hükümdarı’ (114-118), iki örnekte *yér hatunı* ‘yer tanrıçası’ (119,120), 10 örnekte *t(e)ñri kızı* ‘tanrı kızı’ (121-130), iki örnekte *t(e)ñri hatunı* ‘tanrı hatunu’ (131, 132), birer örnekte ise *tözünlär kuvragı* ‘azizler topluluğu’ (133), *yekler ulug(i)* ‘şeytanların büyüğü’ (134), *uluş uluğı* ‘ülkenin büyüğü’ (135), *sıgunlar be:gi* ‘geyikler beyi’ (136), *yal(a)nguklar élig(i)* ‘insanların hükümdarı’ (137), *bayağut oğlu* ‘bey oğlu’ (138), *sarasvañi t(e)ñri kızı* ‘Tanrıça Sarasvati’ (139), *t(e)ñriler uruñutu* ‘tanrılar komutanı’ (140), *éligler élig(i)* ‘hanlar hanı’ (141) şeklinde belirtisiz ad tamlamalarıyla birlikte 65 yerde tespit edilmiştir.

tözünler oğlu + (y)A

(y)A ünlemi 37 örnekte *tözünler oğlu* ‘asiller oğlu’ (77-113) kelime grubuyla belirtisiz ad tamlamasına eklenerek kullanılmıştır.

(77) [AY-IV/0050-0054] **tözünler oğhya** *k(a)ltı s(ä)n ötünmiş tæg inçip bo bodi tegmä tuyunmak köñülüg sukançıg tatıglıg inçgä nomnuñ işi küdöki etmäki yaratmakı alku barça bultukmaz* || **Ey asiller oğlu!** Sen(in) sorduğun gibi öyle bu bodhi denilen uyanma gönlü tatlı ince öğretinin işi gücü, yaratılması tamamıyla bulunmaz.

(78) [AY-IV/0102-0106] **tözünlär oğhya** ,, ,, *bo muntag yañlıg adrok adrok yörüklüg bodi tegmä tuyunmak köñülüg yänä bodis(a)t(a)vlar on törlüg tıtaglar üzä*

bulurlar tükäl bütürürlär || **Ey asiller oğlu!** Böyle ayrı ayrı anlamlı bodhi denilen aydınlanma gönlünü yine Bodhisattvalar on türlü sebep ile bulurlar ve (bu sebeplere) tamamıyla inanırlar.

- (79) [AY-IV/0332-0337] **tözünlär oğhya** on törlüglär tıtaglar üzä bodis(a)t(a)vlar m(a)has(a)t(a)vlar bodi tegmä tıyunmak köñülüğ bulguluk bütürgülük tıtag,, ,, munı munçulayu bo on törlüğ tıtaglarta tüzü tükätibişrunmış ögrätinmiş k(ä)rgäk || **Ey asiller oğlu!** On türlü sebep ile Bodhisattvalar ve Mahasattvalar, bodhi denilen aydınlanma gönlünü bulacak, inanacaklardır. Böylece bu on türlü sebepler gibi düzeltip yeterince öğrenmiş (olması) gerek.
- (80) [AY-IV/0338-0341] **tözünlär oğhya** bo on törlüğ tıtaglarıg yänä bodis(a)t(a)vlar m(a)has(a)t(a)vlar beşär beşär törlüğ nomlarka tayaklıgın temin ök tükäl bütürürlär || **Ey asiller oğlu!** On türlü sebep ile Bodhisattvalar ve Mahasattvalar beşer beşer çeşitli öğretilere dayanarak hemen tamamıyla inanırlar.
- (81) [AY-IV/0440-0442] **tözünlär oğhya** bo beş törlüğ nomlarka tayanıp äñilki buşi p(a)ramıtıg tükäl bütürmäk || **Ey asiller oğlu!** Bu beş türlü öğretiye dayanarak birinci (paramita olan) sadaka (Çin. Bushi) paramitasını tamamıyla elde etmek budur.
- (82) [AY-IV/1141-1143] **tözünlär oğhya** beş törlüğ nomlarka tayanıp beşinç dyan p(a)ramıtıg tükäl bütürmäk || **Ey asiller oğlu!** Beş türlü öğretilere dayanarak beşinci dhyana paramitasını tamamıyla elde etmek budur.
- (83) [AY-IV/1379-1382] **tözünlär oğhya** beş törlüğ nomlarka tayanıp altınç pratya tegmä bilgä bilig p(a)ramıtık tükäl bütürmäk || **Ey asiller oğlu!** Beş türlü öğretilere dayanıp altıncı prajna denilen bilgi paramitasını elde etmek budur.
- (84) [AY-IV/1908-1910] **tözünlär oğhya** beş törlüğ nomlarka tayanıp yetinç al altağ p(a)ramıtıg tükäl bütürmäk || **Ey asiller oğlu!** Beş türlü öğretilere dayanarak yedinci yöntem paramitasını tamamıyla elde etmek budur.
- (85) [AY-IV/2665-2668] **tözünlär oğhya** bo bodi tegmä tıyunmak köñüllüğ bolguka bütürgükä avant tıtag boldaçı on törlüğ p(a)ramıtlar || **Ey asiller oğlu!** Bu bodhi denilen kavramış, uyanmış gönüllü olmayı elde etmeye sebep olacak (olan) on türlü paramitalardır.
- (86) [AY-IV/2668-2670] **tözünlär oğhya** p(a)ramit temäk savnıñ yörigi nägü bolur tep tesär || **Ey asiller oğlu!** Paramita denilen sözün açıklaması nasıl olur?
- (87) [AY-IV/2733-2739] **tözünlär oğhya** y(ä)mä äñilki vasanabakı atl(ı)g ärmäk ülüşlüğ başdınkı orontakı bodis(a)t(a)vlarka bo üç miñ ulug miñ ulug miñ

yertünçü yer suv içi sansız sakışsız uçsuz kıdıgsız tüü törlüg öñi öñi adrok adrok ärdinilig ağılıklar üzä toptolu közüniür || **Ey asiller oğlu!** Birincisi vasanabhak aslı ulaşmak, elde etmek karakterli birinci yerdeki Bodhisattvalara bu üç milyon dünya sayısız sınırsız uçsuz bucaksız türlü türlü, başka başka, ayrı ayrı cevherli hazineler ile dopdolu tezahür eder.

- (88) [AY-IV/2896-2902] *takı y(ä)mä tözünlär oghya bo on törlüg yer oronlarka tögürgäli idmadaçı oom törtünç eki yetmiş y(e)g(i)rmi törlüg yinçgä uvşak biligsiz biliglär ol ,, ,, kim bo bodis(a)t(a)vlarıg bo munı tög oronlarka tögürgäli idmazlar* || Ve yine **ey asiller oğlu!** Bu on türlü yerlere ulaştırmayacak yirmi türlü ince ufak bilgisizlik (vardır) ki bu(nlar) Bodhisattvaları bunun gibi yerlere ulaştırmazlar.
- (89) [AY-IV/3052-3055] *tözünlär oghya başdınkı oronta bulguluk ädgü ädrämlär tayakı atl(i)g d(a)r(a)ni nom bo ärür* || **Ey asiller oğlu!** Birinci yerde bulunacak iyilikler (ve) erdemler dayanağı adlı dharamı öğretti budur.
- (90) [SD/30.14] *edgü edgü tözün-ler oğlu y-a* || Pek güzel! Pek güzel! **Ey asiller oğlu!**
- (91) [SD/33.17-34. 1] *tözün-ler oğlu y-a // kayu-ta bo nomuğ eşitgeli bolsar sen törüçe yangça ayap ol nomçı // [bahşı-ka] tözkerinçsiz BURKAN bahşım oğ ol tip SAKINU utlı bilgil* || **Ey asiller oğlu!** Nerede bu sutrayı işitebilirsen, O vaiz [hacaya] kaidesine usulüne göre (hend.) saygı gösterip (Bu vaiz hoca) mutlaka aslına vakıf olunamayan Buddha hocamdır! Diye düşünerek (ona) şükran duy!
- (92) [SD/63.13] *edgü edgü tözün-ler oğlu y-a* || Aferin, aferin! **Ey asiller oğlu!**
- (93) [SD/66.16-67. 1-68. 2] *[an]ın amtı sen tözünler oğlu a muntağ oğ katıglan-u nom küsüş-in arıtı // [tıdı]ğsızın öngdün yingak biş yüz yocan yir yorisar sen bir s(u)gandapur // atl(i)ğ balık ol* || **Ey asiller oğlu!** Bunun için, şimdi sen sutra arzusu ile aynı bu şekilde gayret ederek hiç engelsiz olarak doğu istikametinde beş yüz yojana yer yürürsen, Sugandhapura adlı bir şehir vardır.
- (94) [SD/164. 11] *uğmış bolğıl tözün oğlu y-a darm-a// -uğkadi Bodisattav sening edgü ögling erür* || **Ey asiller oğlu!** Anlamış ol(ki), Dharmodgata Bodhisattva senin iyi düşünenindir.
- (95) [SD/453. 5] *takı yme tözün-ler oğlu y-a alku nomlar-ning çınşu tözi bir ermez, iki ermez* || **Ey asiller oğlu!** Ve ayrıca, bütün dharmaların chen-jun kökü bir değildir, iki değildir.
- (96) [AY-V/0257–0272] *tözünler oghya birök kim kayu süzük kirtgünç köñüllüg tınl(i)glar erenler azu üşiler erser: yme üç üdki burhanlarıg körgeli üsüklerinte turup tapıg udug ağır ayag kılğalı küsüşleri tursar ötrü ol tınl(i)glarton altun*

atl(i)g d(a)rni nomug boşgunzunlar: tutzunlar ne üçün tip tiser: k(a)ltı bo d(a)rni nom erser ertmiş kelte közünür üç üdki burhanlarnıñ ögi titir || **Ey asiller oğlu!** Eğer ki nerede saf, samimi, gönüllü canlılar; erkekler veya kadınlar varsa ve üç zamanın buddhalarını görmek için huzurlarında durup hizmet (ve) hürmet göstermek için istekleri olsa, o zaman o canlılar som altın adlı dhāranīyi öğrensinler, (ona) sahip olsunlar.

- (97) [AY-IX/803] *edgü edgü tözünler oğlıya* || Muhteşem! Muhteşem! **Ey asiller oğlu!**
- (98) [BO16/14-15] *edgü edgü tözünler oğlıya uluğ yarlıkançuçı köñül turgurğıl* || **Ey hayırlı asiller oğlu**, yüce merhametli düşünce izhar et!
- (99) [AY-II/2.17a.] *tözünler oğlıya bo nomlug etözning avantın tıltayın bilgülik körügin turşuluq orunun tüşin utlısın tayanyuluq başlağın ertingü alp saqınyuluq alp sözlegülük tip* || **Ey soylular oğlu!** Bu öğretili bedenini sebebinin bilmek ve görmek, durulan yerin karşılığını, dayanılan başlangıcı oldukça çok düşünmek ve çok söylemektir.
- (100) [AY-II/2.16a.] *tözünler oğlıya .. bo nomluğ etöz erser iki törlüg nom yoqı bultuqmazı üze ertingü b(e)kiz b(e)lgü lüg erür* || **Ey soylular oğlu!** Bu öğretili beden iki türlü öğretinin yokluğu üzerine oldukça belirlidir.
- (101) [AY-II/2.15a.] *tözünler oğlıya :: üç etözüg bölser adırsar dört törlüg bolur* || **Ey soylular oğlu!** Üç bedeni bölmek, ayırmak dört türlü olur.
- (102) [AY-II/2.14b.] *tözünler oğlıya adırsız tüp tüz tutdaçı bilge biligde öngi taqı yigrek bilge bilig bultuqmaz* || **Ey soylular oğlu!** Ayırt etmeden dosdoğru tutulan hikmetten başka daha iyi hikmet bulunmaz
- (103) [AY-II/2.13b.] *tözünler oğlıya bo üç törlüg etözlerte ang ilki b(e)lgürtme etöz erser tüş etözke tayaqlıyn b(e)lgürteçi titir* || **Ey soylular oğlu!** Bu üç tür bedenden ilki olan görünen bedeninin mükafat bedenine dayandığı ortadadır.
- (104) [AY-II/2.13a.] *tözünler oğlıya .. alqu burqanlarning ang ilki b(e)lgürtme etözleri alqu burqanlar birle bir işlig titir* || **Ey soylular oğlu!** Bütün Budaların ilk görünen bedenleri bütün Budalar aynı işi yapar. İkincisi <olan> mükafat bedenleri, bütün Budalar ile aynı düşüncelidir.
- (105) [AY-II/2.10b.] *tözünler oğlıya .. alqu burqanlar barça bo iki törlüg etözleringe tayaqlıyn qalıqlıy nirwanıy y(a)rlıqayurlar* || **Ey soylular oğlu!** Bütün Budalar hepsi bu iki çeşit bedenlerine dayanarak nirvanaya hükmediyorlar.

- (106) [AY-II/2.9a.] **tözünler oğlıya** *nom kirtününg kirtüsi kirtüde kirtü bilge bilig bolar ikegü barça adırsız tüp tüz tutdaçı tözlüg erip* | **Ey soylular oğlu!** Doğrunun doğrusu öğretisi, doğrudan doğru bilgisi; bunların ikisini tamamen, ayırmadan, doğrudan takip etmek esastır.
- (107) [AY-II/2.8b.] **tözünler oğlıya** .. *inçe q(a)ltı igid yangluq saqınçlar bügüşler tayaqınga adruq adruq nızvanılar tip sözleür* | **Ey soylular oğlu!** Yanlış düşüncelere dayanarak farklı farklı ihtiraslar, çeşit çeşit işler, başka başka sonuçlar diye söylenir.
- (108) [AY-II/2.8a.] **tözünler oğlıya** :: *alqu burqanlar özke adınağa asıy tusu kulsarlar* | Ve **ey soylular oğlu!** Bütün Budalar kendilerine <ve> başkalarına yardım ederse, sonuna kadar yardım edip vaaz ederler.
- (109) [AY-II/2.7b.] **tözünler oğlıya** :: *bo üç törlüg etözlerte öngreki iki törlüg etözler erser* :: *tek yırtinçülüğ aţ üze bar titirler* | **Ey soylular oğlu!** Bu üç<üncü> çeşit bedenden önceki iki çeşit beden, dünya üzerindedir.
- (110) [AY-II/2.46b.] *edgü edgü* **tözünler oğlıya** | **Ey iyi soylular oğlu!**
- (111) [AY-II/2.29a.] *edgü edgü* **tözünler oğlıya** *çın kirtü erür* | **Ey asiller oğlu!** Doğrudur.
- (112) [AY-II/26b.] **tözünler oğlıya** .. *bo altun önglüg yaruq yaltrıqlıy qopda kötrülmış nom iligi sudurnung adruq adruq edgü asıy bar erür* | **Ey soylular oğlu!** Bu altın renkli, parlak, her şeyin üstünde olan öğreti hükümdarı <adlı> sutranın başka başka iyi faydası vardır.
- (113) [AY-IV/0069-0079] **tözünlär oğlıya** *bodis(a)t(a)vlar m(a)has(a)t(a)vlar munçulayu bilgüçä ärsärlär ,, ,, temin ök alku nomug ukmiş ötgürmiş tep atanurlar.* | **Ey asiller oğlu!** Bodhisattvalar ve Mahasattvalar böyle bilirlerse hemen bütün öğretiyi anlamış, açıklamış diye adlandırılırlar.

t(ä)ñrilär eliği + (y)A

(y)A ünlemi beş örnekte *t(ä)ñrilär eliği*yä ‘tanrılar hükümdarı’ (114-118) kelime grubuyla belirtisiz ad tamlamasına eklenerek kullanılmıştır.

- (114) [UVDS/127-131] **t(ä)ñrilär eliği**yä *anın bo darni ärsär ulug küçlüg küsünlüg ärür ulug asıgıg tusuglug ärür: kutlug kıvıg aţlıg mañallıg ärür* | **Ey Tanrılar Hükümdarı** Indra bu dharani son derece güçlü ve kuvvetli, üzerine en kuvvetli, faydalı ve iyi talihin sembolüdür.

- (115) [UVDS/95-98] *t(ä)ñrilär eligiyä bo darnini bir kata äşidsär: yüz miñ k(a)lplarta yığmış kazganmış kılınçlıg örtügläriniñ arımañı bolur* || **Ey Tanrılar Hükümdarı Indra** bu dharani bir kez işitilse işiten tüm kötü karmalarından ve yüz bin kalpa yıl önceki günahlarından arınıp kurtulacaktır.
- (116) [UVDS/122-127] *t(ä)ñrilär eligiyä anın bo darniniñ küçi küsüni üzä bodimant nomlug oronka tägginçä monuñ ikin arasınñta arıg tuğum aźunlug bulmañı tapmañı bolur* || **Ey Tanrılar Hükümdarı** Indra, dharaninin gücü ve kuvveti üzerine en muzaffer yer olan Bodhimanda'ya ulaşınca bu ikisi arasında saf ve temiz bir ülkede varlık biçimini bulacaklar.
- (117) [UDİŞ./666-667] *eşidiñ siz t(e)ñriler iligi-ya .. bo sudurnuñ ögdisin* || **Ey tanrılar hükümdarı!** Bu sutranın övgüsünü duyun.
- (118) [SD/271. 13-272. 14] *ukmış bolğıl t(e)ngriiler iligi ya oza-tınberü-ki mening yana bir// küsüşüm erser uluğ bilge bilig p(a)ramit sudur erür* || **Ey tanrılar hükümdarı!** Anlamış ol ki, benim evvelden beridir bir daha arzum var ise Maha Prajna-paramita Sutra'dır.

yér hatunı + (y)A

(y)A ünlemi iki örnekte (119, 120) *yér hatunı* 'yer tanrıçası' kelime grubuyla belirtisiz ad tamlamasına eklenerek kullanılmıştır.

(119) [AY-VIII/904-905] *edgü edgü ağır ulug yér hatunıya* || İyi iyi (seni kutlarım) **ey büyük yer tanrıçası!**

(120) [AY-VIII/1146-1148] *antag erser birök yér hatunıya s(e)n amtı tétrü tıñlagıl edgüti ögil sakıngıl* || Öyleyse **ey yer tanrıçası!** Sen şimdi iyi dinle (ve) düşün.

t(e)ñri kızı + (y)A

(y)A ünlemi 10 örnekte (121-130) *t(e)ñri kızıya* 'tanrı kızı' kelime grubuyla belirtisiz ad tamlamasına eklenerek kullanılmıştır.

(121) [AY-X/1-2] *i[n]çä tep y(a)rlıka[di tözün t(ä)ñrij kızı ya* || Şöyle buyurdu: “**Ey asil tanrı kızı!**”

(122) [AY-IX/755-759] *tözün t(e)ñri kızıya ,, ol bayagut oğlı urı kaçan divaindiraprabe atl(i)g elig begniñ élindeki bodunun karasın emlep öñetdiler bıñkdılar* || **Ey asil tanrı kızı!** O sresthinin oğlu, delikanlı daha önce Deva-indra-prabha adlı hükümdarın ülkesindeki halkı tedavi edip iyileştirmişti.

- (123) [BO12/14] *tüzün teñrisi kıziya burķan* || **Ey asil tanrı kızı!**
- (124) [BO14/13] *tüzün teñri kıziya* || **Asil tanrı kızı!**
- (125) [AY-IX/709] *tözün t(e)ñri kıziya* || **Ey asil tanrıça!**
- (126) [AY-VII/513-518] [*edgü edgü*] *s(e)n tözün t(e)ñri kıziya KW [] kênki ogatmış beş çöpik kelyük bulganyuk üddeki kutı buyanı azumış érinç y(a)rlig tnl(ı)glarka ertinü k(e)rgeklig ötüğ ötündün* || **Ey asil tanrıça;** bundan sonra gelecek, baht ve sevaplardan yoksun zavallı canlılar için çok gerekli sözler söyledin.
- (127) [AY-VII/518-526] *anın s(e)n tözün t(e)ñri kıziya kayu köni kértü süzük kértgünç köñülün üze kamag tnl(ı)glarka edgüliğin bo ötüğüg yétinç iki y(é)g(i)rmi ötündün erser.. ol köni kértü süzük kértgünç köñülüñin yügerü kılıp ürüg uzatı bon om erdinig küyü küzetü ergil..* || **Ey asil tanrıça;** nasıl doğru, saf (bir) gönülle (ve) canlılara iyilik olsun diye bu sözleri söylediyse o doğru (ve) saf gönlünü yüceltip daima bu öğreti mücevherini de gözetip koru.
- (128) [AY-VIII/160-163] *tözün t(e)ñri kıziya .. kılıñ meni tükellig : : bo edremlerke egsüksüz .. kut bolur m(e)n* || **Ey** hitabet ustası **asil tanrıça** beni bu faziletlerle eksiksiz olarak eriştirin.
- (129) [AY-VIII/302-306] *ötrü ol üdün t(e)ñri t(e)ñrisi burhan sarasvati t(e)ñri kıziya inçe tēp y(a)rlikadı .. edgü edgü tözün t(e)ñri kıziya ötündün* || O zaman Tanrılar Tanrısı Budha, Tanrıça Sarasvati'ye şöyle buyurdu: İyi iyi (seni kutlarım) **ey asil tanrıça!**
- (130) [AY-X/1196-1197] *ädgü ädgü tözün t(ü)ñri kızi ya* || **Harika! Harika! Ey aziz tanrıça.**

t(e)ñri hatunı + (y)A

(y)A ünlemi iki örnekte *t(e)ñri hatunı* ‘tanrı hatunu’ (131, 132) kelime grubuyla belirtisiz ad tamlamasına eklenerek kullanılmıştır.

(131) [AY-IX/257] *kut t(e)ñri hatunı ya* || **Ey** mübarek **tanrı hatunu!**

(132) [AY-VIII/660-661] *edgü edgü kut t(e)ñri hatunıya* || İyi iyi (seni kutlarım) **ey kutlu tanrıça.**

tözünlär kuvragı + (y)A

(y)A ünlemi bir örnekte *tözünlär kuvragı* ‘azizler topluluğu’ (133) kelime grubuyla belirtisiz ad tamlamasına eklenerek kullanılmıştır.

(133) [AY-X/1005-1017] *ädgü ädgü sizlär tözünlär kuvragı ya* ‖ Güzel! Güzel! Sizler **azizler topluluğu!**

yekler ulug(i) + (y)A

(y)A ünlemi bir örnekte *yekler ulug(i)* ‘şeytanların büyüğü’ (134) kelime grubuyla belirtisiz ad tamlamasına eklenerek kullanılmıştır.

(134) [D/3840-3842] ... **yekler ulug(i)ya** sizin kızınızın arçunè toña kunup èlti bartı... ‖ **Ey şeytanların büyüğü!** Sizin kızınızı kahraman Arjuna zorla götürdü.

uluş uluğı + (y)A

(y)A ünlemi bir örnekte *uluş uluğı* ‘ülkenin büyüğü’ (135) kelime grubuyla belirtisiz ad tamlamasına eklenerek kullanılmıştır.

(135) [M21/21-22] **uluş uluğıya** (ga)utami katun... ‖ **Ey ülkenin büyüğü!** Kraliçe Gautami...

sıgunlar be:gi + (y)A

(y)A ünlemi bir örnekte *sıgunlar be:gi* ‘geyikler beyi’ (136) kelime grubuyla belirtisiz ad tamlamasına eklenerek kullanılmıştır.

(136) [EUDÇ/639] *ol katıglangıl sıgunlar be:giy e* ‖ **Ey geyikler beyi** sağlam dur!

yal(a)nguklar élig(i) + (y)A

(y)A ünlemi bir örnekte *yal(a)nguklar élig(i)* ‘insanların hükümdarı’ (137) kelime grubuyla belirtisiz ad tamlamasına eklenerek kullanılmıştır.

(137) [ÇB/158-161] **yal(a)nguklar élig(i)ye** mening isig özümün sanga urunçak urur *m(e)n .. m(e)n ol rakşaska sanl(i)g m(e)n* ‖ **Ey insanların hükümdarı!** Bunun için şimdi kendi canımı sana emanet ediyorum. Ben o şeytana tabiyim.

bayāğut oğlı + (y)A

(y)A ünlemi bir örnekte *bayāğut oğlı* ‘bey oğlu’ (138) kelime grubuyla belirtisiz ad tamlamasına eklenerek kullanılmıştır.

(138) [BO14-15/ 23-1-2] *edgü edgü uluğ bayāğut oğlıya kim biziñ isig özümüzni uladıñız* ‖ Ey çok iyi (çok iyi kalpli iyiliksever), **yüce bey oğlu**, (siz) bizim hayatımızı uzattınız.

sarasvaği t(e)ñri kıziya + (y)A

(y)A ünlemi bir örnekte *sarasvaği t(e)ñri kızi* ‘Tanrıça Sarasvati’ (139) kelime grubuyla belirtisiz ad tamlamasına eklenerek kullanılmıştır.

(139) [AY-VII/539-542] *têtik y(a)ruk edremlig: sarasvaği t(e)ñri kıziya: kişili t(e)ñrili kuvrgnıñ: ayagın algalı tegimlig siz* ‖ Zeki, parlak, erdemli **ey Tanrıça Sarasvati**; insanlı tanrılı (bu) cemaate, (herkesin) saygısına layık oldunuz.

t(e)ñriler uruñutu + (y)A

(y)A ünlemi bir örnekte *t(e)ñriler uruñutu* ‘tanrılar komutanı’ (140) kelime grubuyla belirtisiz ad tamlamasına eklenerek kullanılmıştır.

(140) [AY-VIII/1100] *edgü edgü s(e)n t(e)ñriler uruñutu* ‖ İyi iyi (seni kutlarım) **ey tanrılar komutanı!**

éligler élig(i) + (y)A

(y)A ünlemi bir örnekte *éligler élig(i)* ‘hanlar hanı’ (141) kelime grubuyla belirtisiz ad tamlamasına eklenerek kullanılmıştır.

(141) [ÇB/112-113] *éligler élig(i)ye .. ne y(a)rlıgıñ erser ol y(a)rlıgıñın bütürgeli anuk turur biz* ‖ **Ey hanlar hanı!** Buyruğun ne ise onu yerine getirmeye hazırız; [D/3587-3588] *éligler élig(i)ye .. ne y(a)rlıgıñ erser ol y(a)rlıgıñın bütürgeli anuk turur biz* ‖ **Ey hanlar hanı!** Buyruğun ne ise onu yerine getirmeye hazırız.

Karma Ad Tamlaması + (y)A ünlemi

(y)A ünlemi; *arvışçılar begi tözün kım(a)rakkt(i)ya* ‘sihirbazlar beyi asil Kāmarakta’ (142), *éligler be:gler[n]iñ kut t(e)ñrisi(y)e* ‘hükümdar ve beylerin asil Tanrısı’ (143),

yağız yèr erkliği ulug èlig ‘yeryüzünün hakimi, yüce hükümdar’ (144) şeklinde karma ad tamlamalarıyla birlikte üç yerde tespit edilmiştir.

(142) [ÇB/262-265] *arvışçılar begi tözün kım(a)rakkt(ı)ya amtı ç(a)ştanı èlig beg közünmez bolup bardı .. kalın yekler tegirmileyü avlap [é]ltiler ergey* || **Ey sihirbazlar beyi asil Kāmarakta!** Şimdi hükümdar Caştana görünmez olup gitti. Pek çok şeytan (onun) etrafını çevirip (ona) saldıracaklar.

(143) [EUDÇ/63-64] *yalañoklarınñ arslanı èligler be:glerniñ kut t(e)ñrisi(y)e* || İnsanların aslanı, **hükümdar ve beylerin asil Tanrısı!** ; [D/3536-3540] *yalañuklarınñ arslanı èligler beglerniñ kut t(e)ñrisi(y)e* || **Ey insanların arslanı, hükümdarların asil Tanrısı!** Merhamet edip, gönlünü arıt; [ÇB/63-65] *yalanguklarınñ arslanı èligler beglerniñ kut t(e)ñrisi(y)e* || **Ey insanların arslanı, hükümdarların asil Tanrısı!** Merhamet edip, gönlünü arıt.

(144) [ADF/102] *yağız yèr erkliği ulug èlige* || **Ey yeryüzünün hâkimi, yüce hükümdar!**

Eksilteli Ad Tamlaması + (y)A ünlemi

(y)A ünlemi bir örnekte *yal(a)ñuklarınñ erdinisi [...] èlige..* ‘insanlar cevheri!... hükümdar’ (145) kelime grubuyla eksilteli ad tamlamasına eklenerek kullanılmıştır.

(145) [D/4681-4684] ... *yal(a)ñuklarınñ erdinisi [...] èlige.. neñ m(e)n seniñ koluñın kataru [...] ĞWLWK ermez m(e)n ... neçök erser [...] [...] P[...]’R [...]* || **Ey insanlar cevheri! ... hükümdar.** Hiç ben senin kolunu çevirerek... değilim. Nasılsa

2.1.1.2.2. Sıfat tamlaması + (y)A

Derlemde (y)A ünleminin sıfat tamlaması formunda kelime grubuyla birlikte kullanıldığı 40 örnek (146-185) tespit edilmiş olup bu örneklerin 35’i niteleme sıfatlarıyla (149-180), beşi ise işaret sıfatlarıyla (181-185) birlikte kullanılmıştır.

Niteleme Sıfatları + (y)A ünlemi

(y)A ünlemi 32 örnekte niteleme sıfatlarıyla kullanılmış olup bunların yedisi tözün (146-152), ikisi amrak (153, 154), sekizi ulug (155-162), üçü ayaguluk (163, 164, 165), dördü teñri (166, 167, 168, 169), ikisi Hormuzta (170, 171) diğerleri ise birer örnekle edgü (172), kutlug (173) , köñül (174) , yertünçü (175), kutrulmuş küsüş (176), kanım elig (177) ve umug inag (178, 179, 180) kelimeleriyle niteleme sıfatı oluşturmuşlardır.

tözün + t(e)ηri/ anant/ bodisatav/ b(a)hşı/ oğlum/ buyruklar/ amrak oğlum + (y)A

(y)A ünleminin tözün kelimesiyle birlikte kullanıldığı yedi (146, 147, 148, 149, 150, 151, 152) örnek tespit edilmiştir.

(146) [D/4637-4639] *tözün [t(e)ηriye.. bi]ziη yinçge kırınlarıg [körtükde amra]nmakımız kanca bartı. || Ey asil üstat!* Bizim zarif cariyeleri gördüğümüzde şehvetimiz (bizi) nereye götürdü?

(147) [D/2461-2465] ... *tükel ötünti... [ötrü³²¹ tü]kel bilge t(e)ηri t(e)ηrisi [burh]an³²² alku korkınçlarıg kèterteçi seviglig ünin anantıg okıp³²³ tözün ananta. batırımın suçukumın* || Sonra tam bilge Tanrılar Tanrısı Buda bütün korkuları giderecek sevimli sesiyle Anant'ı çağırıp “**Ey** soylu Anant! Kasemi kaldır.” dedi.

(148) [SD/368. 14-369. 15] *tözün bodisatav a ol kurikar içinde tüzünü tuymış burkan//larıg uluğ bodhisata-larıg törütdeçi toğurdaçi ög-i erser || Ey asil Bodhissattva,* o kutagara içinde tam olarak duymuş Budhhaları ulu Bodhissattvaları yaratan, doğuran annesi.

(149) [EUDÇ/493-495] *tözün b(a)hşıya bo: edgü:lüg kutlug tnl(ı)g [...]* *yılkı körkin anca yme bilge biliglig [...pu]rohıtı b(a)hşı inçe té:p té:di || Ey asil Bahşı!* İşit bu iyi (ve) kutlu canlı... hayvan kılığıyla (ve) yine ilmiyle ... rahip şöyle dedi.

(150) [D/2644-2645] ... *tözün oğluma negü üçün monça koduru inçıklayu emgenür s(e)n...* || **Ey soylu oğlum!** Niçin böyle büsbütün feryat figan ederek ıstırap çekiyorsun?

(151) [D/4360-4361] ...*t(e)ηri teg tözün amrak oğluma .. ne iş işkegeli ugrayuk s(e)n || Ey Tanrı gibi soylu, sevgili oğlum!* Ne yapmayı planlıyorsun?

(152) [D/1514-1520] ... *ötrü anta sutasomè èlig üç kün ertmişde kèn buyrukların okıp inçe tēp y(a)rılıkadı.. tözün buyruklara boşug kılmuş boluñlar agızımdın ünmiş köni kèrtü savıg {Ğ} küzetgeli barayın tēp tēdi. || Daha sonra orada üç gün geçirdikten sonra maiyetindekileri çağırıp şöyle buyurdu: “**Ey asil görevlilerim!** (Beni) bağışlayınız! Ağzımdan çıkmış (olan) doğru sözün (gereğini yerine getirmek) için gideyim.”*

amrak atacıma/ oğluma + (y)A

(y)A ünleminin *amrak* kelimesiyle birlikte sıfat tamlaması oluşturduğu iki (153, 154) örnek tespit edilmiştir.

- (153) [D/1429-1431] ... **amrak atacıma** keñç kiçiğ özde togmış sever ogu[luñ] ermez mü m(e)n... ‖ **Ey sevgili babacığım!** Ben, senin genç yaşında senden olmuş (olan) sevimli oğlun değil miyim?
- (154) [D/1417-1418] ... öz konukum arasın̄ta [y]atdaçı isig özümde adırtısız **amrak ogluma** ‖ (Daima) ruhumda yaşayacak (olan) canımdan ayrı tutmadığıım **ey sevgili oğlum!**

ulug + èlig/ er/ tınl(ı)ğ/ äzruaya/ bahşı + (y)A

(y)A ünleminin *ulug* kelimesiyle birlikte sıfat tamlaması oluşturduğu sekiz (155, 156, 157, 158, 159, 160, 162) örnek tespit edilmiştir.

- (155) [D/1199-1201] *yağız yèr erkliği ulug èlige başımazdaki kara saçımaz uçı bölüki kırgılatyuk ol telim üküş yıl ay ertdi uzatı...* ‖ **Ey** yeryüzünün hakimi, **yüce hükümdar!** Başımızdaki kara saçlarımızın ucu, örgüsü kırıştı; o kadar çok ay, yıl geçti.
- (156) [D/2005-2008] ... **ulug èlige sulasapati hatunlu vipulaçandrè tèginli bolar ikigü meniñler** ‖ **Ey (yüce) hükümdar!** Hem Sulasapati (isimli) hem de Vipulacandra (isimli) prens her ikisi de benimdirler.
- (157) [D/2476-2478] ... *magad èl üze erklig türklüg ulug èlige .. örü turgıl...* **Ey** Magadha ülkesinin üzerindeki **yiğit hükümdar!** Ayağa kalk!
- (158) [D/2981-2982] ... *bèş y(è)g(i)rmideki tolun ay t(e)ñri teg seviglig yüzlüg ulug èlige...* ‖ **Ey** (ayın) on beşindeki dolunay (ve) gökyüzü gibi sevimli, aziz, **yüce hükümdar!**
- (159) [SD/380. 10] **uluğ er a ol nom// erdini erser una amtı bo kur(i)kar içindeki erdini- lig kamtsi-ta ol** ‖ **Ey ulu kişi!** O Sutra cevheri işte şimdi bu kutagara içindeki mücevherli kutudadır.
- (160) [SD/279. 4] *antağ ol antağ ol uluğ iduğ tınl(ı)ğ a* ‖ Öyledir! Öyledir! **Ey ulu, kutlu canlı!**
- (161) [AY-IV/3346-3355] **ulug äzruaya birök kim kayu tınl(ı)glar öñre öñre aźunlarta burhanlarka yakın tapınmaduk ärsärlär azu y(ä)mä nomlug şasın̄ta (ädgü) yıldızlıg urug tarıg saçmatın t(arı)maduk bütürmäyük bışırmayuk ärsärlär ötrü ol tınl(ı)glar bo sukançıg tatı(glıg) nom ärdiniğ süzök kertgünç köñülin äşidgäli yinçgä tärin̄ yörüglärin köñülleriñä kigürgäli umazlar** ‖ **Ey büyük Brahma!** Eğer ki hangi canlılar önceki hayat biçimlerinde Buddhalara yaklaşmışlarsa ya da öğreti sasana'sında iyi kötü tohum saçmamış, ekmemiş, bitirmemiş, yetiştirmemiş

iseler sonra o canlılar bu lezzetli öğreti cevherini temiz imanlı gönül ile işitip ince derin tefsirleri gönüllere girdiremezler.

(162) [SD/438. 6] *ayayu* ötünür m(e)n amtı // **uluğ bahşı y-a** ança-ta közüngü-çi burkanlar || **Ey ulu hoca!** Şimdi, saygıyla arz ederim.

ayağuluk + bahşı + (y)A

(y)A ünleminin *ayağuluk* kelimesiyle birlikte sıfat tamlaması oluşturduğu üç (163, 164, 165) örnek tespit edilmiştir.

(163) [SD/462. 14-463. 15] **ayağuluk bahşı y-a** *ol yilvi küç-inte // közüniür ed-ler arıtı neng çin kirtü ermez erip anı yana netegin// sözlegeli bolğay* || **Ey muhteşem hoca!** Büyü gücünden gözükten o şeyler, asla (hend.) gerçek (hend.) olmayan olup onu bundan başka nasıl söylemek mümkün ki?

(164) [SD/415. 14-416. 15] **ayağuluk bahşı y-a** *m(e)n öngre bilge bilig p(a)ramit-iğ tilemiş üçün aranyadan orun-ta turur erken kök kalık-ta inçe // tip ün eşitilti* || **Ey muhterem hoca!** Evvelce, ben prajnaparamita'yı dilediğim için manastır mevkinde durur iken gökte (hend.) şöyle diyerek ses işitildi.

(165) [SD/515. 14-516. 5] **ayağuluk uluğ bahşı y-a** *ne üçğn munı teg yağız yir teprep adınçığ mungadınçığ irü belgü-ler közüniür erki* || **Ey muhterem, ulu hoca!** Ne için böyle yağız yer hareket edip şaşkırtıcı hayrette bırakıcı (hend.) alametler (hend.) görünür ki.

t(e)ñri + bahşı(t)/ atam/ begim(i)z + (y)A

(y)A ünleminin *t(e)ñri* kelimesiyle birlikte sıfat tamlaması oluşturduğu dört (166, 167, 168, 169) örnek tespit edilmiştir.

(166) [D/3979-3981] **t(e)ñri bahşı(t)ya** *on küçlüğ atı kötrülmiş t(e)ñri burhannıñ köni oñaru nomun bilmişniñ .. küçin takı y(i)me nomlazun* || **Ey saygıdeğer hoca!** On güce sahip, adı yüceltilmiş, Tanrı Buda'nın sağlam, doğru öğretilisini bilmenizin gücüyle yine buyurun.

(167) [D/3270-3272] *[t]ètsisi inçe tèt ötüinti t(e)ñri bahşı(t)ya askançılayu sözlemiştir tultagınta T' [...] YWQ t(a)varlarnıñ artamakı buzulmkı [...]W erki* || Öğrencisi saygıyla şöyle dedi: “**Ey (saygıdeğer) hocam!** Aldatıcı konuşmaktan dolayı ... malının mülkünün mahvolması... acaba? ”

(168) [D/3166-3168] ... **t(e)ñri atama** bir kişinin [i]sig özin arılayu ötünür m(e)n ... ||
Ey haşmetli babam! Bir kişinin yaşamının (bağışlanmasına) aracı olmayı rica ediyorum.

(169) [D/3187-3190] **t(e)ñri teg amrak begim(i)ze** bo bir tnl(i)gnıñ isig özin satgın alıp biziñ özümüzni barça urunçak yègey siz || **Ey Tanrı gibi aziz beyimiz!** Bu canlının hayatını satın alarak bizim yaşamımızı tamamen tehlikeye atacaksınız.

Hormuzta t(e)ñri + (y)A

hormuzta t(e)ñri kelimesiyle (y)A ünleminin kullanıldığı iki örnek (170, 171) tespit edilmiştir.

(170) [UDIŞ./713] **hormuzta t(e)ñri-ya** || **Ey Hormuzta tanrı!**

(171) [UDIŞ./729-732] *siz y(e)me* **hormuzta t(e)ñri ya** .. *strayastrış t(e)ñri yirinteki kamağ t(e)ñriler üze erklig türklüg erür siz* || **Ey Hormuzta tanrı!** Siz Strayastrış tanrılarının (bulunduğu) yerdeki bütün tanrılar üzerinde güçlünüz.

edgü er + (y)A

(y)A ünlemi bir örnekte *edgü er* ‘iyi er’ (172) kelime grubuyla sıfat tamlamasına eklenerek kullanılmıştır.

(172) [SD/228. 5-229. 6] **edgü er a sen** // *kanı tıtağ-ın emgek-in saşınmatın munı teg eñ-ingin kanıng-ın // yilikingin esirkençsiz köngül-in birür sen* || **Ey iyi er!** Sen hangi sebeple ıstırabı düşünmeden böyle etini, kanını, iliğini esirgemeyen gönülle verirsin.

kutlug tnl(i)g +(y)A

(y)A ünlemi bir örnekte *kutlug tnl(i)g* ‘kutlu canlı’ (173) kelime grubuyla sıfat tamlamasına eklenerek kullanılmıştır.

(173) [D/1967-1971] ... *utl[i] sevinç bilteçi ed[gülüğ]* **kutlug tnl(i)ga.** *kop türlüg ugrın saña ögrünçlüğ sevinçlig erür m(e)n.* || **Ey mutluluk bilen kutlu canlı!** Pek çok sebepten dolayı senin için mutlu ve sevinçliyim.

köngüllüg er + (y)A

(y)A ünlemi bir örnekte *köngüllüg er* ‘gönüllü er’ (174) kelime grubuyla sıfat tamlamasına eklenerek kullanılmıştır.

(174) [SD/212,6] *kirtü köngül-lüg er a manga adın negü erser kergek-siz* || **Ey doğru gönüllü er!** Bana başka herhangi bir şey gereksiz.

yertinçü küzätdäçilär + (y)A

(y)A ünlemi bir örnekte *yertinçü küzätdäçilär* ‘dünyayı koruyacak olanlar’ (175) kelime grubuyla sıfat tamlamasına eklenerek kullanılmıştır.

(175) [AY-VI/0304] *älänlär yertinçü küzätdäçilär a* || **Ey dünyayı koruyacak olanlar** (insanlar) sakin olun!

ķutrulmaķ küsüşlüg tüzünlere + (y)A

(y)A ünlemi bir (176) örnekte *ķutrulmaķ küsüş-lüg tüz-ün-ler-e* ‘kurtulmak isteyen asiller’ (162) kelime grubuyla sıfat tamlamasına eklenerek kullanılmıştır.

(176) [ETŞ20A/220] *ķolulamaķ-ta yaratınıñlar ķolulamaķ-ıg ķoţmanñlar. ķutrulmaķ küsüş-lüg tüz-ün-ler-e* || Kollamakta gayret ediniz, kollamağı bırakmayınız **ey kurtulmak isteyen asiller!**

kañım èlig beg + (y)A

(y)A ünlemi bir örnekte *kañım èlig bege* ‘hükümdar babam’ (177) kelime grubuyla sıfat tamlamasına eklenerek kullanılmıştır.

(177) [D/40094010] ... *kañım èlig bege ötünmiş ötügümin tıñlayu yarlıkazun..* || **Ey hükümdar babam!** Arz etmiş (olduğum) isteklerimi dinleyin lütfen.

umug inag t(e)ñriime + (y)A

(y)A ünlemi iki örnekte *umug inag t(e)ñrim* ‘merhamet sahibi tanrı’ (178, 179) kelime grubuyla sıfat tamlamasına eklenerek kullanılmıştır.

(178) [D/2678-2681] ... *iglig toyun inçe tēp ötünti umug inag t(e)ñrime tegimlig ermez m(e)n .. on küçlüg t(e)ñri burhanka amrak ogulum tep atagalı muna* || Hasta rahip saygıyla şöyle dedi: “**Ey (bana) umut (olan) Tanrım!** On güce sahip Buda’ya (ve onun) ‘Sevgili oğlum’ diye (beni) adlandırmasına layık değilim.”

(179) [D/2703-2704] ... *y(a)rlıkançu[çı köñüllüg] umug inag t(e)ñrime* || **Ey merhamet sahibi, umudumuz Tanrım!**

Vasubandu bahşı + (y)A

(y)A ünlemi bir örnekte *vasubandu bahşıya* ‘vasubandhu üstat’ (180) kelime grubuyla sıfat tamlamasına eklenerek kullanılmıştır.

(180) [UVS/270-271] *nomlaguçı ol abidarim (ig) inçip amti şast(i)rakarè vasubandu bahşıya ayayu ağırlayu ukatı yörmişinçiz kergek tēp* || **Ey** sastra-kara vasubandhu **Üstat!** Şimdi de sizin saygıyla açıklayarak yorumlamış olmanız gerekir.

İşaret sıfatı + (y)A

(y)A ünlemi beş örnekte *tört m(a)haraaçlar* ‘dört Maharajalar’ (181, 182, 183, 184, 185) kelime grubuyla sıfat tamlamasına eklenerek kullanılmıştır.

(181) [AY-VI/0193-0196] *tört m(a)haraaçlar a birök ken käligmä üdlärtä kayu äliglär hanlar bon om ärdinig süzök köñülin aşidsärlär* || **Ey dört Maharajalar!** Eğer gelecek zamanlarda herhangi bir hükümdar bu öğreti mücevherini gönülden dinleyip.

(182) [AY-VI/0037-0041] *sizlär kamag tört m(a)haraaçlar a näçätä birök çambudivid yertinçütäki toyin samnanç upase upasanç tört törlüg teriñ kuvraguñ bon om ärdinig boşgunmuşların* || Sizler **ey dört Maharajalar** dünyadaki rahip, rahibe, mümin, mümine dört tür topluluğun bu öğreti mücevherini öğrenmiş ...

(183) [AY-VI/0333-0340] *tört m(a)haraaçalar a k(a)ltı ol ellär hanı m(ä)n y(a)rlıkamışça ağır ayag tükäl kılıp k(ä)ntü özläri yadag yorıp adakların irkläyü mañ sayu mañ mañmışça yüz min tümän kolti nayut sanınça burhanlarka barçaka ağır ayag kılmış bolur* || **Ey dört Maharajalar** tıpkı o ülkenin hükümdarı benim buyurduğum gibi eksiksiz saygı gösterip kendileri yaya olarak yürüyüp ayaklarıyla yere basıp (attıkları) her bir adımda yüz bin tümen (1milyar) koti nayuta sayısınca bütün budalara tamamına saygı göstermeli.

(184) [AY-VI/0367-0374] *tört m(a)haraaçalar a, bo muntag yanlıg tañlançig muñadinçig öñi öñi adrok adrok ulug asıg tusularıp körüp, anın ol yalañuklar hanı k(ä)ntü özläri ök bon om ärdinig nomlataçı nomçika ötrü bir yoçan ulatı yüz yoçan yerkä tägi barmış k(ä)rgäk* || **Ey dört Maharajalar** böylesine harikulade başka ayrı büyük faydalar görüp bu nedenle insan hükümdarın kendisi bu öğreti mücevherini öğretecek öğretmene bu yolla bir Yojana uzunluk, ilaveten yüz Yojana uzunluktaki yere kadar gitmeli (saygı göstermeli).

(185) [AY-VI/0499-0503] *älänlär tört m(a)haraaçalar a kim ol tütsüglüg y(a)ruk yaltrıklarınñ inçip yalañuz sizlär ötünmişçä bo munça oronlarka tægir ärmöz || dört Maharaja Tanrılar şöyle deyip buyurdu: sakin olun, ey dört Maharajalar, ki tütsülü parıltılar öyle yalnızca sizlerin söylemiş olduğu gibi bu tarz yerlere (saraylara) ulaşmaz.*

2.1.1.2.3. Ay + kelime grubu + (y)A¹¹

Derlemde (y)A ünlemi altı örnekte ad tamlamasıyla kullanılmış olup bu örneklerin beşi belirtisiz ad tamlamasıyla (186, 187, 188, 189, 190) biri ise belirtili ad tamlamasıyla (191) oluşturulmuştur. Ayrıca bu grupta bulunan örnekler sonuna (y)A ünlemini önüne ise Ay ünlemini almaktadır.

Ay + belirtisiz ad tamlaması + (y)A

Bu grupta *tözünler oğlu* 'asiller oğlu' kelimesinden önce Ay ünleminin sonra ise (y)A ünleminin kullanıldığı beş (186, 187, 188, 189, 190) örnek tespit edilmiştir.

(186) [SD/35. 2-36. 3-37. 4] *ay yana yme tözünler oğlu y-a arış arığ BİLGE BİLİĞ p(a)ramit-ıg NOMLAGU-çı bahşinga-ka ağır ayag tapıg uduğ kılmuş üdte alku-nı bildeçi bolğu için tapıngıl || Ey asiller oğlu! Bundan başka, arı-temiz (hend.) prajnaparamita'yı va'z edici hocana, hürmet (hend.) ve hizmet (hend.) ettiğin vakitte her şeyi bilen olmak için hizmet et!*

(187) [SD/416. 15] *ay tözün-ler oğul-ı y-a sen amtı öngdün yungak yorıgıl otğurak eşitgey sen bilge bilig p(a)ramit-ıg || Ey asiller oğlu! Sen şimdi doğu istikametinde yürü! Prajnaparamita (Sutra'yı) muhakkak işiteceksin.*

(188) [SD/422. 5] *ay tözün-ler oğul<-ı y-a> sen amtı mun//-tag katıglanu nom küşüşin... || Ey asiller oğlu! Sen şimdi böyle Sutra arzusu ile gayret ederek...*

(189) [SD/517. 6] *ay tözün-<ler> oğlıya || Ey asiller oğlu!*

(190) [SD/20. 4] *ay tözünler oğlu y-a || Ey asiller oğlu!*

---

¹¹ Bu grupta kelime grubu *ay tözün-ler oğul-ı y-a* örneğinde olduğu gibi önüne Ay ünlemini sonuna ise (y)A ünlemini almaktadır. Bu grup aynı zamanda Ay ünleminin sınıflandırmasında da yer almaktadır. Bkz.2.1.2.3.3.

Ay + belirtili ad tamlaması + (y)A

Bu grupta *meniñ köñülüme* ‘benim gönlüm’ kelimesinden önce *ay* ünleminin sonra ise (y)A ünleminin kullanıldığı bir (191) örnek tespit edilmiştir.

(191) [D/4520-4521] ... *ay meniñ köñülüme bo tınl(ı)glarınıñ ig emgeklerin körgil* || **Ey benim gönlüm!** Bu canlıların hastalıklarını ıstıraplarını gör!

2.1.1.2.4. ya + kelime grubu + (y)A¹²

Bu grupta *tüzünler oğlu* ‘asiller oğlu’ kelimesinden önce *ya* ünleminin sonra ise (y)A ünleminin kullanıldığı bir (192) örnek tespit edilmiştir.

(192) [AY-II/2.2b] *ya tüzünler oğlıya* :: *antañ erser amtı s(e)n titrü tınglayıl edgüti ögil sakınyıl.* || **Ey soylular oğlu!** Şimdi dikkatle dinle, iyice düşün!

Tablo 2.1.1.2 (y)A ünleminin kelimelerle kullanımına dair sıklık, yapı ve veri tablosu

Sıklık	Yapı	Veri
12	ad + (y)A	<i>braman</i> (AY-VII, SD, Üİ) <i>bahşı</i> (3=D) <i>toyın</i> (1=AY-X) <i>amrançığ</i> (1= ETŞ) <i>emgek</i> (1=D) <i>küvüz</i> (1= AY-X) <i>kadaş</i> (AY-X) <i>teñri</i> (1=D)
9	Ad + 1.tk.iy + (y)A	<i>oğlum</i> (3=D, EUDÇ, XUA-X) <i>ögüm kangım</i> (1=SD) <i>tözünüm</i> (2=ÇB, AY-X/AB) <i>t(ä)ñrim</i> (AY-X) <i>köñülüme</i> (D) <i>eçim a</i> (AY-X)
6	Ad + çok + 1.tk.iy + (y)A	<i>siñiller</i> (1=D) <i>tözünler</i> (4=D) <i>toyınlarım</i> (AY-X)
6	Ad + çok + (y)A	<i>toyın</i> (6=UAY/AY-X, D)
34	Özel ad + (y)A	<i>Anant</i> (2= AY-VII, 2= AY-X, 5=KTUN) <i>Şariputr(è)</i> (2=BUD2, 5=AY-VII, AY-II, D) <i>Kavşiki</i> (UDIŞ, ÇB, AY-III, D) <i>Somaketeyu</i> (AY-X, AY-V) <i>Subadra</i> (D), <i>Subiti</i> (SD) <i>Vaişir(a)van(è)ya</i> (D) <i>Vasundari</i> (AY-VIII) <i>Yaşomaitr(è)</i> (D)

¹² Bu grupta bulunan örnekler ya ünlemi içerisinde de yer almaktadır. Bkz. 2.1.4.4.

		<i>R(a)tikr(è) (D)</i> <i>H(a)riçandr(è) (D)</i> <i>Gavtam (Üİ)</i> <i>Erži(arži) (AY-X)</i> <i>Purnıya (M)</i>
2	Ay + ad + (y)A	<i>buyruk(I=UAY/ AY-X/AB)</i> <i>er (I=SD)</i>
1	Ay + ad + çok+ 1.tk. iy + (y)A	<i>içi(I= UAY/AY-X/AB, AY-Ç)</i>
1	Ay + ad + çok + (y)A	<i>yek (I=ÇB)</i>
2	ay-a + ad + (y)A	<i>emgek (2=D)</i>

Tablo 2.1.1.3. (y)A ünleminin kelime gruplarıyla kullanımına dair sıklık, yapı ve veri tablosu

Sıklık	Yapı	Veri
3	Belirtili ad tamlaması + (y)A	<i>meniñ [emge]kime(D)</i> <i>sudurlarñ eliği hanı (AY-X)</i> <i>yal(a)ñuklarñ arslanıya (D)</i>
65	Belirtisiz ad tamlaması + (y)A	<i>tözünler oğlu (14=AY-IV, 14=AY-II,6=SD, AY-IX, BO, AY-VI)</i> <i>t(ä)ñrilär eliği (3=UVDS, UDIŞ, SD)</i> <i>yér hatunı (2=AY-VIII)</i> <i>t(ä)ñri] kızı (2=AY-X, 2=AY-IX, 2=BO, 2=AY-VII, 2=AY-VIII)</i> <i>t(e)ñri hatunı(AY-IX, AY-VIII)</i> <i>tözünlär kuvragı (AY-X)</i> <i>yekler ulugı (D)</i> <i>uluş uluğı (M)</i> <i>sıgunlar be:gi (EUDÇ)</i> <i>yal(a)nguklar élig(i)ye(ÇB)</i> <i>bayağut oğlu (BO)</i> <i>sarasvați t(e)ñri kızıya (AY-VII)</i> <i>t(e)ñriler uruñutu (AY-VIII)</i> <i>éligler élig(i) (ÇB)</i>
3	Karma ad tamlaması + (y)A	<i>yalanguklarñ arslanı éligler beglerning kut t(e)ngrisi (ÇB)</i> <i>arvışçılar begi tözün kım(a)rakktı (D/ÇB)</i> <i>éligler be:gler[n]iñ kut t(e)ngrisi (EUDÇ/D)</i>
1	Eksilteli ad tamlaması + (y)A	<i>yal(a)ñuklarñ erdinisi [...] èlige..(D)</i>
40	Sıfat tamlaması (niteleme-işaret) + (y)A	<i>tözün [t(e)ñri (D)</i> <i>tözün anant (D)</i> <i>tözün bodisatav (SD)</i> <i>tözün oglum (D)</i> <i>tözün amrak oglum(D)</i> <i>tözün buyruklar(D)</i> <i>tözün b(a)hşı (EUDÇ)</i> <i>t(e)ñri bahşı(t)(EUDÇ)</i> <i>amrak atacım (D)</i> <i>amrak oglum (D)</i> <i>ulug èlig (4=D)</i> <i>uluğ er (SD)</i>

		<i>uluğ iduk tnl(i)ğ (SD)</i> <i>uluğ äzrua (AY-IV)</i> <i>uluğ bahşı (SD)</i> <i>ayağuluk bahşı (2=SD)</i> <i>ayağuluk uluğ bahşı (SD)</i> <i>t(e)ñri bahşı(i)(2=D)</i> <i>t(e)ñri atam (D)</i> <i>t(e)ñri teg amrak beg (D)</i> <i>hormuzta t(e)ñri (2=UDİŞ)</i> <i>edgü er(SD)</i> <i>kutlug tnl(i)g (D)</i> <i>köngül-lüg er (SD)</i> <i>Yertinçü küzätdäçilär(AY-VI)</i> <i>ķutrulmaq küsüşlüg tüzünler (ETS)</i> <i>kañım èlig beg (D)</i> <i>umug inag t(e)ñriime (2=D)</i> <i>tört m(a)haraaçlar(5=AY-VI)</i>
5	Ay + belirtisiz ad tamlaması + (y)A	<i>tözünler oğlı (5=SD)</i>
1	Ay + belirtiliad tamlaması + (y)A	<i>meniñ köñülüm (1=D)</i>
1	ya + belirtisiz ad tamlaması + (y)A	<i>tözünler oghı (AY-II)</i>

2.1.2. Ay Ünlemi

ay (vielleicht < Sogd. yy) Interjektion = *he, hallo, o* || ünlem = *ey, hey; oh, wie ...* || *ah, ne kadar...* ; *o weh* || *ah* (HA 84), **ay** 1. Ünlem, nida, *ey* (EUTS 26), **ay** 5. Kuvvetlendirme edatı *ay ay tanrı* (Tanrıya hitaben söylenen söz) (ETS 34), **ay** Exclamation; often no more than a Vocative Prefix. The word is also Ar. and Pe. and s.i.a.m.1.g. Uyg. VIII ff. Chr. *Ay moğoçlar-a* 'Oh Magi' U I 7, 10; Bud. *Ay kim sen* 'Hi! Who are you?' U IV 8, 20; 0.0. Hüent. 1896, 1918; USp. 1o5b. I: Xak. XI *ay ogul* oh my son!' I 74, 17; n.m.e. (EDPT 265)

Ay ünlemi Eski Uygur Türkçesi metin derleminde genellikle *ay* şeklinde geçmekte olup *Uygurca Sadaprarudita ve Dharmodgata Bodhisattva* hikâyesinde ve *İyi Prens Kötü Prens Öyküsünde ey* kullanımına da rastlanmaktadır.

Ay ünlemi Eski Uygur Türkçesi metin derleminde 36 yerde tespit edilmiş olup elde edilen veriler kendi içinde iki kategoride gruplandırılmıştır.

- Ay + Kelime (19)
- Ay + Kelime grubu (17)

2.1.2.1. Ay + Kelime

Eski Uygur Türkçesi metin derlemimizde Ay ünlemi kelimeyle birlikte 19 örnekte (193-211) tespit edilmiştir. Bu kullanımlarda Ay ünleminin ad ve zamir türünden kelimelerin sonuna eklenerek cümleye seslenme ifadesi kattığı görülmektedir. Ayrıca bu grupta Ay ünleminin eklendiği kelimelerin önüne de ünlem gelen dört örnek (207, 208, 209, 210) bulunmaktadır.

2.1.2.1.1. Ay + ad + 1.tk. iy.

Ay ünlemi beş örnekte {ad + 1.tk. iy.} yapısında kullanılmıştır. Bu yapıda Ay ünleminden sonra gelen kelimelerin ya akrabalık bildiren *ogul* (193), *oglan* (194), *ini* (195) ve *kız* (196) kelimelerinden ya da *tözün* (197) gibi kişiye özgü unvanlardan önce kullanıldığı görülmektedir.

Ay + Akrabalık Adları

Akrabalık adları ile birlikte Ay ünleminin kullanıldığı dört örnek tespit edilmiştir. Bunlardan ikisi *ogul* (193, 194) biri *ini* (195) birisi ise *kız* (196) kelimeleriyle birlikte kullanılmıştır.

(193) [M11/9-11] **ay oğlum** uluğ qarı yüz yigirmi yaşlağ men | **Ey oğlum!** Ben ihtiyar ve 120 yaşındayım.

(194) [XUA-X/475-478] **ay oğlanım** bo savning ugrın yuqın kâzikin m(ä)n bilir-m(ä)n ,, ,, sizlär näçükin bilgäy-sizlär | **Ey oğullarım**, bu meselenin (=ölümün) zamanını, sırasını ben bilirim, sizler nasıl olup da bileceksiniz?

(195) [UAY611/7-9] **ay inim** alp titgülik tavar alp iş neng inçip isig özde artmaz tip tidi; [AY-X/155-157] **ay inim** alp titgülik tavar alp iş nän inçip isig öztä ärtmâz tep tedi. | **Ey kardeşim**, servetten vazgeçmek zor, işten (vazgeçmek) zor fakat hiçbir şey candan (vazgeçmek kadar zor) değildir. ; [AB/148-150] **ay inim** alp titgülik tavar alp iş nän inçip isig öztä ärtmâz tep dedi | **Ey ağabeyim, kardeşim** servetten vazgeçmek zor, işten eşyadan (vazgeçmek) zor, fakat (hiçbir şey) candan vazgeçmek (kadar zor) değildir.

(196) [D/3919-3920] m[amik]a kızka yakın kelip inçe tēp tēdi.. **ay kızım** meni birle bir uguşlug turur | Mamika kıza yaklaşip şöyle dedi: “**Ey kızım!** Benimle aynı soydansın.”

Ay + Kişiy Özgü Unvanlar

Kişiy özgü unvan *tözün* kelimesinden önce Ay ünleminin kullanıldığı bir (197) örnek tespit edilmiştir.

(197) [D/445] *ay tözünüm katag ünin mañirt mañragıl...* || **Ey asilim!** Yüksek sesle bağır!

2.1.2.1.2. Ay + ad + çok

'Ay' ünlemi dört örnekte {ad + çok} yapısında kullanılmakta olup *yek* 'şeytan' (198, 199, 200) ve *yumış* 'hizmetçi' (201) kelimelerinden önce gelmektedir.

Ay + yek

yek kelimesiyle Ay ünleminin kullanımına üç yerde (198, 199, 200) rastlanmaktadır.

(198) [D/3508-3510] ... *ay yekler t(e)rkin maña sözleñler meniñ balıkımdaki bodunug bokunug negülük ölüür sizler sizlerke* || **Hey şeytanlar**, çabuk söyleyin bana! Benim şehrimdeki insanları nasıl öldürürsünüz. ; [ÇB/33-36] *ay yekler t(e)rkin manga sözlengler meniñ balıkımtaki bodunug bukunug negülük ölüür sizler* || **Hey şeytanlar**, çabuk bana söyleyin! Benim şehrimdeki insanları nasıl öldürürsünüz. ; [EUDÇ/33-34] *ay yekler t(e)rkin maña sözleñler meniñ balıkımtaki bodunug bukunug negülük ölüür sizler* || **Ey şeytanlar** derhal söyleyin! Benim şehrimdeki insanları nasıl öldürürsünüz.

(199) [D/3544-3547] *ay yekler inçe tēp tēdiler.. neçökledi meniñ balıkımdaki uluşumdaki i:g toga kēmez.* || **Ey şeytanlar!** Çabuk söyleyin. Neden benim şehrimdeki hastalık gitmez?

(200) [EUDÇ/70-72] *ay yekler t(e)rkin sözleñler.. ne:çökledi meniñ balıkımdaki uluşumdaki i:g toga kēmez* || **Ey şeytanlar** hemen söyleyin, niçin benim şehrimdeki hastalık gitmez? ; [ÇB/70-72] *ay yekler t(e)rkin sözleñler .. neçökledi meniñ balıkımtaki uluşumtaki i:g toga kēmez* || **Ey şeytanlar!** Çabuk söyleyin. Neden benim şehrimdeki, halkımdaki hastalık gitmez?

Ay + yumışçı

yumışçı kelimesiyle Ay ünleminin kullanımına bir yerde (201) rastlanmaktadır.

(201) [UAY13/5-7] *ay yumuşçılar ol yal[angukning] ayıg kılınçı ertingü [üküş] ulug yazuklug erür. ;[AY-Ç/13/5] ay yumuşçı-lar ol yal(anguk-ning) ayıg kılınçı ertingü (öküş) ulug yazuk-lar erür* || **Ey hizmetçiler**, o adamın fena ameli gayet çok (ve) büyük günahlardır.

2.1.2.1.3. Ay + ad + çok + 1.tk. iy.

Ay ünlemi bir örnekte {ad + çok + 1.tk. iy.} yapısında kullanılmıştır. Bu yapıda 'Ay' ünleminden sonra akrabalık bildiren *ini* (202) kelimesinin kullanıldığı görülmektedir.

Ay + ini

ini kelimesiyle Ay ünleminin kullanımına bir yerde (202) rastlanmaktadır.

(202) [UAY608/17-19] *ay inilerim mening bökünki kün ertingü korkum. ; [AY-X/97-98] ay inilärim mäniñ bökünki kün ärtiñü kork<g>um* || **Ey kardeşlerim**, ben bugün çok korkuyorum. ; [AY-Ç/608/15] *ay inilerim, mening bükünki künte ertingü qorkum* || **Ey küçük kardeşlerim**, (benim) bugün (ki gün) bana çok korku geliyor. ; [AB/90-95] *ay inilärim mäniñ bökünki kün ärtiñü kork<g>um* || **Ey küçük kardeşlerim**, benim bugün (içimde) çok korkum var.

2.1.2.1.4. Ay + ad + küçültme

Ay ünlemi bir örnekte {ad + küçültme} yapısında kullanılmıştır. 'Ay' ünleminin bu yapıda *kün* (203) kelimesiyle kullanıldığı görülmektedir.

Ay + kün

kün kelimesiyle Ay ünleminin kullanımına bir yerde (203) rastlanmaktadır.

(203) [UAY626/3-8] *ne ada erti atayım .. körklek(e)ye ögüküm .. ölmek emgek neçökin .. öngre kelip ertdürti .. sintide öngre ölmekig .. bulayın ay künk(e)yem .. körmeyin erti monı teg .. ulug açig emgekig tip tidi ; [AY-X/492-497] nä ada ärdi atayım, körkläk(i)yä ögüküm, ölmäk ämgäk näçökin, öñrä kälip ärtdürdi, sentidä öñrä ölmäkig, bulayın ay künk(i)yäm körmäyin ärti monı täg ulug açig ämgäkig tip tidi.* || Ne bela idi yavrucuğum, güzel çocuğum! Ölmek eziyeti nasıl bu kadar erken gelip (seni) aldı/yakaladı, senden önce ölseydim **ey güneşim** görmeseydik böyle büyük acıyı.

2.1.2.1.5. Ay + özel ad

'Ay' ünlemi üç örnekte (204, 205, 206) özel adlarla kullanılmıştır.

(204) [D/3941-3942] *ay r(a)tikrè atl(i)g] èlig beg t(e)ñridem uguşlug ol* || **Ey, Ratikara** hazretleri! Hükümdarın (ailesi) ilahi (bir) soydandır.

(205) [ÇB/371-376] *ay rakşas ayın amtı...* || Hükümdar şöyle dedi: “**Ey şeytan!** Söyleyin şimdi.”

(206) [XUA-X/778] *ay xuu vapşı* || **Ey** Pu-kuang hoca!

2.1.2.1.6. Ay + ad + (y)A

Derlemde Ay ünlemi iki örnekte (207, 208) {Ay + ad + (y)A} yapısında kullanılmıştır. Bu yapıda Ay ünleminden sonra ve (y)A ünleminden önce ya kişiye özgü unvan *buyruk* ya da *er* 'kişi' kelimesinin kullanıldığı görülmektedir.

Ay + buyruk + (y)A

buyruk kelimesiyle (y)A ünleminin kullanımına bir yerde (207) rastlanmaktadır.

(207) [UAY624/6-7] *ay buryuka amrak atayım m(a)has(a)tvı kanta ermiş...*;[AY-X/450-451] *ay buryuk a amrak atayım m(a)has(a)tve kanta ärmiş* || **Ey kumandan**, sevgili yavrum Mahasattva nasılmış? ;[AB/443-444] *ay buyruk a amrak atayım m(a)has(a)tve kanta ärmiş* || **Ey kumandan**, sevgili yavrum Mahasattva nasılmış?

Ay + er + (y)A

er kelimesiyle (y)A ünleminin kullanımına bir yerde (208) rastlanmaktadır.

(208) [SD/198. 8-199. 9] *ey er a sen negülük munı teg açığ ünin yığlayur sen tip* || **Ey er kişi!** Sen niçin böyle acılı sesle ağlarsın?

2.1.2.1.7. Ay + ad + çok +1tk. iy. + (y)A

Derlemde Ay ünlemi bir örnekte (209) {Ay + ad + çok + 1tk. iy. + (y)A} yapısında kullanılmıştır. Bu yapıda Ay ünleminden sonra ve (y)A ünleminden önce akrabalık bildiren *içi* 'ağabey' kelimesinin kullanıldığı görülmektedir.

Ay + içilerim + (y)A

Akrabalık bildiren *içi* kelimesinden önce *Ay* ünleminin sonra ise *(y)A* ünleminin kullanıldığı bir (209) örnek tespit edilmiştir.

(209) [UAY611/11-14] *ay içilerime .. biz kamagun amtı isig özümüzke et'özümüzke ertingü ilinmiş yapşınmış biz...* ; [AY-X/159-164] *ay eçilärim a, biz kamagun amtı isig özümüzkä ätözümüzkä ärtiñü ilinmiş yapşınmış biz* || **Ey ağabeylerim!** Biz hepimiz şimdi canımıza (ve) vücudumuza son derece bağlanmışız... ; [AB/152-157] *ay eçilärim a, biz kamagun amtı isig özümüzkä ät'özümüzkä ärtiñü ilinmiş yapşınmış biz...* || **Ey ağabeylerim!** Biz hepimiz şimdi canımıza vücudumuza son derece bağlanmışız... ; [AY-Ç/611-10] *ay içilerime, biz kamagun ämti isig özümüzke etüzümüzke ertingü ilinmiş yapşınmış biz* || **Ey ağabeylerim,** biz hepimiz hayatımıza vücudumuza fevkalade bağlanmışız.

2.1.2.1.8. Ay + ad + çok + (y)A ünlemi

Derlemde *Ay* ünlemi bir örnekte (210) {*Ay + ad + çok + (y)A*} yapısında kullanılmıştır. Bu yapıda *Ay* ünleminden sonra ve *(y)A* ünleminden önce *yek* 'şeytan' kelimesinin kullanıldığı görülmektedir.

Ay + yek + (y)A

Bu grupta *yek* kelimesinden önce *Ay* ünleminin, sonra ise *(y)A* ünleminin kullanıldığı bir (210) örnek tespit edilmiştir.

(210) [ÇB/92-95] *ay yeklere çnkirtü alp katıg erser sizler méni birlesüngüşgeli anuk turunglar ..* || **Ey şeytanlar!** Gerçekten sert (ve) acımasız iseniz benimle savaşmaya hazır olun.

2.1.2.2. Ay + zamir

'*Ay*' ünlemi Eski Uygur Türkçesi metinlerinde bir örnekte *kim sen* 'kimsin sen' (211) soru zamiriyle kullanılmıştır.

(211) [ÇB/28-30] *ay kim s(e)n negülük k(e)ntü özüng ök bizing üstün altın tag tişim(i)zke yokı bolgalı kelting.* || **Hey kimsin sen?** Nasıl oldu da kendi kendine bizim üstlü altlı dağ gibi dişlerimize artık (bulaşık) olmaya geldin?

2.1.2.3. Ay + kelime grubu

Derlemde Ay ünlemi kelime grubuyla birlikte 17 yerde (212-228) tespit edilmiş olup kelime gruplarının hem önlerine hem de sonlarına ünlem eklendiği örneklerde görülmektedir. Kelime gruplarının sadece önüne ünlem gelen bir örneğin belirtili ad tamlaması (212) 10 örneğin sıfat tamlamasıyla (213-222) oluşturulduğu, altı örneğin ise hem önüne hem sonuna ünlem olarak kullanıldığı oluşumlar mevcuttur.

2.1.2.3.1. Ay + ad tamlaması

'Ay' ünlemi Eski Uygur Türkçesi metinlerinde bir örnekte belirtili ad tamlamasıyla (212) kullanılmıştır.

Ay + belirtili ad tamlaması

Ay ünlemi bir örnekte *meñim kızım* 'benim kızım' (212) belirtili ad tamlamasıyla birlikte kullanılmıştır.

(212) [ADF/30-31] *ay meñim kızım bilge biligin muntada utduñ yègedtin* || **Ey benim kızım!** Bilgeliğinle bunun da üstesinden geldin .; [D/1128-1129] *ay meniñ kızım bilge biligin muntada utduñ yègedtiñ ...* || **Ey benim kızım!** Bilgeliğinle bunun da üstesinden geldin...

2.1.2.3.2. Ay + sıfat tamlaması

'Ay' ünlemi Eski Uygur Türkçesi metinlerinde 10 örnekte sıfat tamlamalarıyla kullanılmış olup 10 örneğin de niteleme sıfatı *ulug* (213, 214, 215, 216, 217), *tözün* (218), *munmuş* (219), *amrak* (220), *y(a)rlıkançuçı köngül* (221), *irinç tişi* (222) kelimelerinin birleşmesiyle oluştuğu görülmektedir.

Ay + niteleme sıfatları

(213) [D/1567-1568] *ay ulug èlig çın kèrtü köni savlıg ermiş s(e)n..* || **Ey yüce hükümdar!** Ne kadar sözünün eri biriymişsin!

(214) [D/1632-1636] *ay ulug èlig burhanlarınñ etözinteki ç[og] ları yalınları bo montag ermi[ş] köñülteki edgüleri neteg osug[lug]¹⁸² bolur.* || **Ey yüce hükümdar!** Budaların vücudundaki parlaklıkları bu şekilde imiş, gönüllerindeki güzellikler nasıl olurmuş?

- (215) [UAY622/7-8] *ay ulug ilig beg m(e)n montag montag sav eşidtim* ; [AY-X/406-408] *ay ulug elig bæg m(ä)n montag montag sav aşidtim...* || **Ey büyük hükümdar**, ben böyle böyle söz işittim ; [AY-Ç/622-5] *ay ulug ilig beg, m(e)n muntag sav eşittim...* || **Ey büyük hükümdar** (han) bey, ben böyle söz işittim ; [AB/399-403] *ay ulug elig bæg m(ä)n montag montag sav aşidtim...* || **Ey büyük hükümdar** ben böyle böyle söz işittim.
- (216) [UAY623/4-5] *ay ulug ilig beg busanu y(a)rlikamasun .. iki tigitler su esen teginür.* ; [AY-X/425-427] *ay ulug elig bæg busanu y(a)rlikamazun, iki tegitlär su äsän täginür* || **Ey büyük hükümdar** üzölmeyin lütfen, iki prens sağ sağlımdır.; [AB/418-420] *ay ulug elig bæg busanu y(a)rlikamazun, iki tegitlär su äsän täginür* || **Ey büyük hükümdar**, üzölmeyin lütfen, iki prens sağ sağlımdır.
- (217) [D/1585-1588] ... *ay ulug küçlüg kutlug t(i)nlıga burhan kutı için töp tèt s(e)n.. burhan kutı negü bolur kimni için isig özünin ıdalayur s(e)n..* || **Ey yüce, güçlü ve kutlu canlı!** Buda kutsallığı ne ola ki? Kimin için canından vazgeçiyorsun?
- (218) [UAY441/11-14] *ay tözün tnl(i)g s(e)n ne için kangım vayşiravanı m(a)harançıg okıyur ötünür s(e)n tip ayıtgay...*; [AY-VI/0935-0938] *ay tözün tnl(i)g s(ä)n nä için kañım vaişiravane m(a)haraaçıg okıyur ötünür s(ä)n ...*; || **Ey soylu canlı**, sen ne için babam Vaisravana Maharajayı çağıryorsun.
- (219) [M11/14-16] *terkişlenip niridani braman inçe tip tidi ay munmuş biligsiz braman.* || Kızıp hiddetlenerek Nirdhane brahman şöyle dedi: “ **Ey sersem! Cahil!**”
- (220) [D/984-986] ... *ay amrak inim bizni igidteçi biziñe edgü sakınçl(i)g kañım(i)z adın yert[inçüke]⁹³ bartı ..* || **Ey sevgili kardeşim!** Bizi yetiştirecek (olan), bizim için güzel düşünceleri (olan) babamız diğer bir varlığa ulaştı.
- (221) [UAY587/20-21] *ay y(a)rlikançuçı köngüllüg atam kangım...*; [AY-IX/504-505] *ay y(a)rlikançuçı köñüllüg<,> atam kañım* || **Ey** merhametli düşünceye sahip hükümdarım ve babam!
- (222) [UAY610/2-3] *ay irinç tişi bars enüklegeli yiti kün bolmuş...*; [AY-Ç/610/20-5] *ay irinç tişi bars, enüklegeli yitik ün bolmuş...* || **Ey zavallı dişi pars** , yavruyalı yedi gün olmuş...; [AB/120-126] *ay irinç tişi bars änüklägäli yeti kün bolmuş...* || **Ey zavallı dişi kaplan**, yavruyalı yedi gün olmuş.

2.1.2.3.3. Ay + ad tamlaması + (y)A

Derlemde Ay ünlemi altı örnekte ad tamlamasıyla kullanılmış olup bu örneklerin beşi belirtisiz ad tamlamasıyla (223, 224, 225, 226, 227) biri ise belirtili ad tamlamasıyla (228) oluşturulmuştur. Ayrıca bu grupta bulunan örnekler sonuna (y)A ünlemini önüne ise Ay ünlemini almaktadır.

Ay + belirtisiz ad tamlaması + (y)A

Bu grupta *tözünler oğlu* 'asiller oğlu' kelimesinden önce Ay ünleminin sonra ise (y)A ünleminin kullanıldığı beş (223, 224, 225, 226, 227) örnek tespit edilmiştir.

(223) [SD/35. 2-36. 3-37. 4] *ay yana yme tözünler oğlu y-a arış arış BİLGE BİLİĞ p(a)ramit-ıg NOMLAGU-çı bahşinga-ka ağır ayağ tapıg uduğ kılmış üdte alku-nı bildeçi bolğu için tapıngıl* || **Ey asiller oğlu!** Bundan başka arı-temiz (hend.) prajnaparamita'yı va'z edici hocana, hürmet (hend.) ve hizmet (hend.) ettiğin vakitte her şeyi bilen olmak için hizmet et!

(224) [SD/416. 15] *ay tözün-ler oğul-ı y-a sen amtı öngdün yingak yorigıl otğurak eşitgey sen bilge bilig p(a)ramit-ıg* || **Ey asiller oğlu!** Sen şimdi doğu istikametinde yürü! Prajnaparamita (Sutra'yı) muhakkak işiteceksin.

(225) [SD/422. 5] *ay tözün-ler oğul<-ı y-a> sen amtı mun//tag katıglanu nom küşüşin...* || **Ey asiller oğlu!** Sen şimdi böyle Sutra arzusu ile gayret ederek...

(226) [SD/517. 6] *ay tözün-<ler> oğlyı* || **Ey asiller oğlu.**

(227) [SD/20. 4] *ay tözünler oğlu y-a* || **Ey asiller oğlu.**

Ay + belirtili ad tamlaması + (y)A

Bu grupta *meniñ köñülüme* 'benim gönlüm' kelimesinden önce Ay ünleminin sonra ise (y)A ünleminin kullanıldığı bir (228) örnek tespit edilmiştir.

(228) [D/4520-4521] *ay meniñ köñülüme bo tınl(i)glarıñ ig emgeklerin körgil* || **Ey benim gönlüm!** Bu canlıların hastalıklarını ıstıraplarını gör!

Tablo 2.1.2.4 Ay ünleminin kelimelerle kullanımına dair sıklık, yapı ve veri tablosu

Sıklık	Yapı	Veri
5	Ay + ad + 1.tk.iy.	<i>oglum(M)</i> <i>oglanım(XUA-X)</i> <i>inim(UAY/AY-X/AB)</i> <i>kızım(D)</i> <i>tözünüm(D)</i>
4	Ay + ad + çok.	<i>yekler(2=D, EUDÇ)</i> <i>yumuşçılar(UAY/AY-Ç)</i>
1	Ay + ad + çok + 1.tk.iy.	<i>ini (UAY/AY-X/AY-Ç/AB)</i>
1	Ay + ad + küçültme	<i>künkeyem(UAY/AY-X)</i>
3	Ay + özel ad	<i>R(a)tikre (D)</i> <i>Rakşas(ÇB)</i> <i>Xuu vapşı(XUA-X)</i>
2	Ay + ad + (y)A	<i>buyruk(UAY/AY-X/AB)</i> <i>er(SD)</i>
1	Ay + ad + çok + 1.tk.iy + (y)A	<i>içi(UAY/AY-X/AB/AY-Ç)</i>
1	Ay + zamir	<i>kim sen(ÇB)</i>

Tablo 2.1.2.5. Ay ünleminin kelime gruplarıyla kullanımına dair sıklık, yapı ve veri tablosu

Sıklık	Yapı	Veri
1	Ay + belirtili ad tamlaması	<i>meñim kızım(ADF)</i>
10	Ay + sıfat tamlaması	<i>ulug èlig (2=D)</i> <i>ulug ilig beg(2=D)</i> <i>ulug küçlüg kutlug t(ı)nlıga (D)</i> <i>tözün tınl(ı)g(UAY/AY-VI)</i> <i>ay munmuş biligsiz(M)</i> <i>amrak inim(D)</i> <i>y(a)rlıkançuçı köngüllüg atam kangım(UAY/AY-IX)</i> <i>ay irinç tişi bars (UAY/AB/AY-Ç)</i>
1	Ay + b.li ad tam. + (y)A	<i>meniñ köñülüm</i>
5	Ay + b.siz ad tam. + (y)A	<i>tözünler oğlı</i>

2.1.3. ay-a Ünlemi¹³

ay-a ‘(Interjektion) o || (ünlem) ey (s./bk. Mo. ay-a)’ (HA 85), **aya:** ünlem, nida (EUTS 26), **aya:** 2. ünlem, nida (ETS 34), **aya:** an Exclamation, ‘oh’, which also exists in Ar. and Pe.; proh. a 1.-w., but ‘possibly’ an expanded form of 2 ay. Su~vil-es in NC Krr. and SW Osm. Xak. XI KU *aya* as a

¹³ Erdal’ın *ay a* ünlemiyle ilgili yorumu; “The UW’s referring to *ay a* as if it were a variant spelling of *ay* is unacceptable, as the presence of the additional alef is not explained. *ay a* could be a combination of interjections or it could be an independent interjection *aya*; in the latter case the space before the final alef could be explained by the need to avoid a reading such as ‘*änin*’ ” şeklindedir (Erdal, 2004, s. 353).

Vocative Prefix is common 8, 164, 168; etc.: xrrr(?) At. ditto; Trf. *aya* 'oh!'

44. (EDPT 267), **aya!** : ey (EUTSV 94)

ay-a ünlemi Eski Uygur Türkçesi metin derleminde sekiz yerde tespit edilmiş olup elde edilen veriler kendi içinde iki kategoride gruplandırılmıştır.

- *ay-a* + kelime (7)
- *ay-a* + kelime grubu (1)

2.1.3.1. *ay-a* + kelime

Eski Uygur Türkçesi metin derlemimizde *ay-a* ünlemi kelimeyle birlikte yedi örnekte (229-235) tespit edilmiştir. Bu kullanımlarda *ay-a* ünleminin ad türünden kelimelerin önüne eklenerek cümleye seslenme ifadesi kattığı görülmektedir. Ayrıca bu grupta *ay-a* ünleminin eklendiği kelimelerin sonuna da ünlem gelen iki örnek (234-235) bulunmaktadır.

2.1.3.1.1. *ay-a* + ad

ay-a ünlemi iki örnekte (229, 230) {*ay-a* + ad} yapısında kullanılmıştır. Bu grupta *ay-a* ünlemi *emgek* 'ızdırıp' ve *muḡ* 'sıkıntı' kelimeleriyle kullanılmıştır.

ay-a + *emgek*

emgek kelimesiyle *ay-a* ünleminin kullanımına bir yerde (229) rastlanmaktadır.

(229) [D/2552-2554] ... *aya emgek* [...]amtu t(e)ḡriler èligi hormuzta [t(e)ḡr(i)ye... ||

Ey ıstırap!... Şimdi ey, Tanrılar hükümdarı Tanrı Indra!

ay-a + *muḡ*

muḡ kelimesiyle *ay-a* ünleminin kullanımına bir yerde (230) rastlanmaktadır.

(230) [BUDM 1618] [*ay/a muḡ* ay bo || **ey yazık**, bu...

2.1.3.1.2. *ay-a* + ad + çok + 1.tk. iy.

'*ay-a*' ünlemi bir örnekte (231) {*ay-a* + ad + çok + 1.tk. iy.} yapısında kullanılmıştır. Bu yapıda *ay-a* ünlemi *edgü* 'iyi' kelimesinin önüne eklenmiştir.

ay-a + *edgü*

edgü kelimesiyle *ay-a* ünleminin kullanımına bir yerde (231) rastlanmaktadır.

(231) [AY-Ç8/15-25] *ay-a edgülerim, t(e)ngirimlerim, kim m(e)n ol ödte yalanguk-lar-ning yirtünçü- lüg et köz öze ayıg kılınç kılmuşıg* | **Ey eylerim (iyilerim)**, Tanrılarım, eğer ben o zaman insanların dünyevi his ve görüşlerle fena amelleri kılmalarını görmüş bilmiş olsaydım.

2.1.3.1.3. ay-a + ad + 1.tk. iy.

ay-a ünlemi iki örnekte {ay-a + ad + 1.tk. iy.} yapısında kullanılmıştır. *ay-a* ünlemi bu kullanımlarda *küsüş* ‘arzu’ (232) ve *yavaş* ‘aziz’ (233) kelimelerinin başına eklenerek kullanılmaktadır.

ay-a + küsüş

küsüş kelimesiyle *ay-a* ünleminin kullanımına bir yerde (232) rastlanmaktadır.

(232) [SD/296. 5] *ay-a küsüş-üm ol manga birü yarlıkazunlar ev-teki bar//-ın-ça adıl esri öngi öngihu-a çeçek-lerig* | **Hey! Arzumdur:** Evde mevcut olan kadar fevkalade, rengârenk, değişik değişik çiçekleri...

ay-a + yavaş

yavaş kelimesiyle *ay-a* ünleminin kullanımına bir yerde (233) rastlanmaktadır.

(233) [M/27-36] ... *aya yavaşım kim meniñ kiçigde berü yıgmuş kazganmı(ş) edim tavarım erdierser.. anı alku tözün maytrı birle sokušup ezrua teñri yirinte toğmaq küsüşin buşı birgeli saqınçın iki yigirmi yıl tüni küni üz(lünçüsüz) paşantak atlıg yağış yağadım(ız) ed tavar esirgençsizin alk(u) buşıçılarka buşı birdim.* | **Ey azizim!** Benim küçüklüğümden beri biriktirdiğim, kazandığım ne malım mülküm var ise bunun hepsini asil Maytriya rastlayıp tanrı Ezrua dünyasında yeniden doğmak arzusu ve sadaka verme düşüncesi ile on iki yılı gece gündüz fasılasız Paşandika kurbanı olarak sunduk, malımı mülkümü esirgemedem hep sadaka toplayıcılara sadaka olarak verdim.

2.1.3.1.4. ay-a + ad + (y)A

Bu grupta ad önüne *ay-a* ünlemini sonuna ise (y)A ünlemini alarak iki örnekte (234, 235) *emgek* ‘ıstırap’ kelimesiyle birlikte kullanılmıştır.

ay-a + emgek + (y)A

emgek kelimesiyle *ay-a* ünleminin kullanımına iki yerde (234, 235) rastlanmaktadır.

(234) [D/3197-3198] ... *aya emgeke ança y(i)me yavlak ermez mü* || **Ey ıstırap!** Ne kadar da kötü değil mi?

(235) [D/1403-1405] *aya em]geke .. amtı neteg [kılayın ...] L'R 'Y[...]' S'S kılayın* || **(Ey ıstırap!)** Şimdi (ben) ne (yapayım?)

2.1.3.1.5. ay-a + kelime grubu

Derlemde *ay-a* ünlemi *t(e)ngri-ler iligi* ‘tanrılar hükümdarı’ belirtisiz ad tamlaması kelime grubuyla bir yerde tespit edilmiş olup kelime grubunun hem önüne hem de sonuna ünlem olarak kullanılmaktadır.

(236) [SD/378. 8] *ay-a küsüş-üm t(e)ngri-ler iligi y-a* || **Ey tanrılar hükümdarı!**

2.1.4. ya Ünlemi

y-a ~ ya Interjektion || ünlem (HA 851), **ya:** nida, ünlem (EUTS 278), **ya:** **nida** (ETS251), **ya:** an Exclamation or Interjection; *yri* means '0 1' in Ar. and 'or' in Pe.; both meanings occur in modern Turkish languages (EDPT 869)

ya ünlemi Eski Uygur Türkçesi metin derleminde 10 yerde tespit edilmiş olup elde edilen veriler kendi içinde iki kategoride gruplandırılmıştır.

- ┌ *ya* + kelime (8)
- ┌ *ya* + kelime grubu (2)

2.1.4.1. ya + kelime

Eski Uygur Türkçesi derlemimizde *ya* ünleminin kelimeyle birlikte kullanımına sekiz örnekte rastlanmaktadır. Bu kullanımlarda *ya* ünlemi ad, ikileme ve birleşik fiil türünden kelimelerden hemen önce gelmekte olup örneklerin dördünde *addan* önce (237, 238, 239, 240) üçünde ikilemeden önce (241, 242, 243) birinde ise birleşik fiilden önce (244) kullanılmaktadır.

2.1.4.1.1. ya + ad + 1.tk. iy.

ya ünlemi iki örnekte {ya+ ad+ 1.tk. iy.} yapısında kullanılmıştır. Bu yapıda ya ünleminin *beg* (237) ve *tözün* (238) kelimelerinden önce kullanıldığı görülmektedir.

ya + beg

beg kelimesiyle *ya* ünleminin kullanımına bir yerde (237) rastlanmaktadır.

(237) [ETŞ31/1] *bilig biliñ ya begim bilig saña eş bolur bilig bilgen ol erke bir kün devlet tuş bolur* | Bilgi bilin **ey beyim!** Bilgi sana eş olur; bilgi bilen insana bir gün devlet yar olur.

ya + tözünüm

tözün kelimesiyle *ya* ünleminin kullanımına bir yerde (238) rastlanmaktadır.

(238) [AY-VII/1075-1076] *ya tözünüm saña negü k(e)rgek tép* | **Ey asilim**, sana ne gerek?

2.1.4.1.2. ya + özel ad

ya ünlemi iki örnekte {ya + özel ad} yapısında kullanılmıştır. Bu yapıda *ya* ünleminin *Kütü Tav* (239) ve *oglum somadivaçi* (240) kelimelerinin öncesinde kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca *somadivaçi* kelimesi hem önüne *ya* ünlemini hem de sonuna (y)A ünlemini almaktadır.

(239) [AY-Ç15/10] *ya Kütü Tav! Tınl(ı)ğlarığ ölürtüding erser yme, emin yürünteg-in tükel kılgalı udung* | **ya Küü Tav!** Mahlûkları öldürttün ise dahi çaresini tam bulabildin.

(240) [AY-VIII/1159-1163] *ya oglum somadivaçiya monta biziñ ilkiğe berü ulalu kelmiş ulug küçlüg m(a)habrahmi ulug ezrua t(e)ñri a[y]miş eliglerke [han]larka tutguluk raçaşast(ı)r tégme [tör]ü bitig bar* | **Ey oğlum Samadivaçi**, en eskiden beri sürgelmiş yüce, güçlü Mahabrahmi (Skr. mahabrahma) Brahma Tanrının buyurduğu hükümdarın uyması gereken Rajaşastra adlı öğreti kitabı var.

2.1.4.2. ya + ikileme

ya ünlemi üç örnekte (241, 242, 243) ikilemelerden önce kullanılmaktadır.

(241) [UDDM/6 3] *ya arslanlarım bukalarım* ‖ **Ey aslanlarım, boğalarım!** (hasat bereketi1)

(242) [UDDM/66-67] *ya inilirim oğlanlarım* ‖ **Ey kardeşlerim, oğullarım!**(hasat bereketi1)

(243) [UDDM/27] *ya yağalarım toğalarım* ‖ **Ey kaplanlarım, fillerim !**(hasat bereketi 2)

2.1.4.3. ya + birleşik fiil

ya ünlemi bir örnekte (244) birleşik fiillerden önce kullanılmaktadır.

(244) [UDDM/1] *ya kutlug bolzun ymä kim* ‖ **Ey kutlu olsun** şöyle ki! (hasat bereketi 2)

2.1.4.4. ya + kelime grubu

Derlemde *ya* ünlemi iki örnekte ad tamlamasıyla kullanılmış olup bu örneklerin biri eksilteli ad tamlamasıyla (245) biri ise belirtisiz ad tamlamasıyla (246) oluşturulmuştur. Ayrıca *tüzünler oğlu* ‘asiller oğlu’ belirtisiz ad tamlaması hem önüne hem de sonuna ünlem eklenerek kullanılmıştır.

ya + eksilteli ad tamlaması

ya ünlemi bir örnekte (245) eksilteli ad tamlamasından önce gelmektedir.

(245) [BUDM/122] *ya yertinçünüñ idok...* ‖ **ey dünyanın kutsal...**

ya + belirtisiz ad tamlaması + (y)A

Bu grupta *tüzünler oğlu* ‘asiller oğlu’ belirtisiz ad tamlamasından önce *ya* ünleminin sonra ise (y)A ünleminin kullanıldığı bir (246) örnek tespit edilmiştir.

(246) [AY-II/2.2b] *ya tüzünler oğlyya* :: *antaç erser amtı s(e)n titrü tınglayıl edgüti ögil sakınyıl.* ‖ **Ey soylular oğlu!** Şimdi dikkatle dinle, iyice düşün!

Tablo 2.1.4.6 *ya* ünleminin kelimeler ve kelime gruplarıyla kullanımına dair sıklık, yapı ve veri tablosu

Ünlem	Sıklık	Yapı	Veri
	2	ya + ad + 1.tk.iy.	<i>beg(I=ETŞ)</i> <i>tözün(I=AY-VII)</i>
	2	ya + özel ad	<i>Kütü Tav(I=AY-Ç),</i> <i>somadivaçi(I=AY-VIII)</i>
Kelime	3	ya + ikileme	<i>arslanlarım bukalarım</i> <i>inilerim oğlanlarım</i> <i>yağalarım toğalarım</i> (3=UDDM)
	1	ya + birleşik fiil	<i>kutlug bolzun(I=UDDM)</i>
Kelime	1	ya + belirtisiz ad tamlaması + (y)A	<i>tüzünler oğlu(I=AY-II)</i>
Grubu	1	ya + eksiltili ad tamlaması	<i>yertinçünün idok(I=BUDM)</i>

2.2. GÖSTERME ÜNLEMLERİ

Eski Uygur Türkçesi derlemimizde *gösterme ünlemleri* şeklinde kullanılan 13 ünlem bulunmakta olup bu ünlemlerin sınıflandırılması şu şekildedir:

Tablo 2.2.7. Gösterme Ünlemleri

Ünlem	Türevleri	Birleşik Kullanımlar
<i>Muna</i>	<i>munaçi</i>	<i>amti muna, muna amti</i>
<i>Amti</i>	<i>amtkıya</i>	<i>amti muna, muna amti, una amti, una amti bo, amti kim</i>
<i>Una</i>	<i>unaçakıya</i>	<i>una amti, una bo, una amti bo</i>
<i>Bo</i>	-	<i>una bo, una amti bo</i>

2.2.1. muna ünlemi ve türevleri

Eski Uygur Türkçesindeki *muna* ünleminin yanı sıra bu ünlemden türemiş olan *amti* *muna*, *muna amti* ve *munaçi* ünlemleri de bulunmaktadır.

2.2.1.1. muna ünlemi

muna (Diskursmarker) wohlan || (söylem ögesi) peki, pekâlâ (HA 479), **muna** işte, bak, böylece (EUTS 132), **muna** işte, böylece (ETS 160), **muna** вот: типа *muni bilmis kergäk* вот это следует знать (TT II B₂₄); *mina men sen[i] ölürür men* и вотя должен убить тебя (Uig III 64₆); *mina amti baliq*

icinä kirgäli turur и вотон теперь стоит готовый войти внутрь города
(TT V A прим 41) (DTS 369), **muna!** : işte, bak (EUTSV 415)

muna ünlemi Eski Uygur Türkçesi metin derleminde altı yerde tespit edilmiş olup elde edilen veriler kendi içinde iki kategoride gruplandırılmıştır.

- *muna* + kelime (3)
- *muna* + kelime grubu (3)

2.2.1.1.1. *muna* + kelime

Derlemde *muna* ünlemi kelimeyle birlikte üç yerde tespit edilmiştir. Her üçünde de zamirler söz konusudur. Bu üç kullanımın ilk ikisinde (247, 248) *men* kişi zamiriyle, üçüncüsünde (249) ise *muni* işaret zamiriyle kullanılmıştır.

(247) [D/1421-1422] *isig özümkе korkınçın muna m(e)n sin[i] ölüür m(e)n* || Kendi canımın korkusuyla **işte ben** seni öldürmek için buradayım.

(248) [D/2106-2109] **muna m(e)n** *öz ev[imdin] ünüp il oruniña tezıp barıp a[rıgda] simekde ornag tutup kolup koltgulam[akın] etöz iltineyin* || **İşte ben** kendi evimden çıkıp, tahtımdan kaçıp, gidip ormana yerleşerek, dilenerek yaşamımı sürdüreyim.

(249) [TT-II/44/24-25] **muna muni** *bilmiş k(e)rgek* || sieh, dies mun man wissen || **İşte, bu** bilmeniz gereken.

2.2.1.1.2. *muna* + kelime grubu

Derlemde *muna* ünlemi kelime grubuyla birlikte üç yerde tespit edilmiştir. Bu üç kullanımın ilk ikisinde sıfat tamlaması (250, 251) üçüncüsünde (252) ise ad tamlaması kelime grubunu oluşturmuştur.

2.2.1.1.2.1. *muna* + sıfat tamlaması

muna ünleminin sıfat tamlaması formunda kelime grubuyla birlikte kullanıldığı ilk örnek *ertimlig etüz* ‘fani vücut’ (250), ikinci örnek ise *isig öz* ‘sıcak beden’ (251) tamlamalarını içermektedir. Her iki tamlamada da niteleme sıfatı kullanılmıştır.

(250) [M/1/12-14] *muna ertimlig etüzümüüz ertip barsar al(ku) ed tavar barça tolp qarılısar...* || **İşte bu fâni vücudumuz** göçüp gidince ve bütün mal mülk, hepsi birbirine karışınca...

(251) [D/3630-3632] *birök sözlemeser siz muna isig özüm üzülgei turur* || Eğer söylemezseniz **işte** (bu) sıcak vücudum kesilir (ve ölürüm); [ÇB/177-178] *birök sözlemeser siz muna isig özüm üzülgei turur* || Eğer söylemezseniz **işte** (bu) sıcak vücudum kesilir (ve ölürüm).

2.2.1.1.2.2. muna + ad tamlaması

muna ünleminin ad tamlaması formunda kelime grubuyla birlikte kullanıldığı tek örnek (252) *kün burnı* ‘güneşin önü, öncesi’ şeklindeki belirtisiz ad tamlamasıdır.

(252) [M/37-9] *muna kün burnı toğa kelti* || **İşte gün burnu** doğup geldi.

2.2.1.2. amtı muna

amtı muna (Diskursmarker) schau nur || (söylem ögesi) bak, işte; nun, jetzt || şimdi; wohlan || peki, pekâlâ (HA46)

amtı muna ünlemi Eski Uygur Türkçesi metin derleminde üç yerde tespit edilmiş olup elde edilen veriler kendi içinde üç kategoride gruplandırılmıştır.

- amtı muna + kelime (1)
- amtı muna + kelime grubu (1)
- amtı muna + cümle (1)

2.2.1.2.1. amtı muna + kelime

Derlemde *amtı muna* ünlemi kelimeyle birlikte bir yerde tespit edilmiştir. Bu örnekte *amtı muna* ünlemi *men* (253) kişi zamiriyle kullanılmıştır.

(253) [D/2812-2817] *amtı muna m(e)n burkan kutı küsüşin bo etöz[ü]min esirkençsiz köñülin titip idalap ol iglig erke buşı birip igin togasın birtem kitereyin.* || **İşte şimdi**, ben Buda kutsallığı temennisıyla bu bedenimi hiç pişmanlık duymadan terk edip o hasta adama (bedenimi) sadaka (olarak) verip hastalığımı tamamen gidereyim.

2.2.1.2.2. *amti muna* + kelime grubu

Derlemde *amti muna* ünlemi kelime grubuyla birlikte bir yerde tespit edilmiştir. Bu örnekte *amti muna* ünlemi sıfat tamlaması şeklinde (254) bir kelime grubuyla kullanılmıştır.

amti muna + sıfat tamlaması

amti muna ünleminin sıfat tamlaması formunda kelime grubuyla birlikte kullanıldığı tek örnek *ayağka tegimlig maytrı* ‘hürmete layık Maytrı’ (254) tamlamasını içermektedir.

(254) [M/8/16-20] *amti muna ayağka tegimlig maytrı urbilvani balıktaki sinayani braman oğlu bolup sekiz yaşına kıaltı* || **Şimdi işte**, hürmete layık Maytrı, Uruvilva şehrindeki Senayani adlı bir brahmanın oğlu olarak dünyaya geldi.

2.2.1.2.3. *amti muna* + cümle

Derlemde *amti muna* ünlemi cümleyle (255) birlikte bir yerde tespit edilmiştir.

(255) [D/2481-2483] *amti muna burkanlıg küçimin taşkaru üntürüp atavakı yekniñ küvençlig tagın yimireyin* || **İşte, şimdi** mukaddes gücümü dışarı çıkartıp Ātavaka (adlı) şeytanın mağrur dağını yerle bir edeceğim.

2.2.1.3. *muna amti*

muna amti (Diskursmarker) nun, schau || (söylem ögesi) peki, pekâlâ; schau nur || bak (HA 479)

muna amti ünlemi Eski Uygur Türkçesi metin derleminde sekiz yerde tespit edilmiş olup elde edilen veriler kendi içinde iki kategoride gruplandırılmıştır.

- *muna amti* + kelime (2)
- *muna* + cümle (6)

2.2.1.3.1. *muna amti* + kelime

Derlemde *muna amti* ünlemi kelimeyle birlikte iki yerde tespit edilmiştir. Her ikisinde de zamirler söz konusudur. Bu iki kullanımda *men* (256, 257) kişi zamiriyle kullanılmıştır.

(256) [D/462] *muna amti m(e)n kimig tepretgeli [...] W [...] ayıg kılın[ç] y(i)[me] [edg]ü kıl(in)ç y(i)[me] k[ulmı]ş ol* || Kin tutmayın... **işte şimdi ben** gemiyi hareket ettirmek için.

(257) [D/2467] *muna amti m(e)n magad uluşka barıp* || **Şimdi ben** Magadha'ya gidip.

2.2.1.3.2. muna amti +cümle

Derlemede *muna amti* ünlemi cümleyle birlikte altı yerde (258, 259, 260, 261, 262, 263) tespit edilmiştir.

(258) [M/7/45-46] *muna amti yakurukiya öd erür yig yig küvez kagal* || **Şimdi** yakın zamandır. Çok iyi, çok iyi! Küvez Kagal.

(259) [D/3772-3776] *muna amti barçanı utar yigedür* // **İşte şimdi** (onların) hepsini mağlup eder; [ÇB/316-319] *muna amti barçanı utar yégedür* || **İşte şimdi** (onların) hepsini mağlup eder.

(260) [D/2661-2663] *muna amti birk(i)ye y(i)[me] nızvanılarıg tarkaru umadın ölüp ka[yu] yolça bargulukumın arıtı bilmez m(e)n* || **İşte şimdi** bir tanecik de (olsa) ihtirasları uzaklaştıramadan ölüyorum, hangi yol üzerinde gideceğimi ben asla bilmem.

(261) [D/2681-2684] *muna amti bir taçu yirniñ ülüşü bolup* || **İşte şimdi**, yerin küçük bir parçası olacağım.

(262) [D/3168-3170] *muna amti svayşagavı aşçı erig odgurak korkıtıp sın suburgan ara ölürgeli iltürler* || **İşte şimdi** Svayaşagava (adlı) aşçıyı büsbütün korkutup, öldürmek için türbeye götürüyorlar.

(263) [D/3926-3928] *muna [amti (?)] ilig beg saña yilinm[iş yapşınmış]ın orunınta y(a)rp oluru umadın [...]* || **işte** (bak) hükümdar sana bağlandığı yerde hareketsiz bir şekilde oturamadan...

2.2.1.4. munaçı ünlemi

munaçı (Diskursmarker) schaut, wohlan || (söylem ögesi) bak, peki, pekâlâ
(HA 479)

Eski Uygur Türkçesi metin derleminde *munaçı* ünlemi kelimeyle birlikte bir yerde tespit edilmiştir.

munaçı + kelime

Derlemde *munaçı* ünlemi kelimeyle birlikte bir yerde tespit edilmiş olup *men* (264) kişi zamiriyle kullanılmıştır.

(264) [M/1708-1709] *amtı korkmañlar aymanmañlar munaçı m(e)n sizlerke isig öz birgelir üçün yakın keltim* || Şimdi korkmayın, çekinmeyin. **İşte** ben sizlere hayat vermek için yanınıza geldim.

2.2.2. amtı ünlemi ve türevleri

Eski Uygur Türkçesindeki *amtı* ünleminin yanı sıra bu ünlemden türemiş olan *amtıkıya*, *amtı muna*, *muna amtı*, *amtı kim*, *una amtı bo* ve *una amtı* ünlemleri bulunmaktadır.

2.2.2.1. amtı ünlemi

amtı jetzt, nun || şimdi, şu anda; gegenwärtig, aktuell || şimdiki, şu andaki; Gegenwart || şimdiki zaman (HA 46), **amtı** 1. настоящий, теперешний: *ol amtı ajıy joq türk qayan* тюркский каган, [у которого] нет той теперешней порчи (КТ М₃); *türk amtı bodun beglär* тюркские теперешние начальники и народ (КТМ_{II}); 2. теперь, сейчас; *elim amtı qanı* где теперь мой племенной союз? (КТб₉); *amtı öltim* теперь я умер (C₈); *amtıqa tegi tiläjü* желая до сих пор (Suv 638₄) (DTS 46), **amtı**: Şimdi, şimdiki, bu saat, hazırda(ETS 26), **amtı**: Şimdi (EUTS 14), **amtı**: **şimdi**, halen, şu anda, hâlihazırda, bugünkü (EUTSV 61), **amtı**: 'now' (EDPT 156)

amtı ünlemi Eski Uygurca metin derleminde dokuz yerde tespit edilmiş olup elde edilen veriler kendi içinde üç kategoride gruplandırılmıştır.

- *amtı* + kelime (4)
- *amtı* + kelime grubu (3)
- *amtı* + cümle (2)

2.2.2.1.1. amtı + kelime

Derlemde *amtı* ünlemi kelimeyle birlikte dört yerde tespit edilmiştir. Bu kullanımların üçü (265, 266, 267, 268) *men*, *biz* ve *siz* kişi zamirleriyle, biri (268) ise *bo* işaret sıfatıyla kullanılmıştır.

(265) [ÇB/186-187] *ulug élig amti m(e)n sanga sanlıg erür m(e)n* || Yüce hükümdar!
Şimdi ben sana tabiyim.

(266) [D/3773-3776] *amti biz y(i)me ol edgülüg ç(a)ştané éligkerü yakın barıp ol kutlug
tınl(ı)gıg körmekin közümüzni kutlug kıvılg kılalım* || **Şimdi** bizde o iyilik sahibi
hükümdar Çaştana'ya doğru yaklaşp, onu görmekle gözlerimizi mutlu kılalım.

(267) [D/2787-2788] *[tö]zünlerime amti sizler [bo] igniñ tözi[n] [yilt]ızın üzgeli
katı[glan]ıñlar...* || Ey asillerim! **Şimdi sizler** (bu) hastalığın kökünü kurutmak
için çabalaym.

(268) [AY-X/534-536] *anant a sizlär inçä bilinlär ök amti bo şarir ol bodis(a)t(a)vnuñ
şarırı ärür* || Ey Ananda! Sizler öyle biliniz, **işte bu** kemik kalıntıları (Skr. sarıra)
Bodhisattva'nın yadigârıdır.

2.2.2.1.2. amti + kelime grubu

Derlemde *amti* ünlemi kelime grubuyla birlikte üç yerde tespit edilmiştir. Bu üç kullanımın ilk ikisinde (269, 270) sıfat tamlaması, üçüncüsünde ise (271) ad tamlaması şeklinde kelime grubu bulunmaktadır.

2.2.2.1.2.1. amti + sıfat tamlaması

amti ünleminin sıfat tamlaması formunda kelime grubuyla birlikte kullanıldığı tek örnek *amrak oğlan* 'sevgili çocuğum' (269) kullanımındır.

(269) [IB/66] *amti amrak oğlanım, anca bilinler: Bu ırk bitig edgü ol. Ançıp alku kentü
ülügi erklig ol* || **Şimdi**, sevgili çocuğum, şöylece biliniz: Bu fal kitabı iyidir. Fakat
(yine de) herkes kendi kaderi üzerinde güç sahibidir.

2.2.2.1.2.2. amti + ad tamlaması

amti ünleminin ad tamlaması formunda kelime grubuyla birlikte kullanıldığı iki örnek *yal(a)nguklar élig(i)* 'insanların hükümdarı' (270) ve *t(e)ñriler éligi* 'tanrılar hükümdarı' (271) şeklindeki belirtisiz ad tamlaması kuruluşudur. Bu yapı aynı zamanda sonuna *ya* ünlemini alarak da bir grup oluşturmuştur.

(270) [ÇB/158-160] *anın amtu yal(a)nguklar élig(i)ye mening isig özümün sanga urunçak urur m(e)n* || Ey insanların hükümdarı! Bunun için **şimdi** kendi canımı sana emanet ediyorum.

(271) [D/2552-2554] ... *aya emgek [...]amtu t(e)nriler éligi hormuzta [t(e)nr(i)ye...* || Ey ıstırap!... **Şimdi ey Tanrılar hükümdarı** Tanrı Indra!

2.2.2.1.3. amtu + cümle

Derlemde *amtu* ünlemi cümleyle (272, 273) birlikte iki yerde tespit edilmiştir.

(272) [Üİ/117b/15] *bilmetin öçmek munda öngi üçün anın amtu adırmış erür* || Bilmeden sönme (apratısamk h yanirodha) bundan ayrı olduğu için, **işte** bu yüzden ayırmıştır.

(273) [M/1708-1709] *amtu korkmañlar aymanmañlar munaçı m(e)n sizlerke isig öz birgelir üçün yakın keltim* || **Şimdi** korkmayın, çekinmeyin. İşte ben sizlere hayat vermek için yanınıza geldim.

2.2.2.2. amtıkiya

amtıkiya: Şimdi (EUTS 14), **amtıkiya/amtıkiına:** şimdi (ETS 26),

amтік(i)ya: sofort || hemen (HA 46)

amtıkiya ünlemi Eski Uygur Türkçesi metin derleminde bir yerde (274) cümleyle birlikte kullanılmıştır.

amtıkiya + cümle

(274) [M/7/16-17] *amtıkiya yakuru yirde ödde belgülüg bolmış erür* || **İşte şimdi** yakın yer ve zamanda belirmiş.

2.2.2.3. amtı muna

amtı muna (Diskursmarker) schau nur || (söylem ögesi) bak, işte; nun, jetzt ||

şimdi; wohlan || peki, pekâlâ (HA46)

amtı muna ünlemi Eski Uygur Türkçesi metin derleminde üç yerde tespit edilmiş olup elde edilen veriler kendi içinde üç kategoride gruplandırılmıştır.

- amtı muna + kelime (1)
- amtı muna + kelime grubu (1)

– amtı muna + cümle (1)

2.2.2.3.1. amtı muna + kelime

Derlemde *amtı muna* ünlemi kelimeyle birlikte bir yerde (275) tespit edilmiştir. Bu kullanımda *amtı muna* ünlemi *men* kişi zamiriyle kullanılmıştır.

(275) [D/2812-2817] **amtı muna m(e)n** burkan kutı kūsüşin bo etöz[ü]min esirkençsiz köñülin titip idalap ol iglig erke buşı birip igin togasın birtem kitereyin || **İşte şimdi**, ben Buda kutsallığı temennisiyle bu bedenimi hiç pişmanlık duymadan terk edip o hasta adama (bedenimi) sadaka (olarak) verip hastalığını tamamen gidereyim.

2.2.2.3.2. amtı muna + kelime grubu

Derlemde *amtı muna* ünlemi kelime grubuyla birlikte bir yerde tespit edilmiştir. Bu örnek sıfat tamlaması biçiminde (276) kelime grubu oluşturmuştur.

amtı muna + sıfat tamlaması

amtı muna ünleminin sıfat tamlaması formunda kelime grubuyla birlikte kullanıldığı tek örnek *ayağka tegimlig maytrı* ‘hürmete layık Maytrı’ (276) tamlamasını içermektedir.

(276) [M/8/16-20] **amtı muna** ayağka tegimlig maytrı urbilvani balıktaki sinayani braman oğlu bolup sekiz yaşına kältı || **Şimdi işte**, hürmete layık Maytrı, Uruvilva şehrindeki Senayani adlı bir brahmanın oğlu olarak dünyaya geldi.

2.2.2.3.3. amtı muna + cümle

Derlemde *amtı muna* ünlemi cümleyle (277) birlikte bir yerde tespit edilmiştir.

(277) [D/2481-2483] **amtı muna** burkanlıg küçimin taşkaru üntürüp atavakı yekniñ küvençlig tagın yimireyin || **İşte, şimdi** mukaddes gücümü dışarı çıkartıp Ātavaka (adlı) şeytanın mağrur dağını yerle bir edeceğim.

2.2.2.4. muna amtı

muna amtı (Diskursmarker) nun, schau || (söylem ögesi) peki, pekâlâ; schau nur || bak (HA 479)

muna amtı ünlemi Eski Uygur Türkçesi metin derleminde dokuz yerde tespit edilmiş olup elde edilen veriler kendi içinde iki kategoride gruplandırılmıştır.

- *muna amtı* + kelime (2)
- *muna amtı* + cümle (6)

2.2.2.4.1. *muna amtı* + kelime

Derlemde *muna amtı* ünlemi kelimeyle birlikte iki yerde tespit edilmiştir. Her ikisinde de zamirler söz konusudur. Bu iki kullanımda *men* (278, 279) kişi zamiriyle kullanılmıştır.

(278) [D/462] *muna amtı m(e)n kimig tepretgeli [...] W [...] ayıg kılın[ç] y(i)[me] [edg]ü kıl(in)ç y(i)[me] k[ulmı]ş ol* || Kin tutmayın... **işte şimdi ben** gemiyi hareket ettirmek için.

(279) [D/2467] *muna amtı m(e)n magad uluşka barıp* || **Şimdi ben** Magadha'ya gidip.

2.2.2.4.2. *muna amtı* + cümle

Derlemde *muna amtı* ünlemi cümleyle (280, 281, 282, 283, 284, 285) birlikte altı yerde tespit edilmiştir.

(280) [M/7/45-46] *muna amtı yakurukiya öd erür yig yig küvez kagal* || **Şimdi** yakın zamandır. Çok iyi, çok iyi! Küvez Kagal.

(281) [D/3772-3776] *muna amtı barçanı utar yigedür* // **İşte şimdi** (onların) hepsini mağlup eder; [ÇB/316-319] *muna amtı barçanı utar yégedür* || **İşte şimdi** (onların) hepsini mağlup eder.

(282) [D/2661-2663] *muna amtı birk(i)ye y(i)[me] nızvanılarıg tarkaru umadın ölüp ka[yu] yolça bargulukumın arıtı bilmez m(e)n* || **İşte şimdi** bir tanecik de (olsa) ihtirasları uzaklaştıramadan ölüyorum, hangi yol üzerinde gideceğimi ben asla bilmem.

(283) [D/2681-2684] *muna amtı bir tançu yirniñ ülüşi bolup* || **İşte şimdi**, yerin küçük bir parçası olacağım.

(284) [D/3168-3170] *muna amtı svayşagavı aşçı erig odgurak korkıtıp sın suburgan ara ölürgeli iltürler* || **İşte şimdi** Svayaşagava (adlı) aşçıyı büsbütün korkutup, öldürmek için türbeye götürüyorlar.

(285) [D/3926-3928] *muna [amti (?)] ilig beg saña yilinm[iş yapşınmış]ye göre göre. orunıta y(a)rp oluru umadın [...]* || **işte** (bak) hükümdar sana bağlandığı yerde hareketsiz bir şekilde oturamadan...

2.2.2.5. una amti

una amti gerade jetzt || şu anda (HA 799)

una amti ünlemi Eski Uygur Türkçesi metin derleminde üç yerde kullanılmakta olup iki kategoride gruplandırılmıştır.

- una amti + kelime grubu (2)
- una amti + cümle (2)

2.2.2.5.1. una amti + kelime grubu

Derleminde *una amti* ünlemi iki yerde (286, 287) sıfat tamlaması ve ad tamlaması gibi kelime gruplarıyla kullanılmıştır.

una amti + belirtili ad tamlaması

una amti ünleminin ad tamlaması formunda kelime grubuyla birlikte kullanıldığı tek örnek (286) *üç ağılık nom* ‘tripitakanın dharmaları’ örneğini içermektedir.

(286) [Col.Zie. /30-32] *una amti üç ağılık nomlarıg. sangit kılıp bitigtä uşiktä ornatıp koldım. kop ugrın bo ötügünüzni taplayurmän* || **Now** I collected the dharmas of the tripitaka and made them in script and letters. By all causes I accept your request. || **İşte şimdi tripitakanın dharmalarını** topladım ve onları yazı ve harf haline getirdim. Tüm sebeplerden dolayı, cevabınızı kabul ediyorum.

2.2.2.5.1.1. una amti + sıfat tamlaması

una amti ünleminin sıfat tamlaması formunda kelime grubuyla birlikte kullanıldığı tek örnek *bu kut* ‘bu niyaz’ (289) yapısını içermektedir. Tamlamada işaret sıfatı kullanılmıştır.

(287) [ETŞ16,105-106] *una amti bu kut kolunçuğ sözlemişiñ uç kıtığ yok yig buyanın evirür men* || **İşte şimdi bu niyazı** bildirmiş olmanın ucu bucağı olmayan iyiliği (skr. punya) ile meşgul oluyorum.

2.2.2.5.2. **una amtı + cümle**

Derlemde *una amtı* ünlemi cümleyle birlikte bir yerde tespit edilmiştir. Bu kullanımda (288) emir cümlesi söz konusudur.

(288) [UAY/643/16-19] **una amtı** bi[l]ing toyınlar a .. et'özümün [tut]mış; [AY-X/881-882] *una amtı* biliŝ toyınlar a ät'özümün [tit]miş || **İşte şimdi** biliniz ey rahipler!

2.2.2.6. **una amtı bo**

una amtı bo 'işte tam bu, işte bu'

una amtı bo + cümle

Derlemde *una amtı bo* ünlemi cümleyle birlikte bir yerde (289) ek-fiilin geniş zamanı formunda bildirme işleviyle tespit edilmiştir.

(289) [AY-IX/91-92] *ratnaraşi atl(i)g açari,, una amtı bo erür* || Ratnaraşi adlı açarya, demek ki şimdi bu [kişi]dir.

2.2.2.7. **amtı kim**

una amtı kim 'işte tam bu, işte bu'

Derlemde *amtı kim* ünlemi bir örnekte (290) eksilteli sıfat tamlamasıyla birlikte kullanımı tespit edilmiştir.

(290) [BUDM2307] *amtı kim bo artamıŝ çöpük ...* || **Şimdi** öyle ki bu kokuŝmuş bulanık (şey) ...

2.2.3. **una ünlemi ve türevleri**

Eski Uygur Türkçesinde *una* ünleminin yanı sıra bu ünlemden türemiş *una amtı*, *una bo*, *una amtı bo*, *unaçakıya* ünlemleri de bulunmaktadır.

2.2.3.1. **una**

una (Interj., Diskursmarker) schau, sieh, wohlan || (ünlem, söylem ögesi) bak, gör, peki, işte (HA 799), **una** şimdi hemen (EUTS 265), **una** şimdi hemen (ETS 235), **una** вот, теперь: *una-qaja ölgali jatür erti* она лежала, готовая вот-вот умереть (Suv 609₂₂). *una basa* вот, теперь: *men una basa*

jettim и вотя достиг [этого] (Suv 615₁₄) (DTS 649), **una** şimdi hemen (EUTSV 670)

una ünlemi Eski Uygur Türkçesi metin derleminde iki yerde kullanılmakta olup iki kategoride gruplandırılmıştır.

- *una* + kelime grubu (1)
- *una* + cümle (1)

2.2.3.1.1. **una** + kelime grubu

Derlemde *una* ünlemi kelime grubuyla birlikte bir yerde (291) tespit edilmiştir. Bu tek örnek ad tamlamasıyla kelime grubunu oluşturmuştur.

una + ad tamlaması

una ünleminin ad tamlaması formunda kelime grubuyla birlikte kullanıldığı tek (291) örnek *ärtimlig törü* ‘fanilik kanunu’ şeklindeki belirtisiz ad tamlamasını içermektedir.

(291) [XUA-X/613] **una** *ärtimlig törü tıyıp kälmiş* || **işte** fanilik kanunu (=ölüm vakti) yaklaşp gelmiş.

2.2.3.1.2. **una** + cümle

Derlemde *una* ünlemi cümleyle (292) birlikte bir yerde tespit edilmiştir.

(292) [BUD2/231-232] **una** *kertgünç küsüşkä tayak bolmakı üzä bo munça ädgü nomlar bütär üçün anın kertgünç kamağ nomlarını başı tetir* || **Şimdi** iman arzusuna destek olması sebebiyle bu kadar iyi öğretiler tamamladığı için, o sebeple iman tüm öğretilerin başıdır.

2.2.3.2. **una** amtı

una amtı gerade jetzt || şu anda (HA 799)

una amtı ünlemi Eski Uygur Türkçesi metin derleminde üç yerde kullanılmakta olup iki kategoride gruplandırılmıştır.

- *una amtı* + kelime grubu (2)
- *una amtı* + cümle (2)

2.2.3.2.1. una amtı + kelime grubu

Derlemde *una amtı* ünlemi iki yerde (293, 294) sıfat tamlaması ve ad tamlaması gibi kelime gruplarıyla kullanılmıştır.

una amtı + belirtili ad tamlaması

una amtı ünleminin ad tamlaması formunda kelime grubuyla birlikte kullanıldığı tek örnek (293) *üç ağılık nom* ‘tripitakanın dharmaları’ örneğini içermektedir.

(293) [Col.Zie. /30-32] **una amtı üç ağılık nomlarıg.** *sangit kılıp bitigtä uşıktä ornatıp koldım. kop ugrın bo ötügünjüzni taplayurmän* || **Now** I collected the dharmas of the tripitaka and made them in script and letters. By all causes I accept your request. || **İşte şimdi tripitakanın dharmalarını** topladım ve onları yazı ve harf haline getirdim. Tüm sebeplerden dolayı, cevabınızı kabul ediyorum.

2.2.3.2.1.1. una amtı + sıfat tamlaması

una amtı ünleminin sıfat tamlaması formunda kelime grubuyla birlikte kullanıldığı tek örnek *bu kut* ‘bu niyaz’ (294) yapısını içermektedir. Tamlamada işaret sıfatı kullanılmıştır.

(294) [ETŞ16,105-106] **una amtı bu kut** *kolunçuğ sözlemişniñ uç kıtığ yok yig buyanın evirür men* || **İşte şimdi bu niyazı** bildirmiş olmanın ucu bucağı olmayan iyiliği (skr. punya) ile meşgul oluyorum.

2.2.3.2.2. una amtı + cümle

Derlemde *una amtı* ünlemi cümleyle birlikte bir yerde tespit edilmiştir. Bu kullanımda (295) emir cümlesi söz konusudur.

(295) [UAY/643/16-19] **una amtı bi[l]ing toyınlar a .. et’özümün [tut]miş;** [AY-X/881-882] *una amtı biliñ toyınlar a at’özümün [tit]miş* || **İşte şimdi** biliniz ey rahipler!

2.2.3.3. una amtı bo

una amtı bo ‘işte tam bu, işte bu’

una amtı bo + cümle

Derlemde *una amtı bo* ünlemi cümleyle birlikte bir yerde (296) ek-fiilin geniş zamanı formunda bildirme işleviyle tespit edilmiştir.

(296) [AY-IX/91-92] *ratnaraşi atl(i)g açari,, una amtı bo eriür* || Ratnaraşi adlı açarya, demek ki **şimdi bu [kişi]dir.**

2.2.3.4. una bo

una bo eben dieser || tam bu (HA 799)

una bo + cümle

Derlemde *una bo* ünlemi cümleyle birlikte bir yerde (297) ek-fiilin geniş zamanı formunda bildirme işleviyle tespit edilmiştir.

(297) [XUA-IV/768-769] *üç erdinig ulamağ keñürtmek una bo tetir* || wahrhafting, das nennt man:die Drei Kleinodien fortsetzen und ausbreiten || Üç cevheri (skr. triratna) ortaya koymak ve yaymak **işte budur.**

2.2.3.5. unaçakıya

unaçak(i)ya (Diskursmarker) genau, eben, konkret || (söylem ögesi) tam, doğru, neredeyse (HA 799)

unaçakıya + cümle

Derlemde *unaçakıya* ünlemi cümleyle (298, 299) birlikte iki yerde geçmekte olup bir yerde gelecek zaman kipi çekimli yapıda tespit edilmiştir.

(298) [BGE/41] *unaçık(i)ya ölgäybiz bargaybiz* || So genau werden wir sterben, werden wir vergehen. **İşte** tam olarak bu öleceğiz, yok olacağız.

(299) [Col.Zie. /15-18] *kaltı luusı kitmiş ulug köl täg ay täñrısı ünmiş kök kalık yüüzi täg . bo nom şazın näcä sizläрни täg ulug ädgülüğ arxantlar bar ärsär ((lär)) ymä unaçık(i)ya yitlingükä yokadguka avant bolup turur.* || Like a great lake from which the Nāgas appeared, like the surface of the firmament from which the moon disappeared there are surely causes that this dharma and discipline vanish and fade away although great and charitable Arhats like you exist. || Nāgaların içinden çıktığı

büyük bir göl gibi, ayın içinden kaybolduğu gök kubbenin yüzeyi gibi, sizin gibi büyük ve hayırsever Arhatlar var olsa da **bu** dharma ve disiplinin yok olup gitmesinin elbette sebepleri vardır.

2.2.4. **bo ünlemi ve türevleri**

Eski Uygur Türkçesindeki *bo* ünleminin yanı sıra bu ünlemden türemiş *una bo ve una amtı bo* ünlemi de bulunmaktadır.

2.2.4.1. **bo ünlemi**

bo < TochA bho < Skt. bho he! (Interjektion) || hey! be! (ünlem) (HA 182),
bo 2. bu (zamir) (ETS 20), **bo** bu (EUTS 45)

bo + cümle

Derlemde *bo* ünlemi cümleyle (300) birlikte bir yerde tespit edilmiştir.

(300) [BTT-III 375-380] ... **bo** *türdilarñiñ savıña kertgönmädin amtı ok balıktın sürüp ündürüñlär yäk savlıg tirtılarg atavaki yäk ät'özlüklärig yiltizintınbärü tarđip taşđın kämişinlär tep...|| **Bundan böyle**, o kâfirlerin sözlerine inanmadan onları hemen şehirden kovun! Yakşa Atavaka bedenlileri andıran bu iblis kelimeli sapkınlr, onları köklerinden çekip atıyorlar.*

2.2.4.2. **una bo**

una bo eben dieser || tam bu (HA 799)

una bo + cümle

Derlemde *una bo* ünlemi cümleyle birlikte bir yerde (301) ek-filinin geniş zamanı formunda bildirme işleviyle tespit edilmiştir.

(301) [XUA-IV/768-769] *üç erdinig ulamak keñürtmek **una bo** tetir || wahrhafting, das nennt man: die Drei Kleinodien fortsetzen und ausbreiten || Üç cevheri (skr. triratna) ortaya koymak ve yaymak **işte** budur.*

2.2.4.3. una amtı bo

una amtı bo ‘işte tam bu, işte bu’

una amtı bo + cümle

Derlemde *una amtı bo* ünlemi cümleyle birlikte bir yerde (302) ek-fiilin geniş zamanı formunda bildirme işleviyle tespit edilmiştir.

(302) [AY-IX/91-92] *ratnaraşi atl(ı)g açarı,, una amtı bo eriür* || Ratnaraşi adlı açarya, demek ki **şimdi** bu [kişi]dir.

2.3. DUYGU ÜNLEMLERİ

Bu grupta duygu ifadesi şeklinde kullanılan yedi ünlem bulunmakta olup bu ünlemler örnekleriyle birlikte aşağıdaki gibi sınıflandırılmıştır.

2.3.1. (y)A ünlemi

a Interjektion (proklitisch) || ünlem (sonraki kelimeyle söylenen sözcük) (s./bk. Mo. a) (HA1), **a:** Ünlem karşılığı olarak kullanılır: *Oğlum-a* “*Ey oğlum; tanrı-y-a* *Ey tanrı*, gibi (EUTS1), **a:** ünlem karşılığı larak kullanılır: *oğlum-a* “*ey oğlum*” (ETS1) **a:** ünlem, seslenme durumu, *ey! ay!* gibi nidları verir =*ya edgün barmş a* (AY 3k.193-7) (EUTSV 29), **a:** Exclamation, usually vocative in character, occasionally expressing surprise, in the early period usually affixed to the word qualified, later, perhaps under foreign influence, placed before it. The attachment of *-a/-e* metri gratia at the end of lines in *KB* and other poems is a Pe. trick, and perhaps not native Turkish. S.i.a.m.l.g., but also in contiguous non- Turkish languages. Uyg. VIII it. Bud. *Tüzün oğlum-a* ‘my dear son’ UIII35,26; *anaçım-a* ‘my dear mother’ UIII 9,2(ii); *baxş-ı* ‘my teacher’ (EDPT2)

(y)A + tang + (y)A

(y)A ünlemi {(y)A + tang + (y)A} yapısında bir (303) örnekte pişmanlık bildiren kelimelerle birlikte kullanılmış olup kelime hem önüne hem sonuna ünlem almış ve cümleye duygu ifadesi katmıştır.

(303) [SD/50-17] *a tang a m(e)n negülük // ol kök kalık-tağı ün-ke ayıtmatım | Ah eyvah!* Ben niye gökteki (hend.) o sese sormadım.

2.3.2. Ay ünlemi

ay (vielleicht < Sogd. yy) Interjektion = *he, hallo, o* || ünlem = *ey, hey; oh, wie ... || ah, ne kadar... ; o weh || ah* (HA 84), **ay** 1. Ünlem, nida, *ey* (EUTS 26), **ay** 5. Kuvvetlendirme edatı *ay ay tanrı* (Tanrıya hitaben söylenen söz) (ETS 34), **ay** Exclamation; often no more than a Vocative Prefix. The word is also Ar. and Pe. and s.i.a.m.l.g. Uyg. VIII ff. Chr. *Ay moğoçlar-a* 'Oh Magi' U I 7, 10; Bud. *Ay kim sen* 'Hi! Who are you?' U IV 8, 20; 0.0. Hüent- ts. 1896, 1918; USp. 1o5b. I: Xak. XI *ay ogul* oh my son! I 74, 17; n.m.e. (EDPT 265)

Ay ünlemi dört örnekte duygu bildiren kelimelerle birlikte kullanılmış olup iki kategoride gruplandırılmıştır.

- Ay + İkileme (2)
- Ay + Cümle (2)

2.3.2.1. Ay + İkileme

Ay ünlemi iki örnekte (304, 305) ikileme biçiminde kullanılmış olup her iki cümlede de hayıflanma işleviyle yer almaktadır.

2.3.2.1.1. muğ Ay muğ Ay

muğ ay muğ ay o weh! o weh! || of of, vay vay! (HA 481)

Bu grupta Ay ünlemi bir örnekte (300) ikileme biçiminde bulunan adın (*muğ*) sonuna gelmiş olup cümleye hayıflanma ifadesi katmıştır.

(304) [UAY 16189-16192] *muñ ay muñ ay yitürmiş m(e)n isig sever amrak atayımın ... ogulum yañı bolmuşda ögrünçüm sevinçim az erti ; [AY-Ç/623/5-10] mung ay, mung ay, yitürmiş-m(e)n isig sever amrak atayımın ogulum yangı bolmuşta*

ögrünçüm sevinçim az erdi || **Ey** derd **ey** derd kaybetmişim candan sevdiğim sevgili oğlum, çocuk (yeni oldukta) doğduğu zaman sevincim az idi; [AB/424-431] *muş ay muş ay yitürmiş m(ä)n isig sävâr amrak atayımın, ogulum yaşı bolmuşta ögrünçüm sävinçim az ärdi* || **Ey** keder **ey** keder, kaybetmişim ben candan sevdiğim sevgili yavrumu, oğlum yeni doğduğunda sevincim az idi; [AY-X/431-432] *muş ay muş ay yitürmiş m(ä)n isig sävâr amrak atayımın ogulum yaşı bolmuşta ögrünçüm sävinçim az ärdi ...* || **Ah** keder **ah** keder! Eyvah! Kaybetmişim ben sevgili yavrumu oğlum yeni doğduğunda sevincim az idi...

2.3.2.1.2. Ay emgek Ay emgek

Bu grupta Ay ünlemi bir yerde (305) ikileme biçiminde bulunan adın (*emgek*) önüne gelerek kullanılmış olup cümleye hayıflanma ifadesi katmıştır.

(305) [UAY/622/14-15] *ay emgek ay emgek bökünki kunte amrak ögükk(e)yemin yme yitdürtim ıçğındım ärki mü...* ; [AY-X/413-416] *ay ämgäk ay ämgäk bökünki küntä amrak ögükk(i)yämin ymä yitürdüm ıçğındım ärki mü...* || **Ey keder, ey keder!** Bugün sevgili yavruçğumu yitirdim mi? ; [AB/406-408] *ay ämgäk ay ämgäk bökünki küntä amrak ögükk(i) yämin ymä yitdürdüm ıçğındım ärki mü...* || **Ey eziyet ey eziyet!** Bugün sevgili yavruçğumu yitirdim mi?

2.3.2.2. Ay + cümle

Ay ünlemi iki örnekte cümleye gelerek birinci örnekte (306) yakınma, ikinci örnekte (307) ise panik ifadesi katmıştır.

(306) [İKP. 25-7] *ötrü ol abıçka äy ıglayu qan-qa inçä täp ötünti* || Sonra bu ihtiyar “**ey, ay**” diye yakınma sesleri çıkararak, bana şunu arz etti.

(307) [D:3436] *ay meni agulug yılan tikdi.* || **Ay** beni zehirli yılan soktu.

2.3.3. ay-a ünlemi

ay-a ‘(Interjektion) o || (ünlem) ey (s./bk. Mo. ay-a)’ (HA 85), **aya:** ünlem, nida (EUTS 26), **aya:** 2. ünlem, nida (ETS 34), **aya:** an Exclamation, ‘oh’, which also exists in Ar. and Pe.; proh. a 1.-w., but ‘possibly’ an expanded form of 2 ay. Su~vil-es in NC Krr. and SW Osm. Xak. XI KU *aya* as a

Vocative Prefix is common 8, 164, 168; etc.: xrrr(?) At. ditto; Trf. *aya* 'oh!'
44. (EDPT 267), **aya!** : ey (EUTSV 94)

ay-a + cümle

ay-a ünlemi iki örnekte (308, 309) {ay-a + cümle} yapısında kullanılmış olup yakınma işlevini üstlenmiştir.

(308) [UÖK/201-203] *aya başl(a)gsız uzun sañsartın bärü azkıya mäñi ögrünçkä ilinip
//// yapşınıpyügürdümüz kaçtımız ; amtı moña ilinmäyin tep sakınıp; ol ädgü
sakinçlıg* || **Ah!** Başlangıcı olmayan uzun yaşam-ölüm döngüsünden beri azıcık
mutluluğa bağlanıp koşturduk. Şimdi buna bağlanmayayım diye düşünmüş.

(309) [UÖK/98-99] *arıgı ärsär, üç yarım künniñ arasında aya amtı ölmüş m(ä)n tep, ol
üda yolugbişuruñgalı uyur* || Temizi (günahsız olanı) ise üç buçuk günün içinde
ah! Şimdi ben ölmüşüm deyip o zaman yolu gerçekleştirebilir.

2.3.4. awu ünlemi

awu 'aua! au! o weh! (Ausruf des Schmerzes) || o! ah! (ağrı için, acı ünlemi)
(s./bk. Mo. *ayi*)' (HA 84), **auu!** Vay! (ETS 34)

awu/auu ünlemi Eski Uygur Türkçesi metin derleminde bir yerde (310) geçmekte olup cümleye acı bildiren ünlem ifadesi katmıştır.

(310) [M/75/17-18] *emgeklerinte auu tiser ariçi mung tiser buyançı bolmazlar* ||
Izdırapları yüzünden '**vayy**' deseler, ('ariçi mung!' İyiliksever (buyançı)
olmazlar.

2.3.5. esiz/äsiz ünlemi

esiz schlecht, unbrauchbar, nichtswürdig || kötü, kullanışsız, alçak;
(Exklamation) o weh! ach je! || (ünlem) eyvah! ah! (HA 263), **isiz** kötü, fena,
kaba (EUTS 99), **esiz** nida, ah! (ETS 84), **esiz** скверный, злой: *tezäk qarda
jatmas esgü esiz qatmas* кизяк не лежит на снегу, / хорошее не
соединяется с плохим (МК I 386); *esiz esgülar ölsä topraq bolur*
скверный ли умрет, хороший, [все равно оба] станут прахом
(QBN1381); 2. взнач. сущ. зло: *esiz qılsa esiz janutı ökünç* если сделаешь
зло, ответом на него будет раскаяние (QBN 7715); 3. распушенный,
балованный ребенок (МК I 122) (DTS 196), **esiz** nida, ah? (EUTSV 213)

esiz ünlemi Eski Uygur Türkçesi metin derleminde iki yerde cümleyle (311, 312) kullanılmış olup cümleye öfke ifadesi katmıştır.

(311) [MOT1/30-32] *essiz uluş balıq el törü barça buzar siz burkan quti yalnız mu siziñä käreğäk ol* || Malheureux, vous ruinez tout ce qu'il y a de provinces et de villes, d'etat et d'institutions! || **Alçaklar!** Her ili, şehri, devleti ve kurumu mahvediyorsunuz!

(312) [BTXXXVII/11130] *äsiz bolarka [ ] /kaçan // [ ] [or]anıña olursar m(ä)n* || diesen Nichtswürdigen [...]. Wenn ich erst einmal || **Alçak!** ... bir kere

2.3.6. ita ünlemi

ita, itta: yok olma, ne yazık, boşuna (EUTSV 237)

ita/itta ünlemi Eski Uygur Türkçesi metin derleminde bir (313) yerde tespit edilmiş olup bu kelimenin cümleye acıma, merhamet ifadesi kattığı görülmektedir.

(313) [İKP:XIX] *ötrü tegin başın töñitip* ıylayu yerdä yatıp yoqqaru turğalı aş aşlayar(=l)ı unamadı ita.* || O zaman prens, başını eğip ağlayarak yere yatıp ne de yemek yemeğe razı oldu. **Ne yazık!**

2.3.7. äsirkänçig ünlemi

äsirkänçig beklagenswert, erbärmlich, banal || acınacak, adi; ach, schade! || ah! yazık! (HA 123)

äsirkänçig ünlemi Eski Uygur Türkçesi metin derleminde bir yerde (314) tespit edilmiş olup bu kelimenin cümleye yakınma ifadesi kattığı görülmektedir.

(314) [HTX/1010-1013] *äsirkänçig elim içintä yal(a)nguz bir samtso açarı yitlinmäki üzä şazın-ly ordu-nung bir limi sintı äy* || **Ne yazık!** Ülkem içinde yalnız bir tripitaka üstadın yitmesinden dolayı din sarayının bir direği yıkıldı.

2.4. SORU - CEVAP /ONAY ÜNLEMLERİ

Bu grupta soru, cevap/onay ifadesi şeklinde kullanılan beş ünlem bulunmakta olup bu ünlemler örnekleriyle birlikte aşağıdaki gibi sınıflandırılmıştır.

2.4.1. ävät ünlemi

ävät ~ äv(ä)t hallo, he, heda! || hey, ey! *äv(ä)t tegüçi sav ävriši* der ‚Heda‘-Kasus, der Vokativ || ‚hey durumu‘, seslenme durumu (HA129), **evät** II утвердительная частица ладно, хорошо (МК I 51). (DTS 202)

ävät ünlemi Eski Uygur Türkçesi metin derleminde bir yerde (315) cümleye onay ifadesi katmıştır.

(315) [BTT-XXV/0054] **ävät bo biziŋ** || Heda! **Owohl!** dieser unser palast || Heda! **Ah evet!** Bu bizim (sarayımız).

2.4.2. çın ünlemi

çın: gerçek, gerçeklik, doğru (EUTS 61), **çın**:1. gerçek, hakikat, gerçeklik 2.dürüst, doğru (ETS 66), **çın** < Çin. chên: gerçek, doğru; gerçeklik, doğruluk=Skr. satya-satyatâ (EUTSV 176), **çın**: [кит. М чжэнь, cín] 1. правда, истина (DTS 159)

çın ünlemi Eski Uygur Türkçesi metin derleminde bir yerde (316) cümleye cevap ifadesi katmıştır.

(316) [ETVT/UygSB.XXXIX] *män öziüm bitidim çın* || Ben kendim yazdım **gerçekten!**

2.4.3. amin ünlemi

amin < Sogd. 'myn < Syr. 'āmēn (c)Amen || âmin amin amin Amen, Amen! || âmin, âmin! amin wamin Amen und Amen! || âmin ve âmin! (HA 42), **amin** [а. ц*>1] 1. надежный, верный: *bü tegma kisiga kitab bermagü / abag dostug erša amin bolmayu* любому человеку не следует давать книги, / если он даже твой друг, [ему] не следует доверять (букв. он не будет надежным) (QBH 513); 2. взнач. сущ. верность: *aminig xganat bila qatmayıl / jaraylı jaraysiz bila tutmayıl* верность с вероломством не соединяй, / подходящее и негодное не держи [вместе] (QBN 3971); 3.

надежно, уверенно: *arçısıy jolda amin jorit* дай возможность караванам
идти уверенно (QBN 39715). (DTS 81)

amin ünlemi Eski Uygur Türkçesi metin derleminde bir (317) yerde tespit edilmiştir.

(317) (4-19) *maqadonya balıqlıq pilipus qan oğlu alaqsandros qan saqışı yıl ming altı
yüz otuz yılınta türk saqışı qoy yıl onunçı ay säkiztä qaşa giwargis meşihaning
yarlıqın bütürdi özüti mängü uşumaqda ärtürdi yat bolsun amen* || Makedonyalı
Kral Philip'in oğlu Büyük İskender takvimine göre 1630'da (MS. 1318), Türk
takvimine göre Koyun yılı, onuncu ayın sekizinci gününde Rahip George,
Mesih'in emrini yerine getirdi (hayatını kaybetti). Ruhu cennette şad olsun.
(İnsanlar) onu hatırlasın! **Amin**. (Keskin 2023, Niu 2006: 240'tan)

2.4.4. ançama ünlemi

ançama ~ **anç(a)ma** wieviel auch immer || her ne kadar; was für ein,
welche(r, -s) || ne kadar, ne çeşit, nasıl; je nach ... || ... -ya göre ançama ...
inçämä je nach ... genau so || ... -ya göre ... aynen öyle (HA 49), **ancama**
daha o kadar, bir daha (EUTS 15), **ancama/ançma** daha o kadar, bir daha,
bunca (ETS 27), **ançma**: daha o kadar, daha o denli (EUTSV 64)

ançama ünlemi Eski Uygur Türkçesi metin derleminde altı yerde tespit edilmiş olup iki
kategoride gruplandırılmıştır.

- ☐ ançama + kelime (1)
- ☐ ançama + kelime grubu (5)

2.4.4.1. ançama + kelime

ançama ünlemi bir yerde (318) ad ile kullanılmıştır.

(318) [M47/18-19] *ançama edgü meñi erür küsemiş küsüşler qanmağı* || Arzu edilmiş
arzuların yerine getirilmesi **bu kadar** güzel ve zevklidir.

2.4.4.2. ançama + kelime grubu

ançama ünleminin kelime grubu sıfat tamlamasıyla kullanıldığı beş örnek (319-323)
tespit edilmiştir.

ançama + sıfat tamlaması

ançama ünleminin sıfat tamlamasıyla kullanıldığı üç (319, 320, 321) örnek tespit edilmiştir.

(319) [M18/54-56] *körün siz kaujiki **ançama** körklä kraza ton birle yaraşmış erür* || Bakın, Kauşika; Güzel elbise de **ne** yakışmış!

(320) [M10/12-13] ***ançama** (ö)gmiş alkamiş törü erür kim esirgençsiz köñülin ed tavar buşı birmäk men yime alku ağı barım iliksiz tutuksuz köñülin buşı birdim* || Övülmüş adete göre **nasıl** sakınmadan mal mülk sadaka olarak verilirse de bütün malımı mülkümü cömertçe sadaka olarak verdim.

(321) [M12/39-40] ***ançama** yarasınçığ otun qarımak sen* || **Ne kadar** iğrenç ve kabaşın sen ihtiyarlamak (!)

ançama + eksilteli sıfat tamlaması

ançama ünleminin eksilteli sıfat tamlamasıyla kullanıldığı iki örnek (322, 323) tespit edilmiştir.

(322) [M111/6-8] ***ançam(a)** ...// üskütek yarsınçığ sasığ ...// utunu* || **Bu kadar** ... iğrenç ve pis koku...

(323) [M112/23-25] ***ançama** ... (ay)ağka tegim(lig)* || **Bu kadar**... hürmete layık sayesinde...

2.4.5. älä /äläñlär ünlemi

älä ruhig sein || sakin olmak (HA 103)

älä/äläñlär ünlemi Eski Uygur Türkçesi derleminde dört (324, 325, 326, 327) yerde tespit edilmiştir. Bu grupta *yertincü küzätdäcilär-a* ve *tört m(a)haraaçalar a* örneklerinde olduğu gibi cümlenin önüne *äläñlär* ünlemini sonuna ise seslenme ifadesi veren (y)A ünlemini aldığı oluşumlar mevcuttur.

(324) [BTT-XXXVII/1250] ***älä** yäk bärü tinla* || **Ganz ruhig**, Dämon, höre her! || **Sakin ol** iblis, dinle!

(325) [BTT-XVIII/083] ***äläñlär** ädgülärim* || **ruhig**, meine guten! || **Sessiz olun**, benim iyilerim!

(326) [AY-VI/304] *älünlär yertincü küzätdäcilär-a* || Ey dünyayı koruyacak olanlar **sakin olun!**

(327) [AY-VI/499-500] *älünlär tört m(a)haraaçalar a* || **Sakin olun**, ey dört Mahārājalar

2.5. ÜNLEM İFADE EDEN ADLAR

Bu grupta ünlem ifade eden yedi kelime bulunmakta olup bu kelimeler üç kategoride gruplandırılmıştır:

- Tekrarlı biçimde olanlar
  - edgü edgü
  - sadhu sadhu
  - yig yig
- İkileme ve üçleme biçiminde olanlar
  - edgü lıgso
  - sadu edgü lıgso
- Yalın biçimde olanlar
  - sadhu
  - em-a-ho

2.5.1. Tekrarlı Biçimde Olan Ünlemler

2.5.1.1. edgü edgü

ädgü ~ (**ä**)**dgü** gut, vorzüglich, schön || iyi, olağanüstü, üstün, güzel; gesund, wohlauf (HA 96)

edgü edgü ünlemi Eski Uygur Türkçesi metin derleminde beş yerde tespit edilmiş olup elde edilen veriler kendi içinde iki kategoride gruplandırılmıştır.

- edgü edgü + kelime (3)
- edgü edgü + kelime grubu (15)

2.5.1.1.1. edgü edgü + kelime

edgü edgü kelimesinin kelimeyle kullanıldığı üç örnek (328, 329, 330) tespit edilmiştir.

2.5.1.1.1. edgü edgü + ad

edgü edgü kelimesi kişiye özgü unvanlar *braman* (328, 329) kelimesiyle birlikte iki yerde kullanılarak cümleye ünlem ifadesi katmıştır. Bu iki örnekte seslenme ifadesi veren (y)A ünlemi de mevcuttur.

(328) [AY-VII/587-593] *anta ötrü sarasvati t(e)ñri kızı bo d(a)r(a)nig sözleyü tüketip ol kondini bramanka inçe tēp tēdi: edgü edgü bramana: kamag tınl(ı)glar oğlanı üçün: tıñurmak til agız bilge bilig edrem küü kelig kılğalı uduñ* || Tanrıça Sarasvati, bu dharaniyi tamamladıktan sonra Kondini brahmana “**iyi, iyi**” (kutlarım)! Bütün canlılar için belagatin hikmetinin sihirli gücünü almayı başardın.

(329) [AY-VIII/289] *edgü edgü bramana* || **İyi iyi** (seni kutlarım) ey Brahman!

2.5.1.1.2. edgü edgü + özel ad

edgü edgü kelimesi özel adlarla bir yerde (330) tespit edilmiştir.

(330) [AY-VII/77-79] *edgü edgü şariputiri ya :: antag ol k(a)ltı s(e)n ötünmiş teg* || **Ey Şariputri, iyi iyi** (kutlarım)! Öyledir, aynı senin dediğin gibidir.

2.5.1.1.3. edgü edgü + kelime grubu

edgü edgü ikilemesinin sıfat tamlaması ve ad tamlaması gibi kelime gruplarıyla kullanıldığı 15 örnek bulunmaktadır.

2.5.1.1.3.1. edgü edgü + sıfat tamlaması

Derlemde *edgü edgü* ikilemesi üç örnekte (331, 332, 333) sıfat tamlamasıyla birlikte kullanılmış olup üçü de nitelendirme sıfatı olan *tözün* kelimesiyle akrabalık adı *ogul* kelimesinin birleşmesinden oluşmuştur.

(331) [M/3-4] *badari braman inçe tip tidi .. edgü edgü tözün oğlum* || Badhari brahman şöyle dedi: “**İyi iyi!** Asil oğlum!”

(332) [M12/19-21] *edgü edgü tözün oğlum meniñ ürde berü bu muntağ türlüğ savlar işidgeli uluğ küsüşüm kıntı* || **İyi iyi!** Asil oğlum, çok eskiden beri bu türlü sözler işitmek benim en büyük isteğim idi.

(333) [D/2046-2047] ... *bahşısı inçe tēp tēdi .. [ed]gü edgü tözün oğlum* ... || Hocası (öğrencisine) şöyle dedi: “**İyi iyi!** Asil oğlum!”

2.5.1.1.3.2. edgü edgü + ad tamlaması

Derlemde *edgü edgü* ikilemesinin ad tamlamasıyla kullanıldığı 12 örnek tespit edilmiştir. Bunların üçünde *tözün teñri kızı* (335, 336, 337), dördünde *tözünler oğlu* (338, 339, 340, 341), birinde *agır ulug yir hatunı* (342), birinde *kut teñri hatunı* (343), birinde *ulug bayagut oğlu* (344), birinde *teñriler uruñutı* (345) ve son birinde ise *tözünler kuvragı* (345) şeklinde belirtisiz ad tamlamaları yapısında kullanımlar bulunmaktadır. Bu yapıların tamamında da *edgü edgü* ikilemesi ilgili tamlamadan önce gelirken, yine tamamında (y)A seslenme ünlemi ilgili tamlamadan sonra kullanılmıştır. Ayrıca bu 12 kullanımın onunda (335-344 arası) *kız, oğul, hatun* gibi akrabalık terminolojisi, ikisinde (345-346) ise *uruñut* ‘komutan’ ve *kuvrag* ‘topluluk, cemaat’ gibi terimler tercih edilmektedir.

(334) [AY-X/1188-1189] *edgü [edgü tözün t(e)ñri] kızı ya* | **Harika! Harika!** Ey asil tanrıça!

(335) [AY-VIII/302-306] *ötrü ol üdün t(e)ñri t(e)ñrisi burhan sarasvati t(e)ñri kızıya inçe tıp y(a)rılıkadı .. edgü edgü tözün t(e)ñri kızıya ötündüñ* | O zaman Tanrılar Tanrısı Budha, Tanrıça Sarasvati’ye şöyle buyurdu: İyi iyi (seni kutlarım) **ey asil tanrıça!**

(336) [AY-VII/513-518] [*edgü edgü*] *s(e)n tözün t(e)ñri kızıya KW [] kênki ogatmış bês çöpik kelyük bulganyuk üddeki kutı buyanı azumış érinç y(a)rılg tın(ı)glarka ertinü k(e)rgeklig ötüğ ötündüñ* | **Ey asil tanrıça**; bundan sonra gelecek, baht ve sevaplardan yoksun zavallı canlılar için çok gerekli sözler söyledin.

(337) [SD/30.14] *edgü edgü tözün-ler oğlu y-a* | **Pek güzel! Pek güzel!** Ey asiller oğlu!

(338) [SD/63.13] *edgü edgü tözün-ler oğl-ı y-a* | **Aferin, aferin!** Ey asiller oğlu!

(339) [AY-IX/803] *edgü edgü tözünler oğhya* | **Muhteşem! Muhteşem!** Ey asiller oğlu!

(340) [BO16/14-15] *edgü edgü tözünler oğhya ulug yarlıkançuçı köñül turgurğıl* | **Ey hayırlı asiller oğlu**, yüce merhametli düşünce izhar et!

(341) [AY-VIII/904-905] *edgü edgü ağır ulug yér hatunıya* | **İyi iyi** (seni kutlarım) **ey** büyük yer tanrıçası!

(342) [AY-VIII/660-661] *edgü edgü kut t(e)ñri hatunıya* | **İyi iyi** (seni kutlarım) **ey** kutlu tanrıça

(343) [BO14-15/ 23-1-2] *edgü edgü uluğ bayağut oğlıya kim biziñ isig özümüzni uladıñız* || **Ey çok iyi** (çok iyi kalpli iyiliksever), yüce bey oğlu, (siz) bizim hayatımızı uzattınız.

(344) [AY-VIII/1100] *edgü edgü s(e)n t(e)ñriler uruñutıya* || **İyi iyi** (seni kutlarım) ey tanrılar komutanı!

(345) [AY-X/998-999] *edgü edgü sizler tözünler kuvragı ya* || **Güzel! Güzel!** Sizler ey azizler topluluğu!

2.5.1.2. sadhu sadhu

sadu sadu < TochA sādhu sādhu < Skt. sādhu(HA 573)

sadhu sadhu ünlemi bir örnekte cümleyle (346) kullanılmaktadır.

(346) [BÖ/84] *Bahşı ögdisi tükadi sadhu sadhu* || Guru övgüsü tamamlandı, **iyi iyi**.

2.5.1.3. yig yig ünlemi

yeg/yig besser, beste(r, -s), höchste(r, -s), höher || daha iyi, en iyi, en yüksek, en üstün, daha yüksek; hoch (auch Äquivalent von Skt. udāra), hochgestellt, gut, sehr gut, vorzüglich, ausgezeichnet, vortrefflich, hervorragend || üstün (Skt. udāra'nın da eş değeri), iyi, çok iyi, mükemmel, fevkalade, nefis, olağanüstü; Vorzüglichkeit, Vorzug, Überlegenheit, Vortrefflichkeit || mükemmellik, avantaj, üstünlük, nefaset; Essenz, Wesen || esans, öz, cevher (HA883)

yig yig ikilemesi bir örnekte cümleyle (347) kullanılmıştır.

(347) [M/7/45-46] *muna amtı yakurukiya öd erür yig yig küvez kagal* || Şimdi yakın zamandır. **Çok iyi, çok iyi!** Küvez Kagal.

2.5.2. İkileme ve Üçleme Biçiminde Olan Ünlemler

2.5.2.1. edgü lgso ünlemi

edgü lgso güzel

edgü lgso ünlemi bir örnekte cümleyle (348) kullanılmıştır.

(348) [AY-X/1566-1573] *altun öñlüg y(a)ruk yaltrıklıg kopda kötrülmiş nom eliği atl(ı)g nom bitigdä onunç ülüş tægziñ nom biñiyü okıyu tükadi üdgü lgso* || Altın

renkli, parlak ışıklı, her şeyden yüce öğreti şahı adlı öğreti kitabında onuncu bölüm sutra(yı) yazıp okuyup tamamladı. **Güzel!**

2.5.2.2. sadu ädgü legso

sadu ädgü legso gut3 || iyi3 (HA 573)

sadu ädgü legso kelimesi bir örnekte cümleyle (349) kullanılmıştır.

(349) [AY-X/1597-1610] **sadu ädgü ligso** altun önlük y(a)ruk yaltrıklıg kopda kötrülmüş nomlug çın ärdinikä [a]rığ yeg üstünki köni tüzini [tuy]makıg bütürdäçi ärkligkä [ar]ığ ağır [ayama]k ulug kölüñülärniñ keñ terin agılıkı titmişkä || **Güzel!** Altın renkli, parlak ışıklı, her şeyden yüce öğretili gerçek cevhere; saf, mükemmel en üstteki gerçek aydınlanmayı (Skr. bodhi) tamamlayıcı güç sahibine! Temiz saygılı... vasıtaların (Skr. Tiriya) geniş ve derin hazinesini bırakana

2.5.3. Yalın Biçimde Olan Ünlemler

2.5.3.1. sadhu

sadu < TochA sādhu / < Sogd. s'ōw < Skt. sādhu gut, trefflich, ausgezeichnet, richtig || iyi, olağanüstü, fevkalade, doğru (s./bk. Khotansak. sādhu, sādä, Mo. sadu) (HA 573)

sadhu ünlemi iki yerde cümleyle (350, 351) kullanılmıştır.

(350) [M18/23-24] *tağı yime alku yir suvlarda **sadu** kıлмақ ün iştilti* || Aynı şekilde bütün dünyalarda “**Sadhu!**” diye bir ses işitildi.

(351) [UVDS/302-303] *olar alku-ğun ymä **sadu** temäk- sav-ıg sözlämäk-i bolur* || “Mükemmel! Gerçekten **harika!** İşte Buda'nın gerçek müridi! Aferin!” sözü söylenir.

2.5.3.2. em-a-ho ünlemi

em-a-ho < Tib. e ma ho Ausruf, der etwas Wunderbares anzeigt oder Mitleid ausdrückt || harika bir şeyi veya merhameti ifade eden bir ünlem[HA256]

Em-a-ho ünlemi metinlerde incelendiğinde sayı ifadeleriyle birlikte kullanılmış olup sadece bir örnekte (357) sayı ifadesi kullanılmamıştır.

(352) [UAY/678/2-3] *buyan evirmek bir namoratnatray(a)ya .. .. imaho yme kim inçip ol .. .. arıg örtügsüz nomlug et'özke yükünür m(e)n .. y(a)ruk çogsıramaksız tüş et'özke yükünür m(e)n ..* || Sevabın tevcihi bir Namoratnatraya.. yine böylecedir.. temiz, gizli olmayan, akide sahibi vücuda saygı gösteririm.

(353) [AY-VIII/1] *imaho sekizinç iki* || Sekizinci (bölüm) iki(nci sayfa)

(354) [AY-VIII/138] *İmaho sekizinç beş* || Sekizinci (bölüm) beş(inci varak)

(355) [AY-VIII/1671] *imaho sek(i)sinç sekiz kırkda tolu* || İmaho! Sekizinci (bölüm) otuz sekiz(incide)bitiyor

(356) [AY-VIII/184] *İmaho sekizinç altı* || Sekizinci (bölüm) altı(ncı varak)

3. DEĞERLENDİRMELER VE SONUÇ

Bu çalışmada Eski Uygur Türkçesi metin derleminde¹⁴ 33 ünlem tespit edilmiş olup bu ünlemlerin sınıflandırılması tablodaki gibidir:

Tablo 3.8. Eski Uygur Türkçesinde Ünlemlerin Sınıflandırılması

Seslenme/Çağrı Ünlemleri	(y)A, Ay, ay-a, ya
Gösterme Ünlemleri	<i>muna, amti muna, muna amti, munaçı, amti, amtikıya, amti kim, una, una amti, una bo, unaçakıya, una amti bo</i>
Duygu Ünlemleri	(y)A, Ay, ay-a, awu, esiz/isiz, ita, äsirkänçig
Soru-Cevap/Onay Ünlemleri	<i>äwät, ädgül, çın, amin, ançama, älä/älänlär</i>
Ünlem İfade Eden Kelimeler	<i>edgü edgü, em-a-ho, sadhu, sadhu sadhu, sadu ädgü ligso, yig yig</i>

Yapılan sınıflandırmadan hareketle tespit edilen ünlemlerle ilgili şu değerlendirmelerde bulunulabilir:

1. Eski Uygur Türkçesi metin derleminden hareketle yapılan sınıflandırma; seslenme, gösterme, duygu, soru-cevap/onay ünlemleri ve ünlem ifade eden kelimeler şeklindedir.
2. Seslenme ünlemleri grubunda (y)A, Ay, ay-a, ya şeklinde dört ünlem bulunmakta olup bu ünlemler de kendi aralarında sınıflandırılmıştır.
3. (y)A ünlemiyle toplam 192 örnek tespit edilmiş olup bu ünlem kendi içerisinde kelime ve kelime grubuyla olmak üzere iki kategoride gruplandırılmıştır.
4. (y)A ünleminin kelimeyle kullanımına 73 örnekte rastlanmaktadır. (y)A ünleminin daima sonda olduğu bu kullanımların yapı bakımından sayısal dağılımı şu şekildedir:

¹⁴ Eski Uygurca derlemi dışında tarandığı halde ünlem tespit edilemeyen çalışmalar şunlardır: İzgi, Ö. (1987). *Uygurların Siyasi ve Kültürel Tarihi (Hukuk Vesikalarına Göre)*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü; Özyetgin, M. (2014). *İslam Öncesi Uygurlarda Toprak Hukuku*. Ötüken Yayınları; Özbay, B.(2020). *Manihaist Bir İlahi Huyadagman*. Dergâh Yayınları; Özbay, B.(2014). *Huastuanift /Manihaist Uygurların Tövbe Duası*. Türk Dil Kurumu Yayınları; Şen, S.(2017). *Körüm Bitig*. Kesit Yayınları; Kılıç Cengiz, A. (2021). *Eski Uygur Dönemine Ait Tantrik Bir Metin Sitatapatradharanı*. Türk Dil Kurumu Yayınları; Karaayak, T. (2021). *Eski Uygurca Abitaki Metinlerinin Söz Varlığı*. Türk Dil Kurumu Yayınları; Tekin, Ş. (2019). *Kuanşi İm Puser (Ses İşiten İlah)*; Demirci, Ü, Ö. (2021). *Fo ding xin da tuo luo ni*. Kesit Yayınları. Soyer, A. (2018). *Buddhacarita Giriş-Metin-Çeviri-Dizin-Tıpkıbasım*. (yüksek lisans tezi). Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Düzce; Ölmez, M. (1994). *Hsüan- Tsang'ın Eski Uygurca Yaşam Öyküsü 6.Bölüm*. (yüksek lisans tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

Tablo3.9. Eski Uygur Türkçesindeki (y)A Ünleminin Yapı Bakımından Kelimeyle Birlikte Kullanımları

Yapı	Sıklık	Örnek
ÖZEL AD + (y)A	34	<i>Ananta, Kavışıkıya</i>
AD + (y)A	9	<i>bramana, bahşıya</i>
AD + 1.tk.iy + (y)A	6	<i>oğlma, tözüniüme</i>
AD + çok + 1.tk.iy. + (y)A	6	<i>tözünlerime, sinjillerime</i>
AD + çok + (y)A	6	<i>Toyınlara</i>
ay + AD + (y)A	2	<i>ay buryuk a, ey er a</i>
ay + AD + çok + 1.tk.iy. + (y)A	1	<i>ay içilerime</i>
ay + AD + çok + (y)A	1	<i>ay yeklere</i>
ay-a + AD + (y)A	2	<i>ay-a emgeke</i>

Bu kullanımlarda kelimenin önüne Ay ve ay-a ünlemi; sonuna ise (y)A ünlemini alarak kullanıldığı altı örnek tespit edilmiştir.

5. (y)A ünleminin kelime grubuyla kullanımına 119 örnekte rastlanmaktadır. (y)A ünleminin daima sonda olduğu bu kullanımların yapı bakımından sayısal dağılımı şu şekildedir:

Tablo 3.10. Eski Uygur Türkçesindeki (y)A Ünleminin Yapı Bakımından Kelime Grubuyla Birlikte Kullanımları (I)

Yapı	Sıklık	Örnek
Belirtili Ad Tamlaması	3	<i>yal(a)ñuklarnıñ arslanıya, meniñ emgekime</i>
Belirtisiz Ad Tamlaması	65	<i>tözünler oğlıya, yekler ulug(ı)ya</i>
Eksilteli Ad Tamlaması	1	<i>yal(a)ñuklarnıñ erdinisi [...] èlige</i>
Karma Ad Tamlaması	6	<i>yağız yèr erkliği ulug èlige</i>
Sıfat Tamlaması (Niteleme)	35	<i>tözün b(a)hşıya, ulug er a</i>
Sıfat Tamlaması (İşaret)	5	<i>tört m(a)haraçalar a</i>
Ay + Belirtisiz Ad Tamlaması + (y)A	5	<i>ay tözün-ler oğul-ı y-a</i>
Ay + Belirtili Ad Tamlaması + (y)A	1	<i>ay benim köñlüme</i>
Ay + Belirtisiz Ad Tamlaması + (y)A	1	<i>ya tüzünler oğlıya</i>

Bu grupta kelime gruplarının hem önüne hem de sonuna ünlem aldığı örnekler mevcuttur. Kelime gruplarının önüne Ay/ya sonuna ise (y)A ünlemlerini aldığı görülmektedir. Bu örneklerden beşi belirtisiz ad tamlaması, biri belirtli ad

tamlamasıyla önüne *Ay* ünlemini alarak, bir diğeri ise belirtisiz ad tamlamasıyla önüne *ya* ünlemini alarak kullanılmaktadır.

6. Anakronik bir hatayla (y)A ünleminin yönelme, yakşama hali ekleriyle karıştırılması söz konusu olabilir. Ancak bunun için Eski Türkçede yaklaşma/yönelme halinin +GA eki olduğu, /y/ sesli biçimin bulunmadığı, iyelik ekli kullanımlarda ise yaklaşma, yönelme işlevinin cümleye yansımadağı düşünülduğünde bu hatadan dikkatli bir şekilde sıyrılmak mümkün olacaktır.
7. *Ay* ünlemiyle toplam 36 örnek tespit edilmiş olup bu örnekler kelime ve kelime grupları olarak iki kategoride gruplandırılmışlardır.
8. *Ay* ünleminin kelimeyle kullanımına 19 örnekte rastlanmaktadır. *Ay* ünleminin daima sonda olduğu bu kullanımların yapı bakımından sayısal dağılımı şu şekildedir:

Tablo 3.11. Eski Uygur Türkçesindeki *Ay* Ünleminin Yapı Bakımından Kelimeyle Birlikte Kullanımları

Yapı	Sıklık	Örnek
<i>AY</i> + ÖZEL AD	3	<i>ay r(a)tikrè, ay rakşas</i>
<i>AY</i> + AD + 1.tk.iy	5	<i>ay oğlum</i>
<i>AY</i> + AD + çok	4	<i>ay inilerim</i>
<i>AY</i> + AD + çok + 1.tk.iy.	1	<i>ay inilerim</i>
<i>AY</i> + AD + küçültme	1	<i>ay künkeyem</i>
<i>AY</i> + AD + (Y)A	2	<i>ay buryuka</i>
<i>AY</i> + AD + ÇOK + 1.tk.iy + (Y)A	1	<i>ay içilerime,</i>
<i>AY</i> + AD + ÇOK + (Y)A	1	<i>ay yeklere</i>
<i>AY</i> + ZAMİR	1	<i>ay kim s(e)n</i>

Kelimeyle kullanım içerisinde *ay buryuk a, ey er a, ay içilerime, ay yeklere* örneklerinde görüldüğü üzere kelime, önüne *Ay* ünlemini sonuna ise (y)A ünlemini alarak cümleye seslenme ifadesi katmıştır.

9. *Ay* ünleminin kelime grubuyla kullanımına 17 örnekte rastlanmaktadır. *Ay* ünleminin daima sonda olduğu bu kullanımların yapı bakımından sayısal dağılımı şu şekildedir:

Tablo 3.12. Eski Uygur Türkçesindeki Ay Ünleminin Yapı Bakımından Kelime Grubuyla Birlikte Kullanımları (II)

Yapı	Sıklık	Örnek
Belirtili Ad Tamlaması	1	<i>ay meniñ kızım</i>
Sıfat Tamlaması (Nteleme)	10	<i>ay ulug èlig, ay tözün tınl(ı)g</i>
Ay + Belirtisiz Ad Tamlaması + (y)A	5	<i>ay tözün-ler oğul-ı y-a</i>
Ay + Belirtili Ad Tamlaması + (y)A	1	<i>ay meniñ köñlüme</i>

Ay ünleminin kelime grubuyla kullanıldığı örneklerden altısının hem önüne hem de sonuna ünlem aldığı görülmektedir. *ay tözünler oğlıya, ay meniñ köñlüme* örneklerinde olduğu gibi.

10. *ay-a* ünlemiyle sekiz örnek tespit edilmiş olup iki kategoride kelime ve kelime grubu olarak gruplandırılmıştır. Kelimeyle yedi örnekte, kelime grubuyla bir örnekte bulunmaktadır.

Tablo3.13. Eski Uygur Türkçesindeki *ay-a* Ünleminin Yapı Bakımından Kelime ve Kelime Grubuyla Birlikte Kullanımları

Yapı	Sıklık	Örnek
<i>ay-a</i> + AD	2	<i>aya emgek, [ay]a muñ</i>
<i>ay-a</i> + AD + 1.tk.iy	2	<i>ay-a küsüş-üm, ay-a yavaşım</i>
<i>ay-a</i> + AD + çok + 1.tk.iy	1	<i>ay-a edgülerim,</i>
<i>ay-a</i> + AD + (y)A	2	<i>aya emgeke</i>
<i>ay-a</i> + Belirtili Ad Tamlaması + (y)A	1	<i>ay-a t(e)ngri-ler iligi y-a</i>

Bu grupta kelime ve kelime gruplarının hem önüne hem de sonuna ünlem aldığı örnekler mevcuttur. *ay-a emgeke, ay-a teñriler iligiya* örneklerinde olduğu gibi.

11. *ya* ünlemi 10 örnekte tespit edilmiş olup kelime ve kelime grubu olarak iki kategoride gruplandırılmıştır. Kelime; ad, ikileme ve birleşik fiil şeklinde alt başlıklardan oluşmaktadır. Kelime grubu ise eksilteli ad tamlaması ve belirtisiz ad tamlamasından oluşmaktadır.

Tablo 3.14. Eski Uygur Türkçesindeki *ya* Ünleminin Yapı Bakımından Kelime ve Kelime Grubuyla Birlikte Kullanımları

Yapı	Sıklık	Örnek
<i>ya</i> + AD + 1.tk.iy	2	<i>ya begim, ya töziünüm</i>
<i>ya</i> + ÖZEL AD	2	<i>ya Küü Tav</i>
<i>ya</i> + ikileme	3	<i>ya arslanlarım bukalarım</i>
<i>ya</i> + birleşik fiil	1	<i>ya kutlug bolzun</i>
<i>ya</i> + Eksilteli Ad Tamlaması	1	<i>ya yertinçünün idok</i>
<i>ya</i> + Belirtisiz Ad Tamlaması	1	<i>ya tözünler oğhıya</i>

12. Gösterme ünlemleri grubunda 13 ünlem tespit edilmiş olup bu grupta bulunan ünlemler *muna*, *amtı*, *una*, *bo* ünlemleri ve bu ünlemlerin türevleri olarak sınıflandırılmışlardır.

Tablo3.15. Gösterme Ünlemlerinin Sınıflandırılması

Ünlem	Türevleri	Birleşik Kullanımlar
<i>Muna</i>	<i>Munaçı</i>	<i>amtı muna, muna amtı</i>
<i>Amtı</i>	<i>Amtıkıya</i>	<i>amtı muna, muna amtı, una amtı, una amtı bo, amtı kim</i>
<i>Una</i>	<i>Unaçakıya</i>	<i>una amtı, una bo, una amtı bo</i>
<i>Bo</i>	-	<i>una bo, una amtı bo</i>

13. *muna* ünleminin *amtı muna*, *muna amtı* ve *munaçı* şeklinde üç türevi mevcuttur.
14. *muna* ünlemiyle ilgili altı örnek tespit edilmiş olup bu örnekler kelime ve kelime grubu olarak iki kategoride gruplandırılmışlardır. Kelime ile kullanımlar iki yerde *men* kişi zamiriyle, bir yerde *muni* işaret zamiriyle; kelime grubuyla kullanımlar ise iki yerde sıfat tamlaması, bir yerde ad tamlaması olarak niteleme sıfatı ve belirtisiz ad tamlamasıyla kullanılmışlardır.
15. *amtı muna* ünlemiyle üç örnek tespit edilerek bu örnekler kelime, kelime grubu ve cümle olmak üzere üç kategoride gruplandırılmışlardır. *amtı muna* ünleminin kelime ile kullanımı bir örnekte *men* kişi zamiriyle, kelime grubuyla kullanımı bir örnekte sıfat tamlamasıyla, bir örnekte ise cümle ile kullanılmaktadır.

16. *muna amti* ünlemi yedi örnekte tespit edilmiş ve bu örnekler kelime ve cümle olarak iki kategoride gruplandırılmışlardır. Kelimeyle iki örnek *men* kişi zamiriyle, altı örnek ise cümleyle kullanılmaktadır.
17. *munaçı* ünlemi *men* kişi zamiriyle bir yerde tespit edilmiştir.
18. *amti* ünleminin *amtıkıya*, *amti muna*, *muna amti*, *una amti*, *una amti bo*, *amti kim* ve *amti bo* şeklinde türevleri mevcuttur. *amti muna* ve *muna amti* ünlemi *muna* ünlemi ve türevleri içerisinde de yer almaktadır.
19. *amti* ünlemiyle ilgili dokuz örnek tespit edilmiş olup bu örnekler kelime, kelime grubu ve cümle olmak üzere üç kategoride gruplandırılmıştır. Kelimeyle kullanımlar *men*, *biz*, *siz* kişi zamirleriyle ve *bo* işaret sıfatıyla dört örnekte; kelime grubuyla kullanımlar ise iki örnekte sıfat tamlaması, bir örnekte belirtisiz ad tamlamasıyla kullanılmaktadırlar.
20. *amti* ünlemi, ***amti t(e)nriler èligi hormuzta [t(e)nr(i)ye*** ve ***amti yal(a)nguklar èlig(i)ye*** örneklerinde görüldüğü gibi iki farklı ünlem olarak kullanılmıştır. *amti* ünlemi cümleye gösterme ifadesi katarken (y)A ünlemi cümleye seslenme ifadesi katmıştır.
21. *amtıkıya* ünlemi bir yerde cümleyle kullanılmış ve cümleye gösterme ifadesi katmıştır.
22. *una amti* ünlemi üç örnekte tespit edilmiş olup kelime grubu ve cümle olarak iki kategoride gruplandırılmıştır. Kelime grubunda; bir örnekte belirtili ad tamlamasıyla bir örnekte ise sıfat tamlamasıyla kullanılmıştır. Cümleyle kullanımına dair ise bir örnek tespit edilmiştir.
23. *una amti bo* ünlemi bir örnekte cümleyle ek fiilin geniş zaman formunda bildirme işlevinde kullanılmıştır.
24. *amti kim* ünlemi bir yerde eksilteli sıfat tamlamasıyla kullanılmıştır.
25. Gösterme ünlemleri içerisinde *una* ünleminin *una amti*, *una amti bo*, *una bo* ve *unaçakıya* gibi türevleri mevcuttur. *una amti*, *una amti bo* ünlemleri *amti* ünlemi ve türevlerinin içerisinde de yer almaktadır.
26. *una* ünlemi iki örnekte tespit edilmiş olup kelime grubu ve cümle olarak iki kategoride gruplandırılmıştır. Bir örnekte belirtisiz ad tamlaması bir örnekte ise cümleyle kullanımı görülmektedir.
27. *una bo* ünlemi bir, *unaçakıya* ünlemi ise iki örnekte cümleyle kullanılarak cümleye gösterme ifadesi katmıştır.

28. Gösterme ünlemleri içerisinde *bo* ünleminin; *una bo* ve *una amtı bo* şeklinde iki türevi mevcuttur. *una bo* ve *una amtı bo* ünlemleri *amtı* ve *una* ünlemlerinin türevleri içerisinde de yer almaktadır. *bo* ünleminin ise bir örnekte cümleyle kullanımına rastlanmaktadır.
29. Duygu ünlemleri grubunda yedi örnek tespit edilmiş olup bu grupta *(y)A*, *Ay*, *ay-a*, *awu*, *esiz/isiz*, *ita* ve *äsirkäncig* ünlemleri bulunmaktadır.
30. Duygu ünlemlerinin ilk ünlemi *(y)A* ünlemi *a tang a* şeklinde bir örneğin hem önüne hem de sonuna eklenerek cümleye pişmanlık ifadesi katmıştır. İkinci ünlem *Ay* dört yerde tespit edilmiş olup ikileme ve cümle olarak iki kategoride gruplandırılmıştır. *Ay* ünlemi *muş ay muş ay* ve *ay emgek ay emgek* gibi iki örnekte cümleye hayıflanma ifadesi katarak kullanılmıştır. Cümleyle kullanılan iki örnekte ise birinde panik birinde yakınma ifadesi bulunmaktadır. Diğer ünlemler *awu*, *esiz*, *ita* ve *äsikäncig* cümle ile birer yerde kullanılmakta olup cümleye öfke, acıma/merhamet, yakınma ifadeleri katmaktadırlar.
31. Soru-Cevap/Onay ünlemleri grubunda *ävät*, *çın*, *amin*, *ançama*, *älä/älänlär* ünlemleri olmak üzere beş ünlem tespit edilmiştir. *ançama* ünlemi kelime ve kelime grubu olarak iki kategoride guruplandırılmıştır. Kelime olarak bir yerde ad ile kullanılmakta olup kelime grubu olarak üç yerde sıfat tamlaması bir yerde ise eksilteli ad tamlaması olarak kullanılmaktadır. Diğer ünlemler *ävät* (1), *çın* (1), *amin* (1) ve *älä/älänlär*(4) ünlemlerinin cümleyle kullanımları mevcuttur. Bu ünlemlere bakıldığında *ävät* ve *çın* ünleminin onay için kullanıldığı, *ançama* ünleminin soru amacıyla kullanıldığı, *amin* ünleminin ise dua için kullanıldığı görülmektedir.
32. Eski Uygur Türkçesi derleminde bir de kelime olarak kullanılan ünlemler görülmektedir. *edgü edgü*, *sadhu sadhu*, *yig yig*, *edgü lıgso*, *sadu ädgü lıgso*, *sadhu* ve *em-a-ho* şeklinde kelime biçiminde ünlemler bulunmaktadır. Bu ünlemler kendi içerisinde tablodaki gibi sınıflandırılmaktadır:
- Tekrarlı Biçimde Olanlar: *edgü edgü*, *sadhu sadhu*, *yig yig*
  - İkileme ve Üçleme Biçiminde Olanlar: *edgü lıgso*, *sadu edgü lıgso*
  - Yalın Biçimde Olanlar: *sadhu*, *em-a-ho*
33. Eski Uygur Türkçesi derleminde tespit edilen ünlemler 128 yerde kelimeyle, 173 yerde kelime gurubuyla, 55 yerde ise cümle ile kullanıldığı görülmektedir.

Tablo 3.16. Eski Uygur Türkçesi derleminde tespit edilen ünlemlerin kelime, kelime grubu ve cümleyle kullanımları

Ünlemler	+ kelime	+ kelime grubu	+ cümle
(y)A	73	119	
Ay	19	17	
ay-a	7	1	
Ya	8	2	
Muna	3	3	
amtı muna	1	1	1
muna amtı	2		6
Munaçı	1		
Amtı	4	3	2
Amtığıya			1
amtı muna	1	1	1
muna amtı	2		6
una amtı		2	1
una amtı bo			1
amtı kim		1	
Una		1	1
una amtı		2	1
una amtı bo			1
una bo			1
Unaçakıya			2
Bo			1
una bo			1
una amtı bo			1
(y)A ^(duygu)	1		
Ay ^(duygu)	2		2
ay-a ^(duygu)			2
Awu			1
Esiz			2
Ita			1
Äsirkänçig			1
Ävät			1
Çın			1
Amin			1
Ançama	1	5	
älä/ älänlär			4
edgü edgü	3	15	
sadhu sadhu			1
yig yig			1
edgü ligso			1
sadhu edgü ligso			1
Sadhu			2
em-a-ho			5

34. Eski Uygur Türkçesi derleminde ünlemler 128 yerde kelimeyle kullanılmakta olup bunlardan 107 örnek adlarla, 15 örnek zamirlerle, beş örnek ikilemelerle, bir örnek ise birleşik fiille kullanılmıştır.

amin, amtı kim, amtıkiya, äsirkänçig, ävät, awu, ay-a^(duygu), bo, edgü ligso, em-a-ho, esiz, ita, sadhu, sadhu edgü ligso, sadhu sadhu, una, una amtı, una amtı bo, una bo, unaçakıya, älänlär ve *yig yig* ünlemlerinin kelimeyle kullanımına rastlanmamış olup (y)A^(duygu), (y)A^(seslenme), *amtı, muna amtı, ançama, ay^(duygu), ay^(seslenme), ay-a^(seslenme), edgü edgü, muna, muna amtı, munaçı* ve *ya* ünlemlerinin kelimeyle kullanımına rastlanmıştır.

Tablo 3.17. Eski Uygur Türkçesi metin derleminde ünlemlerin kelimeyle kullanımları

Ünlemler	+ kelime (ad)	+ kelime (zamir)	+ kelime (ikileme)	+ kelime (bf)
(y)A	73			
(y)A ^(duygu)	1			
älä/ älänlär				
Amin				
Amtı		4		
amtı kim				
amtı muna		1		
amtı muna		1		
Amtıkiya				
Ançama	1			
Äsirkänçig				
Ävät				
Awu				
Ay	18	1		
Ay ^(duygu)			2	
ay-a	7			
ay-a ^(duygu)				
Bo				
edgü edgü	3			
edgü ligso				
em-a-ho				
Esiz				
Ita				
Muna		3		
muna amtı		2		
muna amtı		2		
Munaçı		1		
Sadhu				
sadhu edgü ligso				
sadhu sadhu				
Una				

una amtı				
una amtı				
una amtı bo				
una amtı bo				
una amtı bo				
una bo				
una bo				
unaçakıya				
ya	4		3	1
yig yig				

35. Eski Uygur Türkçesi derleminde ünlemler kelime gruplarıyla 173 yerde geçmekte olup bunların sekizi belirtili ad tamlamasıyla, 94'ü belirtisiz ad tamlamasıyla, üçü karma ad tamlamasıyla, ikisi eksiltili ad tamlamasıyla, 59'u niteleme sıfatıyla, beşi işaret sıfatıyla ve ikisi ise eksiltili sıfat tamlamasıyla kullanılmıştır.

(y)A^(duygu), älä/älänlär, amin, amtıkiya, äsirkäncig, ävät, awu, ay^(duygu), ay-a^(duygu), bo, çın, edggü lıgso, em-a-ho, esiz, ita, muna amtı, munaçı, sadhu, sadhu ädggü lıgso, sadhu sadhu, una amtı bo, una bo, unaçakıya ve yig yig ünlemlerinin kelime grubuyla kullanımına rastlanmazken; (y)A^(seslenme), Ay^(seslenme), ay-a^(seslenme), ya^(seslenme), muna, amtı muna, amtı, una amtı, amtı kim, una, ançama ve edggü edggü ünlemlerinin kelime grubuyla kullanımına rastlanmıştır.

Tablo 3.18. Eski Uygur Türkçesi metin derleminde ünlemlerin kelime grupları ile kullanımı

Ünlemler	+ kg (b.li ad tam.)	+ kg (b.siz ad tam.)	+ kg (karma ad tam.)	+ kg (eksiltili ad tam.)	+ kg (nitelem e s. tam.)	+ kg (işaret s. tam.)	+kg eksiltili s. tam.
(y)A	4	71	3	1	35	5	
Ay	2	5			10		
ay-a		1					
ya		1		1			
muna		1			2		
amtı muna					1		
muna amtı							
munaçı							
amtı		2			1		
amtıkiya							
amtı muna					1		
muna amtı							
una amtı	1				1		
una amtı bo							

amti kim					1		
una		1					
una amti	1				1		
una amti bo							
una bo							
unaçakıya							
bo							
una bo							
una amti bo							
(y)A ^(duygu)							
Ay ^(duygu)							
ay-a ^(duygu)							
awu							
esiz							
ita							
äsirkäncig							
ävät							
çın							
amin							
ançama					3		2
älä/ älänlär							
edgü edgü		12			3		
sadhu							
sadhu							
yig yig							
edgü lıgso							
sadhu							
edgü lıgso							
sadhu							
em-a-ho							

Bu çalışmada cevap aranan araştırma sorularına yönelik tespitlere genel olarak değinilmek gerekirse sonuç olarak şu ana tespitlere ulaşmak mümkündür.

1. Eski Uygur Türkçesi derleminde (y)A, Ay, ay-a, ya, muna, amti muna, muna amti, munaçı, amti, amtikıya, una amti, una amti bo, amti kim, una, una bo, unaçakıya, bo, awu, esiz/isiz, ita, äsirkäncig, ävät, çın, amin, ançama, älä/älänlär, edgü edgü, sadhu sadhu, yig yig, edgü lıgso, sadhu edgü lıgso, sadhu ve em-a-ho ünlemleri olmak üzere toplam 33 ünlem kullanılmıştır.
2. Eski Uygur Türkçesi derleminde tespit edilen ünlemlerin sıklığı aşağıdaki tablodaki gibidir.

Tablo 3. 19. Tespit edilen ünlemlerin sıklığı:

Ünlem	Sıklık
(y)A	193
Ay	40
ay-a	20
ya	10
muna	6
amti muna	3
muna amti	8
munaçı	1
amti	9
amtıkıya	1
una amti	4
una amti bo	1
amti kim	1
una bo	1
unaçakıya	2
bo	1
awu	1
esiz	2
ita	1
äsirkäncig	1
ävät	1
çin	1
amin	1
ançama	6
älä/äläñlär	4
edgü edgü	18
sadhu sadhu	1
yig yig	1
edgü ligso	1
sadhu edgü ligso	1
sadhu	2
em-a-ho	5

3. Eski Uygur Türkçesindeki ünlemler seslenme ve çağrı ünlemleri, gösterme ünlemleri, duygu ünlemleri, soru cevap/onay ünlemleri ve ünlem ifade eden kelimeler şeklinde sınıflandırılmıştır.
4. Eski Uygur Türkçesi metinlerindeki ünlemler kelime ya da kelime gruplarıyla kullanılmıştır.
5. Eski Uygur Türkçesi metinlerindeki ünlemler kelime başı ve cümle sonunda kullanılmışlardır

Kaynakça

- Alan, N. (2020). “Ünlem Öbeği”. *Türkiye Türkçesi IV Sözdizimi* (Erdoğan Boz). Gazi Kitabevi. 105-107.
- Arat, R. R. (1991). *Eski Türk Şiiri*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Aris, G. (2018). *Uygurca Ölüler Kitabı Üzerine Bir Çeviri Denemesi*. (Yüksek lisans tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ayazlı, Ö. (2012). *Altun Yaruk Sudur VI. Kitap Karşılaştırmalı Metin Yayını*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ayazlı, Ö. (2016). *Eski Uygurca Din Dışı Metinlerin Karşılaştırmalı Söz Varlığı*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bang, W., Gabain. A. V. (1929). *Türkische Turfan-Texte II Manichaica*. Verlag der Akademie der Wissenschaften.
- Banguoğlu, T. (1974). *Türkçenin Grameri*. Baha Matbaası.
- Bayat, F. Çınar, M. N. (2020). *Eski Türkçe Sözlük*. Ötüken Yayınları.
- Baydar, T. (2020). *Türkiye Türkçesinde Kelime Grupları*. Sonçağ Yayınları.
- Bebercan, M. T. (2013). *Eski Türkçe Bayagut Oğlu Otaçı Beg Hikayesi*. Derin Yayınları.
- Caferoğlu, A. (2015). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları
- Clauson, G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth*. Oxford At The Clarendon Press.
- Çağatay, S. (1945). *Altun Yarıktan İki Parça*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Çetin, E. (2020). *Altun Yaruk VII. Kitap*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Çetin, E. (2020). *Altun Yaruk VIII. Kitap*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Çoşkun, S. T. (2020). *Eski Türkçede Seslenme İfadeleri*. (yüksek lisans tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Delice, H. İ. (2012). *Sözcük Türleri*. Asitan Kitap.

- Demir, N. (2018). *Türkçe Sözcük Bilgisi*. Altınordu Yayınları.
- Demirci, K. (2015). *Kelime Bilgisi El Kitabı*. Anı Yayıncılık.
- Demirci, Ü. Ö. (2014). *Eski Uygurca Dört Çatik*. Kesit Yayınları.
- Deny, J. (2012). *Türk Dil Bilgisi*. Kabalıcı Yayınevi.
- Doğan, A. T. (2021). *Türkiye Türkçesinde Edatlar*. Kriter Yayınları.
- Doğru, F. (2019). “Ünlemler”. *Türkiye Türkçesi III Sözcük Türleri* (Erdoğan Boz). Gazi Kitabevi. 169-183.
- Ediskun, H. (1999). *Türk Dil Bilisi -Ses Bilgisi, Biçimbilgisi, Cümlebilgisi*. Remzi Kitabevi.
- Elmalı, M. (2016). *Daşakarmapathāvadānamālā: Giriş-metin-çeviri-notlar-dizin-tıpkıbasım*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Elmalı, M. (2019). *Eski Uygurca Altı Dişli Fil Hikayesi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Emre, A. C. (1943). *Türk Dilbilgisi Türkçenin Bugünkü ve Geçmişteki Gelişmeleri Üzerine Gramer Denemesi*. İstanbul Cumhuriyet Matbaası.
- Eraslan, K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi Grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2017). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Akçağ Yayınları.
- Erdal, M. (2004). *A Grammar of Old Turkic*. Brill Yayınevi.
- Ergin, M. (2009). *Türk Dilbilgisi*. Bayrak Basım-Yayımlı-Dağıtım.
- Gabain, A. V. (1988). *Eski Türkçenin Grameri*. Mehmet Akalın (çev.), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Gencan, T. N. (1971). *Dilbilgisi*. Fen Fakültesi Basımevi.
- Gökdayı, H. (2018). *Türkçede Öbekler*. Kriter Yayınları.
- Göksel, A., Kerslake, C. (2010). *Turkish. A Comprehensive Grammar*. Routledge Taylor&Francis Group.
- Gülcalı, Z. (2013). *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudurdan 'Aç Bars' Öyküsü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Gülcü, Z. (2021). *Altun Yaruk Sudur X. Kitap*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hacıeminoğlu, N. (1974). *Türk Dilinde Edatlar*. Milli Eğitim Basımevi.
- Hacıeminoğlu, N. (2008). *Karahanlı Türkçesi Grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hamilton, J. R. (2011). *İyi ve Kötü Prens Öyküsü*. Vedat Köken (çev.), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hamilton, J. (1986). *Manuscripts Ouigours Du IX-X Siecle De Touen-Houang*. Fondation Singer-Polignac
- İsi, H. (2021). *Eski Uygurca Tantrik Bir Metin Uşına Vijaya Dharani Sutra*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kaljanova, E. (2005). *Uygurca Dışavustık (Giriş-Metin-Çeviri-Dizin ve Tıpkıbasım)*. (Doktora tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Karaağaç, G. (2012). *Türkçenin Dil Bilgisi*. Akçağ Yayınları.
- Karaağaç, G. (2018). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karahan, L. (2016). *Türkçe Söz Dizimi*. Akçağ Yayınları.
- Kaya, C. (2021). *Uygurca Altun Yaruk Giriş-Metin ve Dizin*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Keskin, B. (2022, 30 Kasım). Eski Uygur Mezar Kitabeleri. Erişim: 22 Ağustos 2023, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/eski-uygur-mezar-kitabeleri>
- Koca, A., Koca, Ergun. (2021). *Uygulamalı Türkiye Türkçesi Şekil Bilgisi*. Kesit Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kültüral, Z. (2018). *Türkiye Türkçesi Cümle Bilgisi*. Palet Yayınları.
- Mert, A. (2014). *Eski Uygur Türkçesiyle Çaştanı Bey Masalı (Giriş-Metin-Çeviri- Notlar-Dizin-Tıpkıbasım)*. (yüksek lisans tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyalbilimler Enstitüsü, Samsun.
- Nadalyaev, V. M. (1969). *Drevnetyurkskiy Slovar*. Akademija Nauk SSSR, İstitut Yazykoznanija.

- Niu Ruji (2006). Nestorian Inscriptions from China (13th-14th Centuries)". Jingjiao: The Church of the East in China and Central Asia. (ed. R. Malek ve P. Hofrichter). Sankt Augustin: Institut Monumenta Serica-Steyley Verlag. 209-242.
- Ölmez, M. (1991). *Altun Yaruk III. Kitap 5. Bölüm*. Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi:1.
- Ölmez, M. (1998). *Tibet Budizmine Ait Eski Uygurca Bahşı Ödğisi*. Bahşı Ödğisi Klaus Röhbörn Armağanı.
- Ölmez, M. (2021). *Köktürkçe ve Eski Uygurca Dersleri*. Kesit Yayınları.
- Özel, S. (1983). "Ünlemler". *Sözcük Türleri* (Doğan Aksan). Türk Dil Kurumu Yayınları. 182-201.
- Özkan, A., vd. (2020). *Türkiye Türkçesi Sözdizimi*. Palet Yayınları.
- Özkan, M., Sevinçli. V. (2013). *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*. NK Yayınları.
- Özönder, S. B. (1987). *Uygurca Sadāprarudita ve Dharmodgata Bodhisattva Hikayesi*. (doktora tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Özönder, S. B. (1990). *Abidarim kunlig koşavarti şaştırakı çnkürtü yörglarning kingürüsü'nden Üç İtigsizler Giriş-Metin-Tercüme-Notlar-İndeks*. Tengrim Türklük Bilgisi Araştırmaları Dizisi.
- Özyetgin, A, M.(2004). *Eski Türk Vergi Terimleri*. Köksav Yayınevi.
- Röhbörn, K. (1991). *Die Altürkische Xuanzang-Biographie IV*. Harrassowitz Verlag.
- Sebzecioğlu, T. (2021). *Dilbilim Kavramlarıyla Türkçe Dilbilgisi*. Kesit Yayınları.
- Şen, S. (2014). *Eski Uygur Türkçesi Dersleri*. Bilge Kültür Sanat.
- TDK (2023). Ünlem. Güncel Türkçe Sözlük. Erişim: 20 Ağustos 2023. <https://sozluk.gov.tr/>
- Tekin, Ş. (2019). *Maytrisimit Burkancuların Mehdisi Maitreya ile Buluşma Uygurca İptidai Bir Dram*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, T. (2016). *Orhon Türkçesi Grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, T. (2019). *İrk Bitig*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tezcan, S. (1974). *Das Uigurische Insadi-Sutra Berliner Turfantexte III*. Akademie Verlag.

- Tezcan, S. (1975). *Hsüan Tsang Biyografisi X. Bölüm*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi.
- Tiken, K. (2020). *Eski Türkiye Türkçesinde Edatlar, Bağlaçlar, Ünlemler ve Zarf-Fiiller*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tokyürek, H. (2018). *Altun Yaruk Sudur IV. Tegzinç (Karşılaştırmalı Metin Yayını)*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Topaloğlu, A. (2019). *Karşılaştırmalı Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*. Dergah Yayınları.
- Tümenbayar, Z. (2019). *Altun Yaruk'un (II.kitap) Türkçe ve Moğolca Çevirilerinin Karşılaştırmalı Söz Varlığı*. (Yüksek lisans tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Türk Dil Kurumu Yayınları*. (1999). Türk Gramerinin Sorunları II. 718, 477-495.
- Uçar, E. (2009). *Altun Yaruk V.Kitap Berlin Koleksiyonundaki Fragmanların Transliterasyonu ve Transkripsyonu Açıklamalar ve Dizin*. (Doktora Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Uçar, E. (2013). *Uygurca Altun Yaruk Sudur IX. Tegzinç (Diplomatik Neşir Usulüyle Yayını Tercüme-Açıklamalar ve Dizin*. Dinozor Kitabevi.
- Uzunkaya, U. (2020). *Budist Uygur Edebiyatından İki Metin*. Kesit Yayınları.
- Uzunkaya, U. (2020). *Budizm'in Mahayana Ekolüne İlişkin Eski Uygurca Belgeler*. Kesit Yayınları.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- Vural, H., Böler, T. (2015). *Ses ve Şekil Bilgisi*. Kesit Yayınları.
- Wilkens, J. (2007). *Das Buch von der Südentilgung Teil 1 Edition des alttürkisch-buddhistischen Kšanti Kılğuluk Nom Bitig Berliner TurfanTexte XXV (1)*. Brepols.
- Wilkens, J. (2016). *Buddhistische Erzählungen Aus Dem Alten Zentralasien Edition Der Altuigurischen Daşakarmapathāvadānamālā Berliner Turfantexte XXXVII*. Brepols.
- Wilkens, J. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen Altuigurisch- Deutsch- Türkisch Eski Uygurcanın El Sözlüğü Eski Uygurca – Almanca – Türkçe*. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen

- Yiğitoğlu, Ö. (2011). *Köñül Tözün Ukatdaçı Nom ve Salt-Bilinç Öğretisi*. (Doktora Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Zieme, P. (1996). *Altun Yarug Sudur. Vorworte und das Erste Buch Edition und Übersetzung der Alttürkischen Version des Goldglanzsūtra (Suvarṇaprabhāsottamasūtra)*. Berliner Turfantexte XVIII. Brepols.
- Zieme, P. (2013). *Collecting of the Buddhist scriptures Notes on Old Uigur "annals"*. The International Research Institute for Advanced Buddhology Soka University.
- Zieme, P. (2020). Eine altuigurische Gedichtsammlung von buddhistischen Grundsätzen und Ermahnungen. *International Journal of Old Uyghur Studies*, 2/2, 2020: 79-120.

EK-1

ÖZGEÇMİŞ	
Adı Soyadı	Serap KARAMEŞE
Yabancı Dili	İngilizce
Orcid Numarası	0000-0002-0132-3413
Ulusal Tez Merkezi Referans Numarası	10504244
Lise	Ordu Lisesi
Lisans	Ordu Üniversitesi -Fen Edebiyat Fakültesi -Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Yüksek Lisans	
Mesleki Deneyim	
Akademik Çalışmalar	<p>1.Karameşe, S. (2018 Mart 22-23). <i>Eski Uygurcada “iyi” ve “kötü” Kavramlarıyla ilgili İkilemeler Üzerine</i>. ODÜ 2018 I. Genç Türkologlar Çalıştayı. https://turkoloji.odu.edu.tr/</p> <p>2.Karameşe, S. (2019 Nisan 4-5). <i>Münyetü'l-Guzât'ta Algı Fiilleri</i>. ODÜ 2019 II. Genç Türkologlar Çalıştayı. https://turkoloji.odu.edu.tr/</p>